

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК

**Дніпропетровського
університету**

Науковий журнал

2017

№ 2

РЕДАКЦІЙНА РАДА

чл.-кор. НАН України, д-р фіз.-мат. наук, проф. **М. В. Поляков** (*голова редакційної ради*); ст. наук. співроб., проф. В. І. Карплюк (заст. голови); д-р фіз.-мат. наук, проф. О. О. Кочубей; д-р хім. наук, проф. В. Ф. Варгалюк; чл.-кор. НАПН України, д-р фіз.-мат. наук, проф. О. Г. Гоман; д-р філол. наук, проф. В. Д. Демченко; д-р техн. наук, проф. А. П. Дзюба; д-р пед. наук, проф. Л. І. Зеленська; чл.-кор. НАН України, д-р фіз.-мат. наук, проф. В. П. Моторний; чл.-кор. НАПН України, д-р психол. наук, проф. Е. Л. Носенко; д-р біол. наук, проф. О. Є. Пахомов; д-р іст. наук, проф. С. І. Світленко; акад. Академії наук ВО України, д-р іст. наук, проф. С. В. Савчук; акад. Академії наук ВО України, д-р фіз.-мат. наук, проф. В. В. Скалозуб; д-р філол. наук, проф. Т. С. Пристайко; чл.-кор. НАН України, д-р біол. наук, проф. А. П. Травлєєв; д-р техн. наук, проф. Ю. Д. Шептун; д-р філос. наук, проф. О. С. Токовенко; д-р екон. наук, проф. Н. І. Дучинська; д-р філол. наук, проф. І. С. Попова; Вiatr Єжи Йозеф ректор Європейської школи та управління, професор (Польща); д-р фіз.-мат. наук, проф. Ю. Мельников (США)

**Серія: ФІЛОСОФІЯ
СОЦІОЛОГІЯ
ПОЛІТОЛОГІЯ**

Дніпропетровський
національний
університет
імені Олеся Гончара

**Вісник Дніпропетровського
університету.**

Серія

Філософія

Соціологія

Політологія

Свідоцтво про державну
реєстрацію (перереєстрацію)
друкованого засобу масової
інформації
Серія КВ № 21265 – 11065Р
від 27 лютого 2015 року

ISSN 2312 2714

Фахове видання з **політичних
наук**, затверджено наказом
МОН України
№ 1604 від 22 грудня 2016 р.

Розглянуто та затвер-
джено рішенням Вченої
ради Дніпропетровського
національного університету
імені Олеся Гончара
(протокол № 08 від 22.12.16)

Періодичність: 6 разів на рік

Редакційна колегія не завжди
поділяє думки авторів і не несе
відповідальність за фактичні по-
милки, яких вони припустилися

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
Пр. Гагаріна, 72, к. 716
м. Дніпропетровськ
49050
м.т. 066-574-87-17
e-mail: visnukDNU@i.ua

Редактор:

Токовенко О. С. - д-р філос. наук, проф.,
акад. Української академії політичних наук

Відповідальний секретар:

Вершина В. А. - к-т філос. наук., доц.

Редакційна колегія:

Вятр Єжи	д-р хабілітований, проф. (Польща)
Гугнін О. М.	д. філос.н., проф. (Польща)
Рамішвілі В. М.	д.філос.н., проф. (Грузія)
Шин Я.	д-р політології, проф. (США)
Кривошеїн В. В.	д.політ.н., доц.
Третяк О. А.	д.політ.н., доц.
Гнатенко П. І.	д.філос.н., проф.
Городяненко В. Г.	д.і.н., проф.
Іваненко В. В.	д.і.н., проф.
Пронякін В. І.	д.філос.н., проф.
Окорочков В. Б.	д.філос.н., проф.
Наумкіна С. П.	д.пол.н., проф. (м. Одеса)
Хижняк Л. М.	д.соціол.н., проф. (м. Харків)
Горбатенко В. П.	д. пол.н., проф. (м. Київ)
Лисиця Н. М.	д.соціол.н., проф. (м. Харків)
Катаєв С. Л.	д.соціол.н., проф. (м. Київ)
Лобанова А. С.	д.соціол.н., проф. (м. Кривий Ріг)
Сергєєв В. С.	д.політ.н., доц.
Шевцов С. В.	д.філос.н., проф.
Осєтрова О. О.	д.філос.н., проф.
Тупиця О. Л.	д.пол.н., проф.
Павлова Т. С.	д.філос.н., проф.
Аляєв Г. Є.	д.філос.н., проф. (м. Полтава)
Кулик О. В.	д.філос.н., доц.

ПОЛІТОЛОГІЯ

Вісник Дніпропетровського університету. Серія Філософія, Соціологія,
Політологія : збірник наукових праць. – 2017. – № 2 (36). – 104 с.

© Дніпропетровський національний
університет імені Олеся Гончара, 2017
© Автори статей

**Visnyk of Dnipropetrovsk
university.
Series
Philosophy
Sociology
Political sciences**

Certificate of state registration
(re-registration) of a print media
Series KV № 21265 - 11065R
dated February 27, 2015.

ISSN 2312 2714

Order № 1604 of 22 December
2016 by the Ministry of Education
and Science of Ukraine was
given the status of specialized
publication on **political sciences**.

Published by the decision of
Academic council of the Oles
Honchar Dnipropetrovsk national
university
(Protocol № 08 dated 22.12.16).

Frequency: 6 times a year

The editorial staff doesn't always
share the opinion of the authors
and is not responsible for the actual
mistakes they make.

EDITORIAL OFFICE
ADDRESS:
Gagarina st., 72, cab. 716
Dnepropetrovsk
49050
m.t. 066-574-87-17
e-mail: visnukDNU@i.ua

Editor:

Tokovenko O. S. - Dr., Full Prof., academician
of Ukrainian Academy of Political Sciences

Secretary:

Vershina V. A. – PhD in philosophical sciences,
Assoc. Prof.

Editorial Board:

Jerzy Wiatr	Full Prof., Dr. hab. (Poland)
Gugnin O. M.	Full Prof., Dr. (Poland)
Ramishvili V. M.	Full Prof., Dr. (Georgia)
Youngtae Shin	Full Prof., Dr. (USA)
Kryvoshein V. V.	Full Prof., Dr.
Tretiak O. A.	Assoc. Prof., Dr.
Gnatenko P. I.	Full Prof., Dr.
Gorodianenko V. G.	Full Prof., Dr.
Ivanenko V. V.	Full Prof., Dr.
Proniakin V. I.	Full Prof., Dr.
Okorokov V. B.	Full Prof., Dr.
Naumkina S. P.	Full Prof., Dr. (Odesa)
Hyzhniak L. M.	Full Prof., Dr. (Kharkiv)
Gorbatenko V. P.	Full Prof., Dr. (Kyiv)
Lycytsia N. M.	Full Prof., Dr. (Kharkiv)
Katayev S. L.	Full Prof., Dr. (Kyiv)
Lobanova A. S.	Full Prof., Dr. (Kryvyi Rih)
Sergeyev V. S.	Assoc. Prof., Dr.
Osetrova O. O.	Full Prof., Dr.
Tupitsa O. L.	Full Prof., Dr.
Pavlova T. S.	Full Prof., Dr.
Alyayev H.	Full Prof., Dr. (Poltava)
Kulyk O. V.	Assoc. Prof., Dr.

POLITICAL SCIENCES

Visnyk of Dnipropetrovsk university. Series Philosophy, Sociology, Political
sciences: Collected Works. – 2017. – № 2 (36). – 104 p.

© Oles Honchar Dnipropetrovsk National
University, 2017
© Authors

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 328.185:321.64(574+575.2+575.3)

Кушнар'єв І. В.,

кандидат юридичних наук,

докторант відділу правових проблем політології

Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України,

(Київ, Україна), E-mail: polit@ln.ua

ПОЛІТИЧНА КОРУПЦІЯ В УМОВАХ НЕОАВТОРИТАРИЗМУ ДЕРЖАВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ (ПРИКЛАД КАЗАХСТАНУ, КИРГИЗСТАНУ ТА ТАДЖИКИСТАНУ)

Анотація. Стаття розкриває вплив новітніх недемократичних режимів (неоавторитарних) на інтенсивність корупційних практик у політиці. Прояви політичної корупції досліджено на прикладі трьох центрально-азійських держав – Казахстану, Киргизстану, Таджикистану.

Ключові слова: політична корупція, неоавторитаризм, Центральна Азія, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан.

Тенденцією сьогодення є поява недемократичних режимів нового типу – неоавторитарних, яких характеризує «динамічний взаємозв'язок примусу та корупції», які характеризує «корупційне захоплення влади» [21, с. 108]. Такі режими виникли у державах, які маючи тоталітарний (авторитарний) спадок, не еволюціонували до демократії (як це очікувалося у межах демократичного транзиту). Натомість ними було сконструйовано особливу систему методів здійснення влади – не жорстко авторитарну, і водночас не уповні демократичну.

До держав із неоавторитарними режимами дослідники [21] відносять зокрема й суверенні держави колишнього СРСР регіону Центральної Азії (Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Узбекистан, Туркменістан; див. табл. 1). На їх прикладі ми розкриємо, як тип політичного режиму впливає на рівень політичної корупції; чи вдається таким державам зменшити прояви цих протиправних дій, або ж антикорупційні стратегії, декларації залишаються популістським інструментарієм.

Таблиця 1. Типи політичних режимів у державах Центральної Азії¹

Держава	Тип режиму
Казахстан	персоналістський тип (президент Н. Назарбаєв із 1991 р.)
Киргизстан	корпоративний тип (родові клани)
Таджикистан	персоналістський тип (президент Е. Рахмон із 1994 р.)
Узбекистан	персоналістський тип (президент І. Карімов 1990–2016 рр.)
Туркменістан	персоналістський тип (президент С. Ніязов 1990–2006 рр.; Г. Бердимухаммедов (політичний спадкоємець) із 2007 р.)

Центральна Азія як регіон характеризується високим рівнем корупції [5]. Усі види корупції – побутової, бюрократичної, політичної та ін. – мають не лише високі, а й практично незмінні показники. Це добре ілюструють щорічні заміри індексу сприйняття корупції, які проводить Transparency International (див. табл. 2).

¹ Укладено на основі підходу, запропонованого Ю. Нісевичем [21, с. 116].

Таблиця 2. Індекс сприйняття корупції у державах Центральної Азії²

Держава	2016	2015	2014	2013	2012
Казахстан	29	28	29	26	28
Киргизстан	28	28	27	24	24
Таджикистан	25	26	23	22	22
Узбекистан	21	19	18	17	17
Туркменістан	22	18	17	17	17

На прикладі трьох держав із групи названих (Таджикистан, Киргизстан, Казахстан) проаналізуємо причини, форми політичної корупції, а також оцінимо ефективність національних антикорупційних стратегій. Найперше можна констатувати наявність певних відмінностей між політичною корупцією в розвинених європейських державах і центрально-азійських. В останніх політична корупція має системний характер, глибоко проникає не лише в середовище державного апарату, але й у правове, інституційне та культурне оточення [17]. «Замість прийняття підтриманих Заходом демократичних ідеалів і ринкових механізмів як пріоритетних шляхів досягнення економічного зростання та політичної стабільності, Центральна Азія зіткнулася з тим, що її розвиток обмежується владою, накопиченою авторитарними режимами, олігархами та кримінальними мережами» [17].

Таджикистан. У межах регіону виділимо Таджикистан як одну з найкорумпованіших держав, і водночас найбіднішу, потенційно геополітично найнебезпечнішу. За висновком Transparency International, корупція у Таджикистані є настільки розповсюдженою, що набула глибокого, систематичного характеру [36]. Політики цієї країни в дусі кращих популістичних традицій декларують політичну волю до антикорупційної боротьби, але ці заяви не підкріплюються конкретними діями. За показником останнього (2016) Індексу сприйняття корупції Таджикистан займає 151-е місце серед досліджуваних держав); безумовно, це аутсайдерські позиції. Політична та інші форми корупції в Таджикистані сьогодні стали реальною загрозою функціонування державності.

Про те, що політична та інші форми корупції у Таджикистані перетворилися у систему, вперше було заявлено ще у 2005 році у спеціальному дослідженні Центру стратегічних досліджень при Президенті Республіки Таджикистан. У двох наступних дослідженнях Центру було констатовано набрання корупцією обертів, а основною причиною визначено слабкість громадянського суспільства, відсутність громадського контролю та підзвітності політиків [8]. Міжнародні правозахисники навіть констатують «наступ держави на інституції громадянського суспільства», перебування демократії та верховенства права «під загрозою» [35]. Активісти нових таджикських продемократичних інтернет-рухів у своїй більшості проживають за межами батьківщини або ж функціонують під псевдонімами. Фактично, елементи демократії інсталюються лише декларативно, а усі ключові рішення в авторитарному дусі узалежнені від глави держави.

Ще у 2008 році у Стабульському плані з боротьби з корупцією уряду Таджикистану було рекомендовано налагодити зв'язок із громадянським суспільством і забезпечити відкритий діалог із громадськістю [5]. Незважаючи на те, що Таджикистан ратифікував Конвенцію ООН проти корупції, громадяни не мають можливості дізнатися про доходи та майно політиків. Окрім того, в Таджикистані дуже незначний відсоток користувачів альтернативними до державних медіа, зокрема нових медіа. Причиною є низький відсоток інтернет-користувачів: за даними Міжнародного союзу електрозв'язку лише 19 % громадян певною мірою користуються Інтернетом [25]; лише 9 % мають доступ до Мережі вдома [12]. Окрім

² Використані дані щорічних звітів Transparency International. URL: <https://ti-ukraine.org/>

цього, таджикський уряд і спецслужби мають практично необмежені можливості контролю за усіма видами зв'язку в країні.

У центрально-азійському регіоні зберігаються сильні традиції та культурні зв'язки; навіть фінанси мають менше значення порівняно з дотриманням звичаїв. У таких умовах політична корупція присутня у формі непотизму, кумівства. Це відображає традиційні цінності, притаманні таджикському суспільству. Натомість традиції плюралістичної політичної культури відсутні. Дослідниця Е. Науразова серед основних проблем, пов'язаних із політичною корупцією у Таджикистані, називає «відсутність доступу до інформації для громадян, недотримання законодавства, неієвність механізмів контролю та покарання, відсутність контролю за фінансуванням політичних партій, використання адміністративного ресурсу та встановлення адміністративних бар'єрів, контроль політичних партій за засобами масової інформації і т. д.» [20].

Корупція традиційно сильна за ситуації, коли у бідній країні держава наділила себе обширними повноваженнями. На думку таджикського експерта А. Масто-ва, причинами політичної корупції у Таджикистані є «відсутність політичної конкуренції, вільних виборів, незалежних судів і ЗМІ, а також відсутність бюджетної прозорості та роздутий до неймовірних розмірів державний апарат» [8].

Найперше політична корупція у Таджикистані проявляється у площині фінансування політичних партій. Закон «Про політичні партії» прийнятий ще у 1998 році й у нього не вносилися зміни. Дослідники проблематики фінансування політичних партій Таджикистану наголошують на складності питання через закритість такої інформації; партії та партійці усіляко уникають цієї теми – коментарі зводяться лише до акцентування важливості членських внесків [18, с. 49]. Водночас п. 3 ст. 7. Конвенції ООН проти корупції (2004) зобов'язує держави, які ратифікували її, уживати відповідні заходи з посилення транспарентності фінансування кандидатур на виборні посади і, де це прийнятно, фінансування політичних партій [14]. Міжнародні інституції неодноразово звертали увагу влади Таджикистану на потребу модернізації системи фінансування партій, позаяк це є передумовою їх незалежності від надмірного впливу спонсорів. Але «на сьогодні в Таджикистані відсутній системний чи послідовний підхід до законодавства про фінансування політичної діяльності та виборчих кампаній» [18, с. 50].

Отже, прямого державного фінансування партій у Таджикистані немає. Є лише опосередковане, яке уможливорює отримання партіями та їх кандидатами на виборні посади можливості набуття певних послуг за зниженими цінами чи безоплатно [37]. Опосередковане фінансування в Таджикистані передбачає рівний доступ до державних медіа та створення рівних можливостей для партій при проведенні виборчої кампанії. Ст. 15 Закону «Про політичні партії» окреслює межі державної підтримки партій: 1) забезпечення рівного доступу до державних ЗМІ; 2) забезпечення рівності можливостей для проведення виборчої кампанії [10]. Відсутність прямого державного фінансування партій змушує їх шукати альтернативні джерела фінансування і, зазвичай, потрапляти у залежність від спонсорів. Так, відповідно до ст. 13 Закону «Про політичні партії» партії мають право «приймати матеріальну допомогу у вигляді майна та фінансових засобів від фізичних осіб, підприємств і організацій, громадських об'єднань, фондів та інших юридичних недержавних осіб» [10].

Зауважимо, що сучасні світові демократичні тенденції свідчать про тенденцію до запровадження державної підтримки політичних партій. Натомість у Таджикистані партії мають доступ тільки до державного банківського рахунку, який створюється на період виборчої кампанії, і за цим рахунком ведеться постійне спостереження. Така система пожертв у результаті не працює, позаяк громадяни не хочуть розголошувати свої особисті партійні преференції. До того ж пожертви можуть зумовити негативні наслідки для самих жертводавців (тих, які підтримали опозиційні

партії). Репресії щодо спонсорів зазвичай проявляються у завуальованій формі, наприклад, відкликання ліцензії підприємцеві тощо.

Наприкінці квітня 2017 року була проведена операція, за результатами якої заарештовано 17 осіб із числа посадовців Агентства з державного фінансового контролю і боротьби з корупцією [3]. Це одразу викликало критичні міркування: це справді боротьба з корупцією чи боротьба силовиків між собою за сфери впливу? Те, що це одиничний випадок в історії сучасного Таджикистану, а також надання матеріалам справи одразу статусу секретності, є чи найпоказовішими маркерами реальної антикорупційної боротьби у Таджикистані.

Загалом для країн Центральної Азії, й Таджикистану зокрема, характерне співіснування офіційних правових та інституційних структур із паралельною мережею заступницьких зв'язків родинно-кланового і феодално-клієнтського характеру, які детермінують громадські та ділові стосунки [31]. «Через недосконалість законодавства, неправильну кадрову політику, відсутність громадського та парламентського контролю, рівень корупції поки що не знижується» [3]. Ефективність антикорупційної боротьби узалежнена від зміни поколінь – політична корупція піде на спад, якщо нові покоління виховуватимуться у відповідній плюралістичній культурі, яка нетолерує корупцію. Також успіх боротьби з політичною корупцією чи не найбільшою мірою залежить від політичної волі людей, які знаходяться при владі. У такій державі, як Таджикистан, усе вирішує політична воля першої особи, очільника держави, який в дусі традицій має бути прикладом співгромадянам.

Киргизстан. Новітні політологічні дослідження щодо Киргизстану свідчать про тенденцію доволі однобокого представлення цієї держави: або ж як «острівця демократії» у загалом авторитарній Центральній Азії, або ж як типовий приклад «держави, що не відбулася» [33], ураженої корупцією, беззаконням і нестабільністю. Видається, що сучасна Киргизька Республіка є тією пострадянською державою Центральної Азії, де спостерігається (хоч і хвилеподібно) порівняно найбільша активізація громадянського суспільства, кроки до демократичних перетворень. Утім, подекуди ці кроки – лише імітують справжній поступ, намір мінімізувати політичну корупцію, рух до прозорості влади.

У Киргизії третього тисячоліття відбулося дві «кольорові» революції, що нетипово для регіону – Тюльпанова (лютий – березень 2005 р.) і Посттюльпанова (квітень 2010 р.). Серед причин Тюльпанової революції – не лише соціально-економічні, а й авторитарно-кланове управління країною, корупція, сімейність (клан А. Акаєвих) тощо. Безпосереднім приводом до Тюльпанової революції була саме політична корупція під час парламентських виборів-2005: фальсифікації призвели до розподілу 90 % депутатських мандатів між прибічниками А. Акаєва (результати цих виборів були скасовані у судовому порядку). Результатом тривалого масового тиску громадськості на владу стала відставка А. Акаєва та проведення дострокових президентських виборів (липень 2005 р.), на яких переміг К. Бакієв. Та, на жаль, Тюльпанова революція не зумовила системних трансформацій країни, відбулася зміна лише владної верхівки та поступова узурпація влади новим кланом – Бакієвих. Серед характеристик цього етапу киргизької державності – сімейність, клановість, корупція, обмеження свободи слова, фактичне встановлення режиму одноосібної влади [9, с. 396]. Це призвело до масових виступів протесту у 2010 р. (Посттюльпанова революція), причина якої – у нереалізації завдань Тюльпанової революції. К. Бакієв невдовзі після обрання главою держави установив у країні режим одноосібної влади. За режиму Бакієва в країні посилювалися прояви усіх видів корупції, ще більше згорнулися громадянські права та політичні свободи [26, с. 306].

Згадані революційні події засвідчують нетипову для регіону Центральної Азії політичну динаміку Киргизької Республіки, коли революційним методом усувалися від влади родинно-кланові режими [19, с. 223]. І перший (А. Акаєв), і другий

(К. Бакієв) киргизькі президенти були звинувачені громадськістю в корупції та авторитаризмі. Втім, незважаючи на дві посткомуністичні революції, в Киргизії інтереси бізнесу, криміналітету та політики продовжували зближувалися, рівень корупції залишився надвисоким, справедливе правосуддя та верховенство права відсутні.

За рахунок зменшення повноважень президента (2010), розширення повноважень прем'єр-міністра (2016), влада намагалася безрезультатно позбутися уже традиційних клановості та кумівства. Так, киргизький парламентарій Ш. Айтматов вважає, що «Киргизія хотіла здійснити стрибок від кумівства до парламентаризму, але ця спроба виявилася невдалою. Парламентаризм у Киргизії має поверхневий характер» [1]. Не можна ігнорувати те, що корупцією уражені «практично усі сфери життєдіяльності Киргизстану», вона становить «реальну загрозу національній безпеці» [15, с. 5].

Український дослідник І. Миклашук констатує, що «хоча деякі механізми авторитарної політичної системи, такі, як мажоритарна система виборів депутатів парламенту зникли, зв'язок лідерів політичної еліти з населенням конкретних місцевостей залишається сильним, що посилює сімейно-клановий принцип. В умовах слабкої держави політичні та бізнес-еліти прагнуть розвинути сильні клієнтелістські відносини з населенням конкретних місцевостей (зазвичай, це рідні міста і села, а також виборчі округи), тим самим послаблюючи вплив формальних державних інститутів [19, с. 228]. Лише деякі «правила гри» після двох революцій видозмінилися: якщо раніше державні посади у структурах виконавчої влади і органах місцевого самоуправління займали родичі президента, то зараз їх займають рідні та близькі депутатів, чиї партії входять у правлячу коаліцію [24].

Розквіту політичної корупції на найвищому рівні сприяло законодавче закріплення надзвичайних повноважень глави держави: уже в 1990 році інститут президента охоплював повноваження глави держави та глави виконавчої влади. Від прийняття у 1993 році першого Основного Закону незалежної Киргизької Республіки, «розвивається курс на посилення президентської влади», а «інститут президентства перетворюється на центр авторитарної влади, яка підпорядкувала собі усю систему державного управління» [4, с. 81]. Нормативно передбачений баланс гілок влади не запрацював: уже перший яскравий корупційний скандал із вивезенням золота до Швейцарії у 1993 році, за який парламент вирішив запитати у президента відповідно до своїх конституційних контрольних повноважень, завершився саморозпуском парламенту (1994 р.; фактично це був розпуск, зрежисований президентом А. Акаєвим) [22]. Після референдуму-1996 повноваження президента розширилися ще більше, натомість роль парламенту знижувалася. Усі конституційні зміни (1994, 1996, 1998, 2003 рр.) періоду президентства А. Акаєва зумовили встановлення авторитарного режиму, поваленого в 2005 році.

У роки президентства К. Бакієва був прийнята нова редакція Основного Закону (2007), за якою главою держави було фактично узурповано державну владу; сформована суперпрезидентська форма правління, за якої неформальні інститути управління («сім'я») стояли вище державних інституцій [4, с. 81]. Саме політична корупція, nepotизм, клановість, криміналізація стали невід'ємними характеристиками режиму К. Бакієва. Це і призвело до Посттютюпанової революції-2010. Загалом за перших двох президентів Киргизії задля розширення повноважень президента було проведено 5 референдумів і 8 ревізій конституції [22].

Звичайно ж, найважливішим є питання про вплив двох посттоталітарних революцій на рівень політичної корупції у Киргизії. В оцінках результатів звучать зазвичай песимістичні характеристики [38]. Громадянське суспільство, попри дві революції, залишається слабким; партії не зуміли стати ідеологічно зрілими об'єднаннями громадян, а залишаються партіями окремих особистостей. Окрім цього система виборів передбачає закриті партійні списки, коли відбір депутатів

здійснює партійне керівництво, а не виборці; це призводить до використання партійним істеблішментом партій як патронажних мереж. Ситуація з корупцією в Киргизії за останні роки не покращилася: груп, які змагаються за політичну владу між собою, стало більше, антикорупційні справи мають політизований характер тощо [38]. Аналітик Ш. Джураєв звертає увагу, що партії і сьогодні продовжують залишатися фасадом, озвучуючи сіюхвилинний порядок денний і виступаючи тінню різних неpolітичних гравців, найперше олігархів. Корупція не впливає на правила гри, вона і становить ці правила взаємин між громадянами та чиновниками [34].

Під час президентства А. Атамбаєва (з 2011 р.) відбулося кілька арештів політиків високого рівня (наприклад, М. Мирзакматов, колишній мер міста Ош, якого називали «ханом Оша», був засуджений до 7 років ув'язнення, але зумів утекти з країни). Арешти мають випадковий характер, корупція глибоко укорінилася у киргизькій політиці. «Політичне ядро Киргизстану все ще дуже подібне до часів Бакієва та Акаєва. Президент країни може бути заміщений, але більшість членів парламенту та урядовців залишаються на тих самих позиціях, і відносини між злочинцями та політиками зберігаються» [32]. Слабкі державні інститути, корумповані державці, присутність інтересів кримінальних структур у державному апараті та політична нестабільність залишаються проблемами Киргизії.

Казахстан. Із-поміж країн Центральної Азії, які здобули незалежність після розпаду СРСР, особливе місце займає Казахстан. Його називають державою «невиконаних обіцянок», яка «у пастці між західним плюралізмом та азійською автократією» [23]. Як і для інших держав регіону, для Казахстану притаманна жорстка президентська вертикаль та її превалювання над іншими секторами влади. Це свідчить про авторитарний характер політичної системи. Дослідники підкреслюють, що влада першого (з 1990 року) і єдиного на сьогодні глави казахської держави Н. Назарбаєва «має ознаки персонального авторитаризму зі сильним династичним ухилом» [16, с. 265]. У Казахстані відбулося «піднесення інституту президента над традиційними гілками влади» [13]. «Лідер нації» не може бути переслідуваний (як і його сім'я) на території Казахстану, він, вочевидь, збереже свій вплив на політичне життя країни і після завершення виконання президентських функцій.

У порівнянні з іншими державами Центральної Азії, у Казахстані присутній м'який центристський авторитаризм [16, с. 265–266; 30, с. 24]. Ю. Нисевич політичний режим Казахстану відносить до персоналістського (Н. Назарбаєв) типу неоавторитарних режимів (автократичні режими нового типу, авторитарно-клептократичні режими), особливістю якого є взаємозв'язок примусу та корупції. «Відбувається корупційне захоплення держави правлячими політико-економічними угрупованнями, які приватизують публічну владу та використовують усі її владно-примусові повноваження й адміністративні ресурси для досягнення своїх корисливих цілей» [21, с. 108, 111]. У державі з таким режимом політична (як і економічна) корупція набуває системного характеру, стає ключовим механізмом, витісняючи транспарентну, добросовісну конкуренцію політичних акторів. Бізнес проникає у владу, політична та бізнес-еліти суміщаються, законодавчо звужуються можливості для легальної діяльності опозиції, створюються нерівні можливості для учасників електорального процесу, інформаційно-комунікаційні ресурси дедалі жорсткіше контролюються.

Казахстан є високорумпованою державою неоавторитарного типу: корупція є основним механізмом її функціонування. Доказом цього слугують, наприклад, й аутсайдерські у світовому масштабі позиції Казахстану у щорічному рейтингу держав за рівнем сприйняття корупції.

Найперше звернемося до історичних першопричин появи політичної корупції у Казахстані. Корупція характерна усім етапам еволюції казахської державності

– ханського, імперського (російського), радянського, новітнього суверенного. На кожному етапі у міжособистісних і міжгрупових стосунках помітну роль відігравали неформальні контакти та зв'язки. Це визначало правила гри в цьому соціумі. Така традиція сягає корінням ще середніх віків, а перші її прояви можна вбачати у звичаєвому праві казахів (адате) [27, с. 125]. Упродовж багатьох століть (як до приєднання до Російської імперії, так і після нього) корупція існувала у відкритих легальних формах, що проявлялося у регулярних повинностях представникам знаті, їх обдаровування. Історик С. Зіманов наводить такий факт: «...у 1855 р. казахи роду Берш і Адай (Внутрішня орда) звернулися до органів місцевої влади з груповим листом про зловживання султана Кучангалія Шигаєва – керуючого першою приморською частиною. У ньому вони питали, що “[...] якщо ординці, які мають тяжбу, являться до Шигаєва з грішми, то скарги їх він розбирає швидко. Якщо ж інколи казахи приходять без подарунків, то він не лише не розглядає їх скарги, а навіть на показується їм”, а також він “продавав старшинські посади, за які брав по 100 і по 200 рублів сріблом”» [11, с. 191].

Власне політична корупція виросла з побутової, причинами котрої, у свою чергу, було «поглиблення соціального і майнового розшарування в суспільстві, жорстка ієрархія між багатими й бідними, трайбалізм і патріархальність, які виховували психологію чиношанування» [27, с. 130]. Л. Тінков, аналізуючи політичну корупцію, звертає увагу, що «в Казахстані корупція базується на розподільно-кланових відносинах, оскільки в цій країні тіньова економіка виникла в результаті перерозподілу фінансових та інших ресурсів в інтересах певних груп і кланів. Специфіка Казахстану полягає у тому, що діяльність політиків регламентують не нормативно-правові акти, а система неофіційних відносин, за якої тіньова економіка доповнює тіньову політику. Відповідно політична корупція в Казахстані має такі форми: комісійні за підписання великих контрактів, відмивання коштів за кордоном, видача дозволів на проведення банківських операцій із бюджетними коштами, надання кредитів, пільгових експортних квот, призначення на високооплачувані посади в системі державного управління. Основними кримінально-карними формами прояву політичної корупції в Казахстані є давання хабара та його отримання, а також підкуп суб'єктів політики при здійсненні ними виборчих прав» [28, с. 11].

Політична корупція у Казахстані є об'єктом регулярного моніторингу, який проводить Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у межах Стамбульського плану дій із боротьби проти корупції. Зокрема, проблемі політичної корупції було приділена увага в ході Першого (2004), Другого (2011) та Третього (2016) раундів моніторингу. Найперше Казахстану було рекомендовано: 1) забезпечити максимальну громадську підзвітність тих органів, які у свою чергу контролюють фінансування політичних партій, кандидатів на виборні посади; 2) уможливити максимально незалежний контроль за процесами фінансування, у т. ч. за витратами коштів, які йдуть від держави. Незалежний фінансовий контроль має стосуватися й приватних пожертв, щоб запобігти надмірному впливу зацікавлених осіб, їх груп на політику держави та місцевих органів влади; 3) забезпечити доступ кожного громадянина до інформації про спонсорів партій і кандидатів, а також розміру їх пожертви. До 2007 року Казахстан частково виконав ці рекомендації.

Але проблему фінансування партій не можна розглядати відірвано від ситуації домінування в Казахстані однієї політичної сили – пропрезидентської партії «Нур Отан» (наприклад, вона набрала у 2004 р. – 67,5 %, 2007 – 88,41%, 2012 – 80,99 %; 2016 – 82,15% голосів виборців при формуванні нижньої палати парламенту (Мажилісу)). Таке однопартійне домінування звужує можливості для політичної конкуренції й фактично сприяє політичній корупції, адже практично відсутній взаємний контроль політичних акторів, й окрім цього можливе змішування дер-

жавних і партійних функцій. Також у законодавстві Казахстану є низка стримуючих для розвитку багатопартійності норм, як-от: надмірні вимоги при заснуванні партії, численні підстави для відмови у реєстрації, широкі основи для ліквідації тощо. Зауважимо: рівність партій перед законом у Казахстані є доволі декларативною. У 2009 році на виконання вимог, які випливали з членства Казахстану в ОБСЄ, у законодавство про політичні партії та вибори було внесено зміни, але вони були реакцією лише на частину висловлених цією організацією рекомендацій.

Для Казахстану характерна низка проблем щодо фінансування партій. «Рівень тіньового фінансування казахських політичних партій доходить до 70–80 %. У той час як рівень тіньової економіки становить близько 30 %» [6, с. 4]. Під час виборчих кампаній типовими порушеннями є «фінансування виборчої кампанії в обхід виборчих фондів кандидатів «чорною готівкою»; надходження ресурсів зі заборонених законом джерел; перевищення лімітів виборчих фондів; фінансування виборчої кампанії з бюджету органів влади різних рівнів, резервних фондів депутатів [...] і т. д.» [6, с. 6]. Відповідний Закон «Про політичні партії» не визначає максимальний розмір пожертви від однієї особи. Та й саме поняття «пожертва» не унормоване, тобто не передбачено, що окрім фінансів матеріальною підтримки треба уважати надані партії послуги, знижки тощо [7]. У 2009 році згаданий акт був доповнений нормою про пряме державне фінансування статутної діяльності партій із республіканського бюджету – це стосувалося партій, представлених у нижній палаті парламенту. Безумовно, поява цієї норми відповідає сучасним демократичним тенденціям, адже сприяє зниженню ризику корупційного впливу на політичну систему держави. Але у випадку Казахстану таке фінансування обмежене лише кількома партіями, які подолали високий (7 %) прохідний бар'єр: за результатом виборів-2016 це лише три партії (пропрезидентська «Нур Отан», Демократична партія Казахстану «Ак жол», Комуністична народна партія Казахстану). Це дуже знижує позитивний ефект від запровадження норми про державне фінансування партій. Тому залишається актуальною потреба перегляду законодавства щодо бюджетного фінансування партій, які не пройшли до парламенту, але все ж набрали кілька відсотків голосів (ОЕСР пропонує 2–3 % [29]).

У 2014 році була прийнята Антикорупційна стратегія Республіки Казахстан на 2015–2025 роки [2]. У ній не виділена політична корупція як окремий вид; радше говориться про бюрократичну корупцію, хоч такий термін теж не вживається. Загалом документ має описовий, декларативний характер, чіткої конкретики у ньому не представлено. Втім, цим «грішать» більшість сучасних стратегій. Акцентовано, що стратегія ураховує положення партії «Нур Отан» із протидії корупції на 2015–2025 роки; цим вкотре акцентовано на визначальній ролі однієї, пропрезидентської, партії. У стратегії (п. 4.2), що безумовно позитивно, акцентовано на необхідності запровадження громадського контролю як механізму профілактики корупції, а також забезпечення вільного доступу громадськості до публічної інформації.

Самі казахи в опитуваннях громадської думки висловлюють припущення, що їх своєрідна ментальність і широке розповсюдження родинних зв'язків є реплікаторами тіньових практик (тут мова йде радше не про політичну, а бюрократичну корупцію). У непотизмі та фаворитизмі на догоду «своїм» не вбачається порушення правил, які регламентують публічну сферу. Навпаки, у цьому вбачається гуманізм, «людське» обличчя чиновника, політика, який цінує прихильність близьких і завше готовий підтримати їх своїми зв'язками та впливом. Тобто, для казахів відсутнє розуміння того, що у таких відносинах є замаскована корупційна компонента, що призводить до протиставлення інтересів учасників таких відносин із устремліннями інших членів спільноти. Т. Татубаєв вважає, що саме так виникла й укріпилася кланова культура зі взаємною порукою, котра є перешкодою для прогресивних змін [27, с. 130]. Ця культура освячена традицією та є легітимною

у масовій свідомості казахів. Тому й не сприймається за соціальний виклик, протиправну дію; застосування санкцій до тих, хто вдається до таких корупційних практик, навіть не припускається.

Підсумовуючи, констатуємо надвисокий рівень корупції в усіх країнах Центральної Азії за персоналістського типу неоавторитаризму в Казахстані (режим Н. Назарбаєва), Таджикистані (режим Е. Рахмона), Туркменістані (режим С. Ніязова і його політичного спадкоємця Г. Бердимухамедова), Узбекистані (режим І. Карімова), а також корпоративного типу режиму в Киргизстані (режим родових кланів). Розмах політичної корупції є загрозливий для поступального розвитку цих держав. Чинниками, які сприяють корупційним практикам у цих країнах, є: слабкість громадянського суспільства та наступ неоавторитарних держав на його інституції; відсутність громадського контролю та підзвітності політиків; міцність кланових традицій; декларативне інсталювання елементів демократії, узалежненість ключових політичних рішень від глави держави та ін.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Антикоррупционная стратегия Республики Казахстан на 2015–2025 годы. – URL: <http://kyzmet.gov.kz/ru/kategorii/antikorrupcionnaya-strategiya-respubliki-kazahstan-na-2015-2025-gody> (Дата обращения: 25.06.2017).
2. Аресты коррупционеров в РТ – борьба со взятками или разборки силовиков. – URL: <http://ru.sputnik-tj.com/analytics/20170426/1022167288/borba-s-korrupsiey-aresty-chinovniki-reformy-tadzhikistan.html> <http://ru.sputnik-tj.com/analytics/20170426/1022167288/borba-s-korrupsiey-aresty-chinovniki-reformy-tadzhikistan.html> (Дата обращения: 19.06.2017).
3. Аширов Ж. Государственно-политический режим в Кыргызской Республике и этапы становления института президента // Вестник Южно-Уральского гос. ун-та. – Сер. «Право», 2017, Т. 17, № 1, С. 80–85.
4. Борьба с коррупцией в Восточной Европе и Центральной Азии. Стамбульский план по борьбе с коррупцией: достижения и проблемы. – URL: <https://www.oecd.org/corruption/acp/resources/41603502.pdf> (Дата обращения: 19.06.2017).
5. Вопросы прозрачности деятельности политических партий и их взаимодействия с институтами власти, бизнеса и общества. Казахстанский и зарубежный опыт. – Алматы: ОФ «Транспаренси Казахстан», Фонд им. Ф. Эберта, Изд. центр ОФППИ «Интерлигал», 2004. – 68 с.
6. Второй раунд мониторинга. Казахстан. Отчет о мониторинге (2011). – URL: <https://www.zakon.kz/4468420-vtorojj-raund-monitoringa-kazakhstan.html> (Дата обращения: 01.07.2017).
7. Давлат Н.: «Таджикистан: Коррупция решает все». – URL: http://cabar.asia/ru/nurali-davlat-tadzhikistan-korrupsiya-reshaet-vse/?upm_export=pdf (Дата обращения: 11.06.2017).
8. Демічева А. Тюльпанова революція // Новітня політична лексика (неологізми, okazionalizmi та інші новотвори) / за заг. ред. Н. М. Хоми. – Львів : Новий Світ-2000, 2015. – 492 с.
9. Закон Республики Таджикистан «Про політичні партії». – URL: <http://www.parliament.am/library/Political%20parties/tatjikistan.pdf> (Дата обращения: 29.06.2017).
10. Зиманов С. З. Общественный строй казахов первой половины XIX века. – Алма-Ата: АН КазССР, 1958. – 293 с.
11. Интернет в Таджикистане на одном уровне с Камбоджей и Лаосом. – URL: <http://sptnkne.ws/dS2W> (Дата обращения: 28.06.2017).
12. Кармазіна М. С. Президентство: український варіант – ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К. : Бланк-Прес, 2007. – 365 с.
13. Конвенція Організації Об'єднаних націй проти корупції // Відомості Верховної Ради України, 2007, № 49.
14. Кыргызстан. Политика и экономика: материалы и документы: Вып. 1. Проблемы борьбы с коррупцией в Кыргызстане / Сост. М. Н. Омаров, Д. К. Сагынбаев, Ж. З. Исакова. – Бишкек : Фонд им. Ф. Эберта, 2004. – 314 с.
15. Ляшенко Т. Політичні режими країн Центральної Азії: нестійка рівновага // Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011, № 4 (54), С. 264–274.

16. Макаренко Т. Центральна Азія: де зіткнулися сила, політика і економіка. – URL: http://www.nato.int/docu/review/2009/Asia/central_asian_geopolitics/UK/index.htm (Дата звернення: 28.06.2017).
17. Мамадазимов А., Куватова А. Регулирование деятельности политических партий и участие женщин в политической жизни в Таджикистане. – Душанбе. – 2011. – URL: <http://www.osce.org/ru/odihr/87109?download=true> (Дата обращения: 30.06.2017).
18. Миклашук І. М. Конфліктний потенціал у Киргизькій Республіці: сутність та перспективи виходу з кризи // Актуальні проблеми всесвітньої історії: аксіологічні та культурно-історичні засади державотворення. – 2013. – С. 223–229.
19. Науразова Э. А. Причины, формы и последствия политической коррупции в Таджикистане // Экономика. Бизнес. Информатика, 2017, № 1. – URL: <https://internetnauka.com/index.php/journal/article/view/177> (Дата обращения: 30.06.2017).
20. Нисневич Ю. Современный авторитаризм и коррупция // Мировая экономика и международные отношения, 2017, Т. 61, № 1, 108–120.
21. Обращение президента Р. Отунбаевой Жогорку Кенешу Кыргызстана. – URL: <http://kyrgyzembassy.ru/?p=5958#.WVCw8OvyjIU> (Дата обращения: 02.07.2017).
22. Олкотт М. Б. Второй шанс Центральной Азии. – Москва; Вашингтон, 2005. – 487 с.
23. Партии власти раздают должности своим родственникам. – URL: http://rus.azattyk.org/content/kyrgyzstan_respublic/24524924.html (Дата обращения: 22.06.2017).
24. Проникновение интернета в Центральной Азии: от 19% в Таджикистане до 73% в Казахстане. – URL: <https://digital.report/pronikновение-interneta-v-tsentralnoy-azii-ot-19-v-tadzhikistane-do-73-v-kazahstane/> (Дата обращения: 23.06.2017).
25. Романюк О. Посттоталітарна революція Новітня політична лексика (неологізми, okazionalizmi та інші новотвори) / за заг. ред. Н. М. Хоми. – Львів : Новий Світ-2000, 2015. – С. 306–307.
26. Татубаев Т. М. Национальные традиции, обычаи и правила противодействия «коррупционерам» в истории Республики Казахстан // Социум и власть, 2017, № 1 (63), С. 125–131.
27. Тіньков А. Л. Запобігання і протидія політичній корупції в системі державного управління України : автореф. дис. ... канд. н. з держ. упр. : 25.00.02 – Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – К., 2013. – 20 с.
28. Третий раунд мониторинга. Казахстан. Промежуточный отчет (2016). – URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:YSVaoq6Fp4UJ:kyzmet.gov.kz/sites/default/files/pages/promezhutochnyy_otchet_oesr.doc+&cd=6&hl=uk&ct=clnk&gl=ua (Дата обращения: 24.06.2017).
29. Труевцев К. Центральная Азия: модели политической легитимации // Центральная Азия и Кавказ, 2007, № 2, С. 19–34.
30. Центральна Азія: Як запобігати і протидіяти корупції? – URL: <http://ua.odfoundation.eu/d/3981,centralna-aziya-yak-zapobigati-i-protidiyati-korupciyi> (Дата обращения: 25.06.2017).
31. Collado R. E. Corruption & Revolution: The Coming Turmoil in Kyrgyzstan. – URL: <https://www.geopoliticalmonitor.com/corruption-revolution-the-coming-turmoil-in-kyrgyzstan/> (Accessed: 27.06.2017).
32. Engvall J. Why Are Public Offices Sold in Kyrgyzstan? // Kyrgyzstan beyond «Democracy Island» and «Failing State»: Social and Political Changes in a Post-Soviet Society (Contemporary Central Asia: Societies, Politics, and Cultures). – Lexington Books, 2015. – 288 p.
33. Juraev S. The Evolving Role of Political Parties in Kyrgyz Politics // Kyrgyzstan beyond «Democracy Island» and «Failing State»: Social and Political Changes in a Post-Soviet Society (Contemporary Central Asia: Societies, Politics, and Cultures). – Lexington Books, 2015. – 288 p.
34. Tajikistan: Clampdown on civil society. – URL: <https://www.fidh.org/en/issues/human-rights-defenders/tajikistan-clampdown-on-civil-society> (Accessed: 27.06.2017).
35. Transparency International: Коррупция в Таджикистане носит систематический характер. – URL: <http://rus.ozodi.org/a/27514222.html> (Дата обращения: 29.06.2017).
36. Walecki M. Practical Solution for Spending Limits / Political Finance Regulation: The Global Experience ; Eds. M. Ohman and H. Zainulbhai. – IFES, 2009.

37. 25 лет независимой Киргизии: пробуксовка. – URL: <http://carnegie.ru/2016/08/24/ru-pub-64372> (Дата обращения: 02.07.2017).

REFERENCES:

1. Antikorrupsionnaya strategiya Respubliki Kazakhstan na 2015–2025 gody [Anti-corruption strategy of Kazakhstan for 2015–2025 years]. – URL: <http://kyzmet.gov.kz/ru/kategorii/antikorrupsionnaya-strategiya-respubliki-kazakhstan-na-2015-2025-gody> (Accessed: 25.06.2017).
2. Aresty korruptsiionerov v RT – bor'ba so vzyatkami ili razborki silovikov [The arrests of corrupt officials in the RT – bribery or disassembly of the security forces]. – URL: <http://ru.sputnik-tj.com/analytics/20170426/1022167288/borba-s-korrupsiyey-aresty-chinovniki-reformy-tadzhikistan.html><http://ru.sputnik-tj.com/analytics/20170426/1022167288/borba-s-korrupsiyey-aresty-chinovniki-reformy-tadzhikistan.html> (Accessed: 19.06.2017).
3. Ashirov Zh. Gosudarstvenno-politicheskiy rezhim v Kyrgyzskoy Respublike i etapy stanovleniya instituta prezidenta [State-political regime in the Kyrgyz Republic and the stages of formation of Institute of the President] // Vestnik Yuzhno-Ural'skogo gos. un-ta. – Ser. «Pravo», 2017, T. 17, № 1, S. 80–85.
4. Bor'ba s korruptsiyey v Vostochnoy Evrope i Tsentral'noy Azii. Stambul'skiy plan po bor'be s korruptsiyey: dostizheniya i problem [Fighting corruption in Eastern Europe and Central Asia. Istanbul plan for the fight against corruption: achievements and challenges]. – URL: <https://www.oecd.org/corruption/acn/resources/41603502.pdf> (Accessed: 19.06.2017).
5. Voprosy prozrachnosti deyatel'nosti politicheskikh partiy i ikh vzaimodeystviya s institutami vlasti, biznesa i obshchestva. Kazakhstanskiy i zarubezhnyy opyt [The transparency of the activities of political parties and their interaction with institutions of government, business and society. Kazakhstan and foreign experience]. – Almaty: OF «Transparensi Kazakhstan», Fond im. F. Eberta, Izd. tsentr OFPPI «Interligal», 2004. – 68 s.
6. Vtoroy raund monitoringa. Kazakhstan. Otchet o monitoringe (2011) [The second round of monitoring. Kazakhstan. Monitoring report (2011)]. – URL: <https://www.zakon.kz/4468420-vtorojj-raund-monitoringa-kazakhstan.html> (Accessed: 01.07.2017).
7. Davlat N.: «Tadzhikistan: Korruptsiya reshaet vse» [«Tajikistan: Corruption solves everything»]. – URL: http://cabar.asia/ru/nurali-davlat-tadzhikistan-korrupsiya-reshaet-vse/?upm_export=pdf (Accessed: 11.06.2017).
8. Demicheva A. Tiulpanova revoliutsiia [Tulip revolution] // Novitnia politychna leksyka (neolohizmy, okazionalizmy ta inshi novotvory) / za zah. red. N. M. Khomy. – Lviv : Novyi Svit-2000, 2015. – 492 s.
9. Zakon Respubliki Tadzhikystan «Pro politychni partii» [The law of the Republic of Tajikistan «On political parties»]. – URL: <http://www.parliament.am/library/Political%20parties/tajikistan.pdf> (Accessed: 29.06.2017).
10. Zimanov S. Z. Obshchestvennyy stroy kazakhov pervoy poloviny XIX veka [The social system of Kazakhs in the first half of the XIX century]. – Alma-Ata: AN KazSSR, 1958. – 293 s.
11. Internet v Tadzhikistane na odnom urovne s Kambodzhey i Laosom [Internet in Tajikistan on the same level with Cambodia and Laos]. – URL: <http://sptnkne.ws/dS2W> (Accessed: 28.06.2017).
12. Karmazina M. S. Prezydenstvo: ukrainskyi variant [Presidency: Ukrainian version] – IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. – K. : Blank-Pres, 2007. – 365 s.
13. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh natsii proty koruptsii [The Convention of United Nations against corruption] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukraini, 2007, № 49.
14. Kyrgyzstan. Politika i ekonomika: materialy i dokumenty: Vyp. 1. Problemy bor'by s korruptsiyey v Kyrgyzstane [Kyrgyzstan. Politics and Economics: materials and documents: Vol. 1. Problems of fighting corruption in Kyrgyzstan] / Sost. M. N. Omarov, D. K. Sagynbaev, Zh. Z. Isakova. – Bishkek : Fond im. F. Eberta, 2004. – 314 s.
15. Lyashenko T. Politychni rehymy krain Tsentralnoi Azii: nestiika rivnovaha [Political regimes in Central Asia: a delicate balance] // Naukovi zapysky IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2011, № 4 (54), S. 264–274.
16. Makarenko T. Tsentralna Aziia: de zitknulyisia syla, polityka i ekonomika [Central Asia: where he faced the power, politics, and Economics]. – URL: http://www.nato.int/docu/review/2009/Asia/central_asian_geopolitics/UK/index.htm (Accessed: 28.06.2017).
17. Mamadazimov A., Kuvatova A. Regulirovanie deyatel'nosti politicheskikh partiy i

uchastie zhenshchin v politicheskoy zhizni v Tadzhikistane [Regulation of activities of political parties and women's participation in political life in Tajikistan]. – Dushanbe. – 2011. – URL: <http://www.osce.org/ru/odihr/87109?download=true> (Data obrashcheniya: 30.06.2017).

18. Myklashchuk I. M. Konfliktnyi potentsial u Kyrghyzkii Respublitsi: sutnist ta perspektyvy vykhodu z kryzy [The potential for Conflict in the Kyrgyz Republic: the nature and perspectives of exit from the crisis] // Aktualni problemy vsesvitnoi istorii: aksiologichni ta kulturno-istorychni zasady derzhavotvorennya, 2013, С. 223–229

19. Naurazova E. A. Prichiny, formy i posledstviya politicheskoy korruptsii v Tadzhikistane [Causes, forms and consequences of political corruption in Tajikistan] // Ekonomika. Biznes. Informatika, 2017, № 1. – URL: <https://internetnauka.com/index.php/journal/article/view/177> (Accessed: 30.06.2017).

20. Nisnevich Yu. Covremennyy avtoritarizm i korruptsiya [Modern authoritarianism and corruption] // Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya, 2017, T. 61, № 1, 108–120.

21. Obrashchenie prezidenta R. Otunbaevoy Zhogorku Keneshu Kyrgyzstana [The appeal of President Otunbayeva to the Parliament of Kyrgyzstan]. – URL: <http://kyrgyzembassy.ru/?p=5958#.WVCw8OvyjIU> (Accessed: 02.07.2017).

22. Olcott M. B. Vtoroy shans Tsentral'noy Azii [Second chance Central Asia]. – Moskva; Vashington, 2005. – 487 s.

23. Partii vlasti razdayut dolzhnosti svoim rodstvennikam [The party in power handing out positions to relatives]. – URL: http://rus.azattyk.org/content/kyrgyzstan_republic/24524924.html (Accessed: 22.06.2017).

24. Proniknovenie interneta v Tsentral'noy Azii: ot 19% v Tadzhikistane do 73% v Kazakhstane [Internet penetration in Central Asia: from 19% in Tajikistan to 73% in Kazakhstan]. – URL: <https://digital.report/proniknovenie-interneta-v-tsentralnoy-azii-ot-19-v-tadzhikistane-do-73-v-kazahstane/> (Accessed: 23.06.2017).

25. Romaniuk O. Posttiulpanova revoliutsiia Novitnia politychna leksyka (neolohizmy, okazionalizmy ta inshi novotvory) [Posttyakov revolution Latest political vocabulary (neologisms, okazalsya and other tumors)] / za zah. red. N. M. Khomy. – Lviv : Novyi Svit-2000, 2015. – S. 306–307

26. Tatubaev T. M. Natsional'nye traditsii, obychai i pravila protivodeystviya «korruptioneram» v istorii Respubliki Kazakhstan [National traditions, customs and rules of combating the «corrupt» in the history of the Republic of Kazakhstan] // Cotsium i vlast', 2017, № 1 (63), S. 125–131.

27. Tinkov A. L. Zapobihannia i protydiia politychnii koruptsii v systemi derzhavnoho upravlinnia Ukrainy [Prevention and counteraction of political corruption in the state administration system of Ukraine]: avtoref. dys. ... kand. n. z derzh. upr. : 25.00.02 – Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy. – K., 2013. – 20 c.

28. Tretiy raund monitoringa. Kazakhstan. Promezhutochnyy otchet (2016) [The third round of monitoring. Kazakhstan. Interim report (2016)]. – URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:YSVaoq6Fp4UJ:kyzmet.gov.kz/sites/default/files/pages/promezhutochnyy_otchet_oesr.doc+&cd=6&hl=uk&ct=clnk&gl=ua (Accessed: 24.06.2017).

29. Truevtsev K. Tsentral'naya Aziya: modeli politicheskoy legitimatsii [Central Asia: models of political legitimation] // Tsentral'naya Aziya i Kavkaz, 2007, № 2, S. 19–34.

30. Tsentralna Aziia: Yak zapobihaty i protydiiaty koruptsii? [Central Asia: How to prevent and counteract corruption?] – URL: <http://ua.odfoundation.eu/d/3981,centralna-aziya-yak-zapobigati-i-protidiyati-korupciyi> (Accessed: 25.06.2017).

31. Collado R. E. Corruption & Revolution: The Coming Turmoil in Kyrgyzstan. – URL: <https://www.geopoliticalmonitor.com/corruption-revolution-the-coming-turmoil-in-kyrgyzstan/> (Accessed: 27.06.2017).

32. Engvall J. Why Are Public Offices Sold in Kyrgyzstan? // Kyrgyzstan beyond «Democracy Island» and «Failing State»: Social and Political Changes in a Post-Soviet Society (Contemporary Central Asia: Societies, Politics, and Cultures). – Lexington Books, 2015. – 288 r.

33. Juraev S. The Evolving Role of Political Parties in Kyrgyz Politics // Kyrgyzstan beyond «Democracy Island» and «Failing State»: Social and Political Changes in a Post-Soviet Society (Contemporary Central Asia: Societies, Politics, and Cultures). – Lexington Books, 2015. – 288 r.

34. Tajikistan: Clampdown on civil society. – URL: <https://www.fidh.org/en/issues/human-rights-defenders/tajikistan-clampdown-on-civil-society> (Accessed: 27.06.2017).
35. Transparency International: Korruptsiya v Tadjikistane nosit sistematcheskiy kharakter [Transparency International: Corruption in Tajikistan is systematic]. – URL: <http://rus.ozodi.org/a/27514222.html> (Accessed: 29.06.2017).
36. Walecki M. Practical Solution for Spending Limits / Political Finance Regulation: The Global Experience ; Eds. M. Ohman and H. Zainulbhai. – IFES, 2009.
37. 25 let nezavisimoy Kirgizii: probuksovka [25 years of independent Kyrgyzstan: the slip.] – URL: <http://carnegie.ru/2016/08/24/ru-pub-64372> (Accessed: 02.07.2017).

Кушнарєв І. В., кандидат юридических наук, докторант отдела правовых проблем политологии Института государства и права им. В. М. Корецкого (Киев, Украина), E-mail: polit@ln.ua

Политическая коррупция в условиях неоавторитаризма государств Центральной Азии (пример Казахстана, Киргизстана и Таджикистана).

Аннотация. *Статья раскрывает влияние новейших недемократических режимов (неоавторитарных) на интенсивность коррупционных практик в политике. Проявления политической коррупции исследовано на примере трех центрально-азиатских государств – Казахстана, Кыргызстана, Таджикистана.*

Ключевые слова: *политическая коррупция, неоавторитаризм, Центральная Азия, Казахстан, Кыргызстан, Таджикистан.*

Kushnarev I. V., Doctor of Law, postdoctoral student of the Legal Problems of Political Science Department of the V. M. Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Sciences of Ukraine, E-mail: polit@ln.ua

Political corruption in the conditions of neo-authoritarian regimes of Central Asia (the example of Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan).

Abstract. *The article studies the influence of the newest undemocratic (neo-authoritarian) regimes on the intensity of corruption practice in politics. It states that the current trend is the emergence of undemocratic regimes of a new type (neo-authoritarian), which are characterized by the dynamic interconnection of coercion and corruption, which lead to corruptive seizure of power. It is noteworthy that such regimes have arisen in the states that had overthrown the totalitarian (authoritarian) regime, but have not formed a democracy (as expected in the framework of democratic transit). Instead they have created a specific system of methods of exercising powers, which is not strictly authoritarian, but at the same time it does not conform to the standards of democracy. Such states with neo-authoritarian regimes include, among others, the sovereign states of former USSR in the Central Asian region (Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Uzbekistan and Turkmenistan). Their example reveals how the type of political regime affects the level of political corruption and whether such states are able to reduce the manifestations of these unlawful actions or whether the anti-corruption strategies and declarations are nothing more than just populist instruments.*

The author states that the level of corruption is extremely high in all the states of Central Asia, which have personalist neo-authoritarian regimes: Kazakhstan (N. Nazarbayev's regime since 1991), Tajikistan (E. Rahmon's regime since 1994), Turkmenistan (S. Niyazov's regime in 1990-2006 and his political successor G. Berdimuhamedov's since 2007), Uzbekistan (I. Karimov's regime in 1990-2016), as well as in Kyrgyzstan, which has corporative type of regime (the regime of clan tribes).

The author concludes that political corruption in the states of Central Asia has become profound and systematic. Its scale is defined as a threat to the progressive development of the states of this region. The article draws attention to the set of factors contributing to the corrupt practices in politics, which include: the weakness of civil society and the offensive of neo-authoritarian governments against its institutions; lack of public control and accountability of politicians; strong clan traditions; declarative installation of some elements of democracy; dependence of the key political decisions on the head of state etc.

Keywords: *political corruption, neo-authoritarian regime, Central Asia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan.*

Manchulenko O.,

postgraduate student of the Department of the international relations,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
the United States Fulbright scholar
(Chernivtsi, Ukraine), E-mail: visnukdnu@i.ua

THE GLOBAL IMPACT OF UNITED STATES PRESIDENTIAL ELECTIONS: SECURITY ASPECT

Abstract. *The objective below is to understand the relation between the United States presidential elections and its global impact. This article tends to examine how the newly-elected President is fulfilling his promises and his main foreign policy direction.*

Keywords: *elections, Presidential campaign, security, defense, foreign policy strategy.*

The United States influence is far from being underestimated and this country is a well-known global actor and main super power. Even if the democratic system is prevention from power abuse, it still gives the President an important role of highest political spokesman of the American nation and the main influencer on the international community. This leads the United States towards the long process of presidential elections. And any elections, actually, come with surprises. The candidates and the issues they were discussing will have far reaching effects, not just for American public policy but policy throughout the world.

The objective below is to understand the relation between the United States presidential elections and its global impact. This article tends to examine how the newly-elected President is fulfilling his promises and his main foreign policy direction.

This research provides an overview of the major issues being discussed during the 2016 Presidential campaign. It will offer some analysis how the specific statements of newly elected President of the United States, Donald J. Trump, impact the international community and define his foreign policy agenda for the upcoming years. It will analyze the initiatives and decisions concerning security issues made by new President Donald Trump.

The main sources used to write this article were the following: Michael Armacost «Ballots, Bullets, and Bargains: American Foreign Policy and Presidential Elections», in which he proves that the Presidential election in the US are observed by the international community and shape the international relations. Also, the official papers, statements and legal documents were used to conduct this research.

The Presidential campaign in United States has ended. A newly elected President according to the Constitution, as the Commander-in-Chief and responsible for foreign policy strategy now faces the ongoing conflicts all over the world. Despite that every election is almost always a matter of America's internal business, the situation in the United States, as a global leader, is on the political agenda of every other country in the world. The United States' crucial role in resolving different global policy issues and conflicts is far from being underestimated. That is why it is important to understand the global impact of the Presidential campaign, and how it affects the international security environment. As Michael Armacost states in his newly published book «Ballots, Bullets, and Bargains» [1], he was reminded that the U.S. presidential elections unfold in a gigantic echo chamber. Candidates generally speak to domestic constituencies as if outsiders were not listening in. Rhetoric directed at American voters can have an unfortunate – even toxic – impact abroad as contenders pander to local prejudices, express disdain for foreign leaders, and volunteer gratuitous and often uncharitable judgments about the institutions and policies of particular foreign countries.

He says, no country's elections are observed by foreigners with more attentiveness and nervousness than the United States'. For countries that enjoy the support of powerful

voting blocs in the United States, these elections offer golden opportunities to entice new commitments or solicit new subventions from Washington [1].

The recent Presidential elections ended with Donald Trump becoming the 45th President of the United States. During the campaign a lot of topics were discussed, but to understand the President's political platform, we should consider his positions on the most pressing foreign policy issues.

The major concentrations of the next U.S. President would be on defense, national security, the Islamic State and Ukraine.

On defense, during his Presidential campaign, Donald Trump promised to expand the armed services and lift the caps on the defense budget. He insisted on increasing the size and readiness of the U.S. armed forces: the number of active Army soldiers from 490,000 to 540,000 and the number of Marine Corps battalions from twenty-three to thirty-six, building up the Navy's fleet from roughly 270 ships to 350, and expanding the number of Air Force fighter aircraft from roughly 1,100 to 1,200. In addition, his plans call for developing a «cutting-edge» ballistic missile defense system that would include upgrades to some Navy warships [2].

The next pressing issue during the campaign was maintaining the old alliances, such as NATO. Donald Trump questioned the utility of the North Atlantic Treaty Organization (NATO). He called the institution «obsolete» for, among other things, focusing too little on terrorism, and said the United States was paying much more than its fair share for the alliance [3].

In early 2016, Trump questioned whether the NATO [3], an alliance founded decades ago to deter Soviet aggression, is still relevant. Moreover, he said the United States was paying much more than its fair share for the alliance. Despite his criticisms, however, Trump said that as president he would honor U.S. treaty commitments under NATO, including the defense of the Baltic states from potential Russian encroachment.

His position on the Islamic State is quite definitive. Fighting the Islamic State must be with a coalition of Western and Arab states, establishing a no-fly zone over parts of Syria, conducting more U.S. airstrikes, arming and supporting Kurdish and Sunni Arab fighters and the President, during the campaign, promised to «wipe out ISIS» [4].

The other pillar of the pressing foreign policy issues is the war in Ukraine and the annexation of Crimean peninsula orchestrated and conducted by Russia. The Republican candidate's position is more likely to be supported by Russian President Vladimir Putin because of his willingness to forge a working relationship with Putin, increasing pressure on NATO allies in Europe to contribute more to the alliance, and urging European states to put diplomatic pressure, including sanctions, on Russia for its Ukraine intervention.

In case of examining the possible change in the Ukrainian question, we must take into consideration that Donald Trump has at times praised Putin's brand of leadership and said he would enjoy meeting the Russian leader. Trump has said that because of his business background, he would likely have a «great relationship with Putin» [5].

These positions were stated while answering direct dilemmas of modern foreign policy issues, but the conclusion is that his pursuing the different foreign questions in the Presidential campaign is far from the desired level. Does it necessarily mean that Ukraine is off the books in the United States? Or, that NATO will face problems? It is not appropriate to draw such a conclusion, based on the debates, whose primary purpose is to convince the Americans to vote for one or the other candidate. Candidates are not allowed to choose the questions asked by moderators or voters, who are more interested in addressing domestic issues in education, social inequality, health care, and taxes. The «Russian issue» and its involvement in hacker attacks on United States, Syria war and its aggression was slightly mentioned during the debates. There has been no direct addressing of the war in Ukraine, but every pressure put on Russia has effects on its policy and behavior in international affairs.

What has changed, since January 20? The Secretary of State met NATO foreign

ministers on March 31. Donald Trump has since said he strongly supports the alliance; but in interviews and speeches he continues to air grievances over what he sees as Europe's failure to pay its fair share of protecting the West [6]. Despite this, President of the United States will attend the NATO summit in May 2017 [7]. The new administration is trying to reassure allies of US support and commitment. Also, as a former US Ambassador to NATO pointed out, «I think the president is exactly right to chastise Europeans for not spending enough on defense. It's something that every president has done. Barack Obama called European allies free riders, and it's perfectly valid to point out that Europe needs to pay more on defense» [8], Donald Trump is trying to persuade European allies to be responsible in terms of security and defense by increasing their spending.

The period after the inauguration has been marked by rising Russia problems tied to the new administration on contacts prior to taking the office. As scrutiny over the Trump administration's ties to Russia grows, White House Press Secretary Sean Spicer said that Trump had, on the contrary been «incredibly tough on Russia» [9].

His spokesman said that Trump had made it clear he expected the Russian government to «deescalate violence in the Ukraine and return Crimea», while at the same time pursuing better relations with Russia [9].

Since the inauguration, there has been not enough time and statements, especially as the positions in foreign policy and security teams have not been filled yet. But to analyze the agenda and the intensions of the new Administration, we should address the Munich Annual Security conference, where leaders and politicians held press conferences and meetings, which showed where the foreign policy agenda of a new administration is shifting. The Vice-President of the United States, Mike Pence, in his speech, in which he stated:

«Today, on behalf of President Trump, I bring you this assurance. The United States of America strongly supports NATO and will be unwavering in our commitment to this transatlantic alliance... This is President Trump's promise: We will stand with Europe, today and every day, because we are bound together by the same noble ideals – freedom, democracy, justice, and the rule of law... Our shared values and our shared sacrifices are the source of the United States' enduring bond to the nations and peoples of Europe... And to be ready, if and when that day comes, in Article 3 we vowed in that treaty to contribute our fair share to our common defense. The promise to share the burden of our defense has gone unfulfilled for too many for too long, and it erodes the very foundation of our alliance. When even one ally fails to do their part, it undermines our ability to come to each other's aid. At that Wales summit in 2014, all 28 members of NATO declared their intention to move towards a minimum security commitment of 2 percent of their gross domestic product on defense within the decade... As of this moment, the United States and only four other NATO members meet this basic standard... And with regard to Ukraine, we must continue to hold Russia accountable and demand that they honor the Minsk Agreements, beginning by de-escalating the violence in eastern Ukraine. And know this: The United States will continue to hold Russia accountable, even as we search for new common ground, which, as you know, President Trump believes can be found... As President Trump has made clear, the United States will fight tirelessly to crush these enemies -- especially ISIS and its so-called caliphate – and consign them to the ash heap of history, where they belong...» [10]

This statement gives a substantial amount of information about how the United States is going to conduct its foreign policy and which promises made during Presidential campaign are going to be fulfilled and in what way the new administration is going to maintain current alliances. The critique about military expenditures of NATO countries is fair, taking into consideration that European countries, during the last 3 decades only cut their forces, thus their spending in NATO, while relying on the United States military forces and its commitment based upon the North Atlantic Treaty. But, the United States

defending its allies in Europe provides it with benefits, such as \$ 699 billion in trade with the European Union, America's largest trade partner; bases near Russia, the Middle East and Africa, and in counterterrorism and intelligence sharing [11]. Despite doubts among European leaders during the United States Presidential campaign, Mike Pence made it clear that the ties with Europe and values have a strong bond. Trump's promise to fight against ISIS appears to be kept as one of the main challenges during his presidency.

Mike Pence didn't mention a word about Crimea, but the official position of the United States administration is also represented by the Ambassador to the United Nations Nikki Haley, who offered a strong condemnation of Russia in her first appearance at the UN Security Council. As she said, «Eastern Ukraine of course is not the only part of the country suffering because of Russia's aggressive actions. The United States continues to condemn and call for an immediate end to the Russian occupation of Crimea».

«Crimea is a part of Ukraine. Our Crimea-related sanctions will remain in place until Russia returns control of the peninsula to Ukraine», said Haley [12].

The US policy towards Russia is changing rapidly, causing the expectations that Donald Trump will accelerate bilateral relations to fade. One of the main reasons for this change is the investigations into Russia's alleged interference in the U.S. presidential election [13]. According to a recent article in the Wall Street Journal, the new Administration is trying to find areas of cooperation with Russia, but is increasingly mindful of the country's actions that are contrary to U.S. interests [13]. And the meeting with the Russian leader is unlikely to happen in the foreseeable future. All of that, as well as Russian intervention in Ukraine, their cyber intrusions and involvement in the US Presidential elections, makes Donald Trump's promises to cooperate with Russia and ease sanctions highly unlikely to happen.

The newly elected President will have to deal with these and many other difficult foreign policy issues. One is the ongoing War in Ukraine, which was planned and conducted by Russia. The United States presidential debates makes it difficult to outline the position on Ukraine in the United States foreign policy agenda, but the past support of the Obama Administration demonstrates that the White House has had a strict position against permanent Russia aggression. Also, all conflicts Russia is accused of being involved in are more or less connected and United States cannot resolve one without proper approaches to the others.

Foreign policy in the United States is done with countries, mostly, and with international institutions and alliances. It has lots of legacies and continuities, as well as problems (Middle East peace). The United States government has concerns about human rights, migration, and terrorists and does everything in its power to work on this, especially by sending its representatives abroad and its military presences. What has to be considered is that foreign policy is almost entirely the President's function. The speech given by his running mate – Vice-President Mike Pence – Is the reflection of his position on different and pressing foreign policy issues.

The situation in Ukraine and Russian involvement there has changed the international environment and made countries adjust to this new reality, as well as creating talk about a new «Cold War» and urging growth of their military expenditures. The sanctions imposed on Russia, have affected not only Russia, but the migration crisis has enhanced far right movements and the ISIS threat is not yet contained. All that makes campaign promises and statements fade in the light of uncontrolled circumstances and a changing international environment.

Conclusion

Every four years the whole world stands with the American citizens, while they chose their next President. The US Presidential campaign is unique in the sense of its effect on the world. It would be difficult to underestimate the statements and their influence on the international community made during the long election process. The candidates held meetings with foreign leaders and representatives, support different initiatives meant to

shape the foreign policy environment upon their taking office.

But the statements made during the campaign do not reflect the whole foreign policy agenda, as well as the position of a candidate, as Obama was reported to have been overheard speaking on the telephone with Prime Minister Dmitry Medvedev of Russia, explaining his limited flexibility on key bilateral issues: «On all these issues, but particularly missile defense, this can be solved but it's important for him [Vladimir Putin] to give me space. This is my last election. After my election I have more flexibility»[2]. This proves that only after elections and completion of a foreign policy team, would there be an exact strategy. As we can observe now, the President and Secretary of State will attend NATO meetings; the position of the United States concerning Crimea and the war in Ukraine has not changed; and allegations of Russian meddling in the U.S. Presidential elections and involvement of Donald Trump team members with high-ranking Russia representatives, may only change the Presidents' views on Russia. As far as we know, Donald Trump is finding it difficult to keep his promises made during the Presidential campaign last year.

CITATION:

1. Armacost M. H. *Ballots, Bullets, and Bargains: American Foreign Policy and Presidential Elections*. – New York: Columbia University Press, 2015, – 288 p.
2. The Next Commander in Chief See where Donald Trump wants to take U.S. foreign policy // Council on Foreign Relations, – URL: <http://www.cfr.org/campaign2016/> (Accessed 09.04.2017)
3. Transcript: Donald Trump Expounds on His Foreign Policy Views // The New York Times, March 26, 2016, – URL: https://www.nytimes.com/2016/03/27/us/politics/donald-trump-transcript.html?_r=1. (Accessed 09.04.2017)
4. The Next Commander in Chief See where Donald Trump wants to take U.S. foreign policy // Council on Foreign Relations, – URL: <http://www.cfr.org/campaign2016/> (Accessed 09.04.2017)
5. Trump on Putin, Russia in Syria: 'If He Wants to Fight ISIS, Let Him Fight ISIS' // Fox News, September 29, 2015, – URL: <http://insider.foxnews.com/2015/09/29/donald-trump-putin-russia-syria-if-he-wants-fight-isis-let-him-fight-isis>. (Accessed 09.04.2017)
6. Emmott R., Wroughton L. Tillerson to meet NATO on March 31, ending no-show furor // Reuters, March 24, 2017, – URL: <http://www.reuters.com/article/us-usa-trump-tillerson-nato-idUSKBN16VIT0>. (Accessed 09.04.2017)
7. Trump to attend NATO summit in May, White House says, – URL: <http://www.heraldnet.com/news/trump-to-attend-nato-summit-in-may-white-house-says/> (Accessed 09.04.2017)
8. Former U.S. Ambassador Criticizes Trump's Framing Of How NATO Works // NPR, March 20, 2017, – URL: <http://www.npr.org/2017/03/20/520862721/former-u-s-ambassador-criticizes-trumps-framing-of-how-nato-works> (Accessed 09.04.2017)
9. Dewan A. Russia: The problem Trump can't escape // CNN, March 13, 2017, – URL: <http://www.cnn.com/2017/02/15/politics/trump-russia-issues/> (Accessed 09.04.2017)
10. Remarks by the Vice President at the Munich Security Conference // The White House, February 21, 2017 – URL: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/02/18/remarks-vice-president-munich-security-conference> (Accessed 09.04.2017)
11. Fisher M., Peçanha S. What the U.S. Gets for Defending Its Allies and Interests Abroad // The New York Times, January 16, 2017, – URL: <https://www.nytimes.com/interactive/2017/01/16/world/trump-military-role-treaties-allies-nato-asia-persian-gulf.html> (Accessed 09.04.2017)
12. Gaouette N., Roth R. UN Ambassador Haley hits Russia hard on Ukraine // CNN, February 03, 2017, – URL: <http://www.cnn.com/2017/02/02/politics/haley-russia-un/> (Accessed 09.04.2017)
13. Lee C. E., Sonne P., Grove T. Trump's Rapid Rapprochement Plans With Russia Fade // The Wall Street Journal, March 29, 2017, – URL: <https://www.wsj.com/articles/trumps-rapid-rapprochement-plans-with-russia-fade-1490831072>. (Accessed 09.04.2017)

REFERENCES:

1. Armacost M. H. *Ballots, Bullets, and Bargains: American Foreign Policy and Presidential Elections*. – New York: Columbia University Press, 2015, – 288 p.
2. The Next Commander in Chief See where Donald Trump wants to take U.S. foreign

policy // Council on Foreign Relations, – URL: <http://www.cfr.org/campaign2016/>. (Accessed 09.04.2017)

3. Transcript: Donald Trump Expounds on His Foreign Policy Views // The New York Times, March 26, 2016, – URL: https://www.nytimes.com/2016/03/27/us/politics/donald-trump-transcript.html?_r=1. (Accessed 09.04.2017)

4. The Next Commander in Chief See where Donald Trump wants to take U.S. foreign policy // Council on Foreign Relations, – URL: <http://www.cfr.org/campaign2016/> (Accessed 09.04.2017)

5. Trump on Putin, Russia in Syria: 'If He Wants to Fight ISIS, Let Him Fight ISIS' // Fox News, September 29, 2015, – URL: <http://insider.foxnews.com/2015/09/29/donald-trump-putin-russia-syria-if-he-wants-fight-isis-let-him-fight-isis>. (Accessed 09.04.2017)

6. Emmott R., Wroughton L. Tillerson to meet NATO on March 31, ending no-show furor // Reuters, March 24, 2017, – URL: <http://www.reuters.com/article/us-usa-trump-tillerson-nato-idUSKBN16V1T0>. (Accessed 09.04.2017)

7. Trump to attend NATO summit in May, White House says, – URL: <http://www.heraldnet.com/news/trump-to-attend-nato-summit-in-may-white-house-says/> (Accessed 09.04.2017)

8. Former U.S. Ambassador Criticizes Trump's Framing Of How NATO Works // NPR, March 20, 2017, – URL: <http://www.npr.org/2017/03/20/520862721/former-u-s-ambassador-criticizes-trumps-framing-of-how-nato-works> (Accessed 09.04.2017)

9. Dewan A. Russia: The problem Trump can't escape // CNN, March 13, 2017, – URL: <http://www.cnn.com/2017/02/15/politics/trump-russia-issues/> (Accessed 09.04.2017)

10. Remarks by the Vice President at the Munich Security Conference // The White House, February 21, 2017 – URL: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/02/18/remarks-vice-president-munich-security-conference> (Accessed 09.04.2017)

11. Fisher M., Peçanha S. What the U.S. Gets for Defending Its Allies and Interests Abroad // The New York Times, January 16, 2017, – URL: <https://www.nytimes.com/interactive/2017/01/16/world/trump-military-role-treaties-allies-nato-asia-persian-gulf.html> (Accessed 09.04.2017)

12. Gaouette N., Roth R. UN Ambassador Haley hits Russia hard on Ukraine // CNN, February 03, 2017, – URL: <http://www.cnn.com/2017/02/02/politics/haley-russia-un/> (Accessed 09.04.2017)

13. Lee C. E., Sonne P., Grove T. Trump's Rapid Rapprochement Plans With Russia Fade // The Wall Street Journal, March 29, 2017, – URL: <https://www.wsj.com/articles/trumps-rapid-rapprochement-plans-with-russia-fade-1490831072>. (Accessed 09.04.2017)

Манчуленко О. Г., аспірантка кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, стипендіат Програми Фулбрайта (Чернівці, Україна), E-mail: visnukdnu@i.ua

Глобальний вплив президентських виборів США: аспект безпеки

Анотація. Ціль статті полягає в розумінні зв'язку між Президентськими виборами в США та їх глобальним впливом. Автор намагається проаналізувати виконання передвиборчих обіцянок новообраного Президента США та головний напрям зовнішньої політики. Дане дослідження представляє огляд основних проблем, які обговорювалися протягом кампанії 2016 року, а також аналіз заяв Президента та їх вплив на міжнародну спільноту. Ініціативи та рішення стосовно питань безпеки та оборони також будуть охарактеризовані.

Ключові слова: вибори, президентська передвиборча кампанія, безпека, оборона, зовнішньополітична стратегія

Манчуленко О., аспірантка кафедри международных отношений Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича стипендиат Программы Фулбрайта (Черновцы, Украина), E-mail: visnukdnu@i.ua

Глобальное влияние президентских выборов США: аспект безопасности.

Аннотация. Цель статьи заключается в понимании связи между президентскими выборами в США и их глобальным влиянием. Автор пытается проанализировать выполнение предвыборных обещаний новоизбранного Президента США и главное направление внешней политики. Данное исследование представляет обзор основных проблем, которые обсуждались в течение кампании 2016 года, а также анализ заявлений

Президента и их влияние на международное сообщество. Инициативы и решения по вопросам безопасности и обороны также будут охарактеризованы.

Ключевые слова: выборы, президентская предвыборная кампания, безопасность, оборона, внешнеполитическая стратегия

УДК 329

Мироненко Т. О.,

аспірант кафедри політології,

факультет суспільних наук і міжнародних відносин,

Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, (Дніпро,

Україна), E-mail: myrontaras@bigmir.net

ДО ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Анотація. З'ясовуються особливості оцінки ефективності політичних рішень в умовах перехідної демократії, встановлюються критерії політичної доцільності та технологічної політичної ефективності. Надається увага ситуативним і кон'юнктурним чинниками розгляду ефективності політичних рішень. Розглядаються особливості визначення ефективності політичних рівнів на основних рівнях політичного процесу в період демократичного транзиту.

Ключові слова: політична рішення, політична ефективність, політична доцільність, політичний конфлікт, політичний актор.

Постановка проблеми у загальному вигляді

Взаємодія політики з іншими сферами суспільного життя визначає інституційні й процедурні підходи щодо тлумачення дій політичних суб'єктів та прогнозування політичної ситуації. В умовах сучасної України, поступово зростає публічність і прозорість дій політичної влади, надбанням суспільства стають мотиви дій уряду, парламентських фракцій та інших центрів влади. Водночас подальший розвиток реформ потребує аналізу ефективності політичних рішень та їх консенсусної підтримки у суспільстві. Парадигма публічної політики визначає ефективність політичних рішень як підсумок взаємодій громадських суб'єктів та інститутів публічного врядування. Однак, визначення політики у значенні «politics» в умовах демократичних трансформацій потребує аналізу не лише дій політичних суб'єктів, але й результатів їх діяльності для всього суспільства. Поняття ефективності для політичної діяльності розкривається у політико-технологічному, комунікаційному, маніпулятивному аспектах. При цьому в центрі уваги має бути ефективний вибір політичних альтернатив в умовах мінливих обставин та постійної зміни пріоритетів і векторів цілепокладання.

Проблема ефективності політичних рішень ускладнюється суб'єктивністю сприйняття як політичного результату, так і тих вимог, які спонукають політичних акторів до певних дій. У цьому зв'язку ефективність розглядається у площині ситуативної кон'юнктури і магістральних завдань демократичних реформ. В сучасній Україні за умови масштабних зовнішніх загроз ефективність політичних рішень передбачає адекватну поведінку внутрішньополітичних суб'єктів з урахуванням зовнішньополітичної ситуації. Цей комплекс проблем потребує належного опису та аналізу. Окремою перспективою ефективності прийнятих рішень є державно-правова оцінка діяльності органів влади і учасників політичного процесу, яка зводить число придатних для прийняття альтернатив.

Аналіз публікацій. Ефективність ухвалення й реалізації політичних рішень цікавить багатьох вітчизняних вчених. Наприклад, З. Бялоблоский досліджує ефективність урядування у політичних системах країн Східної Європи [11], В. Ярема здійснює оцінку ролі Президента та Кабінет Міністрів України в системі формування політичних рішень [11], В. Туча розкриває ефективність

та результативність механізмів імплементації політичних рішень у державному управлінні [9], І. Севостьянова досліджує державну політику у сучасній судовій системі у контексті ефективності її реалізації [6], І. Міщенко з'ясовує чинники ефективності Інтернет-реклами у маркетинговій політиці [4], О. Мазур розкриває проблему інституціональної легітимності як детермінанти ефективності політичного режиму [3], О. Зубчик розробляє теоретичні засади ефективності політичної системи [2]. Разом з тим, потреба у вивченні ефективності політичних рішень у період політичних трансформацій стає дедалі більш нагальною.

Метою статті є з'ясування особливостей тлумачення ефективності політичних рішень в умовах демократичних трансформацій. **Завданням** статті є визначення механізмів підвищення ефективності прийнятих рішень у конкурентному середовищі нових демократій.

Основний зміст

Політичні трансформації спричиняють особливу ситуацію у межах функціонування владних центрів і створюють умови підвищення значення для діяльності експертної спільноти в контексті оцінки дій державної влади. Країни Центральної і Східної Європи продемонстрували можливість консолідації в умовах необхідності реалізації європейського вектору та динамічного демократичного розвитку. Країни пострадянського простору, своєю чергою, продемонстрували можливість прийняття лише стратегічних установчих рішень, що спричинило двоїстість та відсутність консенсусу в елітах та суспільстві щодо напрямків подальшого розвитку. Зазначені розколи стали наслідком невчасно ухвалених рішень, або неефективної їх реалізації. Як зазначають сучасні українські дослідники, ефективність політичних рішень набуває вирішального характеру в умовах переламних етапів політичної трансформації. Ефективність набуває вирішального характеру доленосних етапів та переламних етапів політичної трансформації. Як вважає Ю. Шайгородський, «після випробувань, пов'язаних із трагічними подіями Майдану, анексії частини території країни, втрат під час військових дій ключовим критерієм оцінки якості державного управління стає доцільність і обґрунтованість рішень, зрештою, – усвідомлення мети й суспільна легітимація векторів стратегічного розвитку» [10, с. 248].

Попри різноманіття політичного досвіду трансформаційних країн, вихідними умовами аналізу ефективності політичних рішень є базові структури їх ухвалення. Політична конкуренція породжується наявністю альтернативних підходів і бачень щодо розвитку суспільства і реалізації інтересів. Система представництва інтересів визначає механізм просування цих інтересів до порядку денного політичних взаємодій. У залежності від легальності і легітимності цього просування відбувається врахування всіх заявлених альтернатив й ухвалення рішень. На цій основі ефективність політичних рішень залежить від результату сукупності всіх явних і прихованих групових взаємодій у структурному вимірі, визначеному в еволюції кожного трансформаційного суспільства. На думку фахівців ШЕНД ім. І. Кураса НАН України, «кожен соціум є системою взаємодій груп, які конкурують за володіння суспільними ресурсами і за право прийняття політичних рішень з метою реалізації своїх інтересів» [7, с. 15].

Активність і заявний характер відстоювання інтересів, які можуть вплинути на характер прийняття політичних рішень, утворення плюралістичного середовища, змінюють однозначність в оцінках ефективності прийняття політичних рішень (на відміну від технократичної, або процедурно-бюрократичної парадигми). Груповій активності не притаманні ані абсолютизація ані апеляція до загального чи суспільного блага. Разом з тим, дієве та ефективне (й легальне) просування інтересів на політичний рівень і є основою повноти картини під час врахування політичних альтернатив формальними структурами, урядами, парламентами і т. ін. Практика легального лобізму, який не є властивим

багатом трансформаційним суспільствам, є критерієм розвитку механізму збалансованості політичних рішень як одного з ключових аспектів їх ефективності в умовах демократії. Саме представленість всіх політичних альтернатив дозволяє сподіватися на визнання легітимним та в цілому ефективним кожного конкретного політичного рішення. На думку сучасних вчених, лобізм як такий не є загрозою для «відкритого суспільства», оскільки в умовах транспарентного дискурсу він пропонує суспільній свідомості альтернативні стратегії рішень обговорюваних проблем, а відтак сприймається позитивно, як необхідний і важливий інструмент функціонування соціуму [7, с. 16].

Суб'єктивний вимір ефективності політичних рішень пов'язаний із неврегульованістю реалізації політичних ініціатив, які можуть бути сконцентровані на егоїстичних прагненнях або представляти дійсно важливі суспільні групи в умовах політичної трансформації. Ранжування й диференціація суб'єктів представництва інтересів не є стабільними. Ситуацію аналізу ефективності рішень ускладнює несамостійність формальних політичних гравців, зокрема політичних партій і громадських організацій, які нерідко прямим чином пов'язані із бізнес-структурами. За цих умов важко визначити, яким саме мотивом керуються центри прийняття рішень: тим, який входить до формальної компетенції, чи тим, який визначений суб'єктивними інтересами. Згідно з київськими дослідниками, «очільниками, лідерами чи донорами бізнес-партійних корпорацій виступають або конкретні особистості-олігархи, які є відкритими, публічними економічними й політичними акторами, або «сірі кардинали» політики, які впливають на прийняття політичних рішень опосередковано, або «політичні підприємці», які фінансують політичні проекти, партії, лідерів, які, у свою чергу, віддають дивіденди своєму «спонсору» [7, с. 62].

Оцінка ефективності політичних рішень у трансформаційних суспільствах пов'язана з недосконалістю механізмів політичної конкуренції. Вони, певною мірою, заперечують адекватність політичної альтернативи в умовах, коли статус опозиції не є чітким і нормативно закріпленим. Тому зникає можливість безстороннього і критичного сприйняття прийнятих рішень у межах всієї політичної системи. Апологетизм правлячих політичних сил іноді нав'язується суспільству і спотворює адекватне сприйняття політичної дійсності. На думку фахівців ШЕНД ім. І. Кураса НАН України, «у сучасної політичної опозиції в Україні відсутні нормативні важелі впливу на курс країни, оскільки вона практично відсторонена від процесу розробки й прийняття владних та управлінських рішень» [7, с. 162].

Парадигма оцінки ефективності політичних рішень в умовах трансформаційного суспільства включає як перспективу змагання політичних сил, так і контекст взаємодії неурядових організацій. Як у першому, так і у другому випадку перспектива інтересів усувається на другий план, оскільки набуває значення саме якість рішень у його сприйнятті громадською думкою. Оскільки трансформаційне суспільство являє собою суспільство постійного реформування, воно представляє собою арену змагання між центрами влади за першість та визнання відповідними суспільним інтересам, які декларуються у політичному дискурсі. Таким чином, визначальним критерієм ефективності політичного рішення є його представлення у політико-комунікаційній структурі.

Визнання політичних рішень ефективними також залежить від тієї чи іншої кон'юнктурної політичної ситуації, оскільки в трансформаційних суспільствах політичні події змінюються із значною швидкістю і їх визнання відбувається поспіхом – після всієї послідовності подій. Неоднозначність в оцінці ефективності породжується, серед іншого, диференціацією соціальної структури, розпорошенням політичних сил та ідеологічних центрів. Тому сприйняття ефективності політичних рішень залежить від суми позитивних і негативних оцінок у соціальному середовищі, тобто від тих груп і верств, які виграли або програли від

прийняття конкретного політичного рішення.

Складність зв'язків між політичними суб'єктами трансформаційного суспільства формує суб'єкту орієнтацію в оцінці ефективності політичних рішень. Наявність владних повноважень змушує більш реалістично та цілеспрямовано визначати напрям дії політичних суб'єктів. При цьому, мотивація суспільного блага та задоволення потреб населення залишається вторинною по відношенню до мотивації політичної доцільності. Слабкість та неусталеність громадських структур ставить їх у залежне становище від державної влади та центрів прийняття рішень. Як зауважують вітчизняні вчені, «владна» мотивація (у царині громадянського суспільства і взаємодії з ним) полягає в ототожненні масовою свідомістю громадянського суспільства з його інститутами, а потім – у використанні інститутів громадянського суспільства для посилення легітиматії влади і владних рішень [8, с. 109].

Курс реформ у трансформаційному суспільстві є вагомим чинником оцінки ефективності політичних рішень, результативність дій влади та в цілому політичного істеблішменту вимірюється результатами реформ. Однак, як свідчать приклади окремих країн, зокрема, Румунії, Болгарії, окремих країн пострадянського простору (Молдови, Казахстану тощо), існує тенденція до вибудовування комунікаційної картини реформ, яка має пояснювати послідовність дій влади на макрополітичному рівні. Політична міфотворчість виступає чинником спотворення політичного сприйняття та оцінки політичних рішень з упередженими висновками. На думку українських фахівців, у сприйнятті й прийнятті соціально-політичного міфу як підстави суспільних/політичних/соціальних рішень і дій превалює фактор віри у тому сенсі, що для повної та адекватної реалізації програми необхідно вірити в її успішність. Віра в реалізацію, доцільність, правильність реформ, наміченого курсу супроводжувала всі великі (як у позитивному, так й у негативному сенсі) перетворення [8, с. 117].

Вагоме значення для оцінки політичних рішень на макрополітичному рівні відіграє загальна підтримка населенням політичного порядку та ситуації в країні. Якщо основні електоральні процедури відбуваються у чергові терміни, то це до певної міри визначає згоду більшості населення з політикою держави та правлячих груп. Також, слід брати до уваги, що наступні результати виборів є оцінкою ефективності цілої низки політичних рішень та загальною практикою їх ухвалення і реалізації протягом тривалого періоду, тому слід виокремлювати підсумкові та проміжні висновки щодо політичних рішень і цілих політик. Згідно з вітчизняними експертами, «і президентські, і парламентські вибори у свідомості громадян – лише необхідна передумова для ефективних рішень і дій. Їх відсутність або ж хибна, з погляду суспільства, спрямованість – стане достатньою підставою для нового, з непередбачуваними наслідками, революційного сплеску» [8, с. 250].

Ефективність прийняття політичних рішень залежить не лише від результативності, яка оцінюється за технологічними і за статистичними критеріями, але від загального ціннісного тла, яке формує як сприйняття результатів рішень у трансформаційному суспільстві, так і їх реалізацію у процедурному аспекті. Зміна ціннісного підґрунтя політичної діяльності можуть мати місце на основі зміни поколінь, а також зміни соціальної структури. Водночас динаміка базових потреб суспільства, які потребують свого забезпечення в результаті політичних рішень, залишається незмінною і формується на основі запитів. Саме від масштабу ціннісних запитів залежить й оцінка ефективності прийнятих рішень. Якщо у певному трансформаційному суспільстві найбільшою цінністю є матеріальне забезпечення й соціальні стандарти, то рішення щодо розвитку інфраструктури будуть виглядати невідповідними загальній ситуації. Як вважають українські науковці, коли йдеться про суспільні цінності, особливої ваги набуває можливість впливати на перебіг суспільно значимих процесів, на їх унормування, зрештою, –

на прийняття рішень. Тобто, ціннісні пріоритети формуються під впливом низки факторів і є динамічним, «гнучким» утворенням, що не лише регулює поведінку, але й спрямовує її на досягнення певної мети, визначає шляхи й засоби її досягнення [8, с. 252].

Таким чином, оцінка ефективності політичних рішень у трансформаційному суспільстві залежить від чинників інституційного і ціннісного характеру. Різноманітність цих критеріїв породжує різноманіття підходів щодо вивчення ситуації в експертній спільноті й у буденній громадській думці. Також викликають істотні складнощі рівень і масштаб наслідків політичних рішень у масштабі діяльності суб'єктів та конкретних політичних інститутів. В умовах плюралістичної демократії, що формується, не є можливим адекватно оцінити рішення дій тих чи інших владних центрів в інтересах всього суспільства. Звідси оцінка ефективності політичних рішень має здійснюватися на основі фіксації траєкторії дій конкретних політичних акторів протягом тривалого періоду і в різних політичних ситуаціях.

Висновки

Таким чином, особливостями оцінки ефективності політичних рішень в умовах перехідного політичного процесу є поляризація позицій політичних суб'єктів, різка антагоністична позиція влади і опозиції. Досягнення політичних результатів оцінюється з позицій політичної доцільності, яка є окремою й особливою для кожної політичної партії або групи. Однак, громадська думка оцінює політичні результати в рамках певної політичної кон'юнктури як адекватні або неадекватні, позасистемні. Критерієм у даному випадку є вплив дій суб'єктів політичних рішень на процеси, які відбуваються у суспільстві. З визнанням нових демократій на міжнародній арені зростає межа об'єктивної оцінки ефективності з боку міжнародних донорських і громадських організацій. Наприклад, Міжнародний валютний фонд, надаючи черговий транш кредиту певній країні, тим самим, визнає ефективність політики того, чи іншого уряду за певний період його діяльності. У цьому випадку, критеріями ефективності політики є досягнення певних макроекономічних й соціальних показників.

В умовах європейської інтеграції з'являється ще одна площина критеріїв – відповідність стандартам ЄС у певний період часу та забезпечення нормативної стабільності у певних сферах. Це стосується інституційного будівництва та нормативного забезпечення взаємодій із європейськими партнерами. Умовами подолання суб'єктивізму та конфліктогенної упередженої оцінки ефективності дій суб'єктів влади на макrorівні є формування консолідованої позиції всередині еліт та експертної спільноти відносно завдань і життєдіяльності перехідного соціуму [5]. На мезо- і мікро- рівнях оцінка ефективності прийнятих рішень є дисперсною, відповідно до місцевих регіональних і локальних інтересів і парадигм функціонування локальних політичних режимів.

Водночас парадигмальний зсув в оцінці ефективності локальних політичних рішень, можливий за умови забезпечення транспарентності сіх політичних процесів та дієвої політичної відповідальності виконавчих органів місцевого самоврядування перед територіальною громадою. Ці процеси в Україні закладаються у межах децентралізації. Перспективою подальшого розгляду теми, порушеної у даній статті є вивчення структури прийнятих політичних рішень на різних рівнях вітчизняної і зарубіжної політики.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Бялоблоский З. Ефективність урядування у політичних системах країн Східної Європи // Політологічні записки, 2013, № 7. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_3 (Дата звернення 24.05.17)
2. Зубчик О. А. Ефективність політичної системи в контексті теорії «залежності від раніше пройденого шляху» // Публічне управління: теорія та практика, 2013, Вип. 4, С. 13–18.

3. Мазур О. Г. Ефективність політичного режиму як детермінанта його інституціональної легітимності // Політологічні записки, 2013, № 7, – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_12 (Дата звернення 24.05.17)
4. Міщенко І. Ю. Особливості і ефективність Інтернет-реклами у маркетинговій політиці підприємств // Управління розвитком, 2013, № 15, С. 100–103.
5. Рудич Ф. Влада в незалежній Україні: методологічний контекст // Наукові записки ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2016, Вип. 3–4 (83–84), С. 212–229.
6. Севостьянова І. Є. Ефективність реалізації державної політики у сучасній судовій системі // Теорія та практика державного управління, 2013, Вип. 1, С. 91–98.
7. Суспільні інтереси в Україні: груповий вимір, зміст, шляхи узгодження. Аналітична доповідь / за ред. О. М. Майбороди. – К. : ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. – 192 с.
8. Трансформація політичних інститутів України: проблеми теорії і практики / Авт. колектив: М.І. Михальченко (керівник) та ін. – К.: ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2016. – 440 с.
9. Туча В. В. Результативність та ефективність механізмів імплементації політичних рішень у державному управлінні // Держава та регіони. Сер. : Державне управління, 2013, № 2, С. 100–104.
10. Шайгородський Ю. Ж. Прояви політичної деструкції в умовах демократії // Наукові записки ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2016, Вип. 3–4 (83–84), С. 241 – 255.
11. Ярема В. Президент України та Кабінет Міністрів України в системі формування політичних рішень // Інституційні зміни політичної системи сучасної України: оцінка стану та напрями оптимізації: Науково-аналітична доповідь. – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. – С. 90–134.

REFERENCES:

1. Bialoblotskyi Z. Efektyvnist uriaduvannya u politychnykh systemakh krain Skhidnoi Yevropy [The effectiveness of governance in political systems of Eastern Europe] // Politolohichni zapysky, 2013, № 7. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_3 (Accessed 24.05.17)
2. Zubchuk O. A. Efektyvnist politychnoi systemy v konteksti teorii «zalezhnosti vid ranishe proideno ho shliakhu» [The effectiveness of the political system in the context of the theory of «depending on the previously traversed path»] // Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka, 2013, Vyp. 4, S. 13–18.
3. Mazur O. H. Efektyvnist politychnoho rezhymu yak determinanta yoho instytutsionalnoi lehitymnosti [Efficiency of the political regime as a determinant of its institutional legitimacy] // Politolohichni zapysky, 2013, № 7, – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_12 (Accessed 24.05.17)
4. Mishchenko I. Yu. Osoblyvist i efektyvnist Internet-reklamy u marketynhovii politytsi pidpriemstv [Feature and the effectiveness of online advertising in the marketing policy of the enterprises] // Upravlinnia rozvytkom, 2013, № 15, S. 100–103.
5. Rudych F. Vlada v nezalezhnii Ukraini: metodolohichniy kontekst [Power in independent Ukraine: the methodological context] // Naukovi zapysky IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy, 2016, Vyp. 3–4 (83–84), S. 212–229.
6. Sevostianova I. Ye. Efektyvnist realizatsii derzhavnoi polityky u suchasniy sudovoiy systemi [The effectiveness of the implementation of the state policy in the modern judicial system] // Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia, 2013, Vyp. 1, S. 91–98.
7. Suspilni interesy v Ukraini: hrupovyi vymir, zmist, shliakhy uzgodzhennia. Analitichna dopovid [Public interests in Ukraine: mass measurement, contents, ways of coordination. Analytical report] / za red. O. M. Maiborody. – K. : IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2016. – 192 s.
8. Transformatsiia politychnykh instytutiv Ukrainy: problemy teorii i praktyky [Transformation of political institutions in Ukraine: problems of theory and practice] / Avt. kolektyv: M.I. Mykhalchenko (kerivnyk) ta in. – K.: IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy, 2016. – 440 s.
9. Tucha V. V. Rezultatyvnist ta efektyvnist mekhanizmiv implementatsii politychnykh rishen u derzhavnomu upravlinni [The effectiveness and efficiency of the implementation mechanisms of the political process in public management] // Derzhava ta rehiony. Ser. : Derzhavne upravlinnia, 2013, # 2, S. 100–104.

10. Shaihorodskiy Yu. Zh. Proiavy politychnoi destrukttsii v umovakh demokratii [Political destruction in the conditions of democracy] // Naukovi zapysky IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy, 2016, Vyp. 3–4 (83–84), S. 241 – 255

11. Yarema V. Prezydent Ukrainy ta Kabinet Ministriv Ukrainy v systemi formuvannia politychnykh rishen [President of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine in system of formation of political decisions] // Instytutsiini zminy politychnoi systemy suchasnoi Ukrainy: otsinka stanu ta napriamy optymizatsii: Naukovo-analitychna dopovid. – K.: Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2014. – С. 90–134.

Мироненко Т. О., аспирант кафедры политологии, факультет общественных наук и международных отношений, Днепрпетровского национального университета имени Олеса Гончара (Днепр, Украина) E-mail: myrontaras@bigmir.net

К вопросу эффективности политических решений в условиях демократических трансформаций/

Аннотация. *Выясняются особенности оценки эффективности политических решений в условиях переходной демократии, устанавливаются критерии политической целесообразности и технологической политической эффективности. Уделяется внимание ситуативным и конъюнктурным факторам рассмотрению эффективности политических решений. Рассматриваются особенности определения эффективности политических уровней на основных уровнях политического процесса в период демократического транзита.*

Ключевые слова: *политическое решение, политическая эффективность, политическая целесообразность, политический конфликт, политический актер.*

Mironenko T., postgraduate student of the Department of political science, Faculty of Social Sciences and International Relations, Oles Gonchar Dnipro National University (Dnipro, Ukraine), e-mail: myrontaras@bigmir.net

To the question of the effectiveness of policy decisions in the context of democratic transformations

Abstract. *Investigated the features of political decision effectiveness in transitional democracy. Established criteria of political expediency and political technological effectiveness. Attention paid to situational and conjuncture factors of effectiveness of political decisions. Determined the features of the effectiveness of the political level on the main level of the political process in the period of democratic transition.*

The article aimed to clarify the characteristics of effectiveness of political decisions in terms of democratic transformation. The objective of the article is to determine the mechanisms of rising effectiveness of political decisions in a competitive environment in new democracies.

Established that peculiarities of effectiveness of political decisions in terms of transition process identified as polarization of political actors' positions and antagonistic position of power representatives and the opposition side.

As starting point of achieving political outcomes from political decisions effectiveness determined political expediency. Stated that political expediency is different for each political party or group, but public opinion in terms of political conjuncture identified as adequate, inadequate, or outboard. In this case, the criteria of effectiveness of political decisions identified due to impact of political In terms of European integration process, there is another criteria field identified. This field connected with the accordance to the EU standards and providing normative stability in certain spheres, in particular institution building and legal base of cooperation with the European partners.

As overcoming terms of subjectivism and conflict, biased assessment of the effectiveness of the government actions at the macro level is forming consolidated position within elites and expert community relatively tasks and functioning of the transitional society. At the meso and micro-level of state system estimation of the effectiveness of the decisions are dispersed, according to regional and local interests and local political paradigms of functioning of local political regimes.

However, paradigm shift in assessing the effectiveness of local political decisions possible while ensuring transparency in political processes and effective enforcement of political responsibility of local government to the territorial community. These processes are laid in the country within decentralization process.

The prospect of further consideration of issues raised in this paper is to study the structure of political decisions taken at different levels of internal policy and foreign policy.

Keywords: *political decisions, political efficacy, political expediency, political conflict, political actor.*

УДК 321.015 + 342.33 + 342.37 + 342.38 + 342.5 + 342.8

Литвин В. С.,

кандидат політичних наук, доцент,

докторант кафедри політології

Львівського національного університету

імені Івана Франка (Львів, Україна)

E-mail: lytvyn.vitaliy@gmail.com

ПРИРОДА, СПОСІБ ОБРАННЯ І ЛЕГІТИМНІСТЬ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТА ЯК АТРИБУТИ НАПІВПРЕЗИДЕНТАЛІЗМУ: ПОРІВНЯННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ НА ПРИКЛАДІ КРАЇН ЄВРОПИ

Анотація. Порівняно й узагальнено природу, спосіб обрання та легітимність інституту президента як ознак напівпрезиденталізму в Європі. Виявлено, що напівпрезиденталізм традиційно теоретизується, однак не завжди практично операціоналізується концептом «президентського арбітражу» або президента як «нейтральної сили». Аргументовано, що інститут всенародно виборного президента в умовах напівпрезиденталізму не є ідентичним, адже існує кілька способів його обрання, але не всі вони гарантують, що переможець президентських виборів отримує абсолютну більшість голосів виборців. Доведено, що інститут президента у напівпрезиденталізмі неминуче, хоч і по-різному, може збільшувати президенціалізацію системи державного правління та конфліктність міжінституційних відносин.

Ключові слова: напівпрезиденталізм, президент, вибори, легітимність, країни Європи.

Ознаки і атрибути, а також причини вибору і виокремлення напівпрезиденталізму¹ на прикладі країн Європи дають змогу констатувати, що одним із магістральних патернів, довкола яких формально-конституційно/інституційно-процесуально та фактично-політично/політично-поведінково обертається проблема напівпрезидентської системи правління, є природа, спосіб обрання та легітимність президентів, які дають змогу виробити різнофакторну типологізацію аналізованої системи правління. З огляду на це, актуалізованою є проблематика теоретико-методологічного й емпіричного крос-національного порівняльного аналізу й узагальнення природи, способу обрання та легітимності інституту президента як невід'ємного компонента атрибутизації напівпрезиденталізму в країнах Європи (у

¹ Напівпрезиденталізм у дослідженні трактуємо як систему державного правління, за якої мають виконуватись три дистинктивні атрибути/характеристики: 1) наявність інституту/посади президента (обов'язково як глави держави, хоча можливо як глави держави, так і як глави виконавчої влади), який отримує владу на фіксований термін на підставі прямих/безпосередніх або непрямих/опосередкованих всенародних (не в легіслатурі) виборів і не є відповідальним перед легіслатурою; 2) наявність інститутів/посад прем'єр-міністра (не обов'язково як глави виконавчої влади, але обов'язково як глави уряду) і урядового кабінету, які не отримують владу на фіксований термін на підставі прямих/безпосередніх або непрямих/опосередкованих всенародних (не в легіслатурі) виборів, але є обов'язково колективно відповідальними (на підставі вотумів довіри і/чи недовіри) хоча б перед легіслатурою (але можуть бути колективно відповідальними перед легіслатурою і перед президентом); 3) суміщення/дуалізація виконавчої влади, з однієї сторони, президентом (обов'язково як главою держави), а з іншої сторони, прем'єр-міністром (обов'язково як главою уряду) та урядовим кабінетом. Такий висновок значною мірою зроблено на підставі синтезу існуючих наукових доробків Р. Елгі [21, с. 13] та Дж. Сарторі [47, с. 131].

її широкому – географічному – розумінні²).

Заявлена проблематика знайшла різностороннє відображення в доробках таких науковців, як О. Аморім Нето і К. Стром [4], К. Андерсон і К. Гуїллорі [5], Д. Артер [6; 7], Х. Бахро, Б. Байерлейн та Е. Везер [8; 9; 11; 56], Т. Бейліс [12], К. Боулдінг [14], М. Добрі [17], Р. Елгі, К. Бакур, Б. Долез та А. Лаурент [19–21], Й. Елстер [22], А. Лейпхарт [31], В. Литвин та А. Романюк [1], Х. Лінц [32], Л. К. Меткалф [35], А. Піолатто [41], О. Процик [42], С. Ропер [45], Д. Самюельс та М. Шугарт [46], Дж. Сарторі [47], С. Скач [49], М. Тавітс [50], Т. Фрай [24], А. Фрухсторфер [23], Х. А. Чейбуб і С. Черних [15] і чимало інших. Однак в них так і не запропоновано комплексної і синтетичної операціоналізації, компаративізації й узагальнення природи, способу обрання і легітимності інституту президента як невід'ємного компонента атрибутизації напівпрезиденталізму в країнах Європи, що власне й слугує метою представленого дослідження.

У цьому контексті первинне значення, слідуючи наявній науковій літературі, має детермінування інституту президента в умовах міжінституційних відносин, які окреслюють напівпрезиденталізм. Як зауважує низка науковців, інститут президента в напівпрезиденталізмі є якщо не четвертою гілкою влади, то своєрідним «арбітром» між трьома гілками влади. «Арбітражна природа» влади глави держави в умовах напівпрезидентської системи державного правління концептуально (в межах ідеї «президента-арбітра») знайшла первинне/ініціальне відображення в теорії та практиці французького конституціоналізму, зокрема в намаганні детермінувати проблематичний характер персоналізації влади у політичних системах [17, с. 261]. Річ у тому, що про політичний за природою арбітраж глави держави йшлося ще до і за часів формування Третьої республіки у Франції (в 70–і рр. XIX ст.). Тоді зміст концепту «президентського арбітражу» пов'язувався з неприпустимістю привласнення президентом («арбітром» чи «нейтральною силою», з фр. *rouvoir neutre*) ролі лідера парламентської більшості і керівника уряду [9]. Роль президента-арбітра уподібнювалася до функцій спортивного судді, який не повинен втручатись у діяльність державного механізму й окремих його ланок, а, натомість, має це робити у виняткових випадках, коли виникає й поглиблюється кризова ситуація [3, с. 255]. Тому арбітражна природа напівпрезиденталізму була пояснена прагненням конституціоналістів обмежити владу сильного президента в умовах президенталізму та змістити конституційну систему державного правління у напрямі парламентаризму, внаслідок чого напівпрезиденталізм виявився дуже поширеним (як конституційний вибір і тип) у низці країн Європи (та світу), зокрема на фоні гострого протистояння прихильників різних «класичних» (згідно дихотомічного підходу) систем державного правління, фактично ставши їхньою варіативною «золотою серединою» (і тим самим прошовхнувши теоретико-методологічне превалювання трихотомічного підходу до типологізації систем державного правління).

З плином часу і як результат різних міжінституційних відносин, політико-правовим наслідком і відображенням концепту «президентського арбітражу» в напівпрезиденталізмі стало різне за формулюванням розуміння глави держави як інституту, який забезпечує нормальне функціонування органів державної влади, виступає посередником із-поміж гілками державної влади, державою та суспільством, забезпечує функціонування різних політичних інститутів, забезпечує наступництво та взаємодію органів державної влади, організовує нормальне функціонування законодавчої, виконавчої та судової влади, реалізовує узгоджене функціонування всіх сфер державної влади та відповідальність органів

² До аналізу (станом на грудень 2016 р.) включено такі напівпрезидентські країни Європи, як: Австрія, Азербайджан, Білорусь, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Вірменія, Грузія, Ісландія, Ірландія, Литва, Македонія, Молдова, Польща, Португалія, Росія, Румунія, Сербія, Словаччина, Словенія, Туреччина, Україна, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія, Чорногорія.

влади перед народом тощо (причому, незалежно від того, наскільки «досить значними повноваженнями» наділений президент). Це було зумовлено тим, що влада президента заснована на всенародних виборах, а тому президент, як очікувалось, мав мати значно вищий ступінь легітимації (впорядковуючи різні спірні соціальні інтереси), ніж, на противагу, парламент і парламентські партії [9]. Внаслідок цього саме президент, навіть незважаючи на ризики бонапартизму [11; 43, с. 205, 206], мав «урівноважувати» та нейтралізувати суспільно-політичні й міжінституційні протиріччя в напівпрезиденталізмі [8; 10, с. 321]. Водночас, очевидно, що спершу розуміння «президентського арбітражу» було дуже категоріальним, адже вписувалось у дихотомічну традицію дефініювання систем правління, і неоднозначним, адже, з однієї сторони, він зумовлювався посадою «досить сильного» президента, хоча, з іншої сторони, не у всіх напівпрезидентських державах є інститут сильного глави держави. І тільки згодом (у межах трихотомічної традиції типологізації систем державного правління) виникли підстави аргументувати, що «президентський арбітраж» – це не показник сили президента, а його можливість бути «над» іншими інститутами та гілками влади.

Це означає, що арбітражна природа й атрибутивність інституту президента стала систематизуючою ознакою напівпрезиденталізму. Хоч, з іншої сторони, «президентський арбітраж» у такому вимірі не є тільки дистинктивно функцією напівпрезиденталізму, бо він властивий і для інших систем державного правління, тому не претендує на роль вичерпного індикатора певного конституційного та політичного типу. Але особливість «президентського арбітражу» в умовах напівпрезиденталізму (приміром, на відміну від президенталізму) виявляється у тому, що глава держави не є формалізованою гілкою влади чи належить до неї (зокрема до виконавчої вертикалі) тільки частково. Внаслідок цього, як зауважує В. Чернов [2], теоретичну основну «президентського арбітражу» в напівпрезиденталізмі становить доктрина, за якою президент як глава держави виведений за межі класичної тріади «законодавча – виконавча – судова влада», а натомість діє в якості арбітра, який «підноситься над» усіма політичними інститутами і тим самим забезпечує стабільне здійснення міжінституційних відносин згідно закону. По суті, йдеться чи може йтися, як зауважено вище, про появу нової, четвертої, гілки влади – арбітражної, президентської чи охоронної, яка притаманна лише напівпрезиденталізму. Саме внаслідок цього концепт арбітражних функцій президента як глави держави в тій чи іншій інтерпретації взяли на озброєння практично всі країни з напівпрезидентською системою правління. Однак визначати напівпрезиденталізм на підставі конструкцій «президентського арбітражу» не зовсім доцільно, адже за низкою специфічних атрибутів і характеристик зовні схожі кейси напівпрезиденталізму можуть доволі принципово та навіть критично відрізнятися один від одного внутрішньо (інституційно і поведінково).

Суплементарно, розуміння президента як «арбітра» чи «нейтральної сили» (з фр. *puvoir neutre*) аж ніяк не дає підстав стверджувати, як зауважує Е. Везер [56], що напівпрезидентська система правління є різновидом парламентаризму. Так, президент при парламентаризмі часто наділений так званими «резервними повноваженнями», які можуть використовуватись у випадку тупикової чи конфліктної ситуації відносин між інститутами парламенту й уряду. Такі повноваження засновані на припущенні, що політичні інститути зазвичай діють без необхідності втручання глави держави. Відповідно, «арбітраж» президента в умовах парламентаризму є умовним, бо президент, будучи не всенародно, а парламентом обраним і на підставі цього легітимним, більшою мірою є інструментом підтримки виконавчої влади, яка теж делегується легіслатурою. У цьому проявляється магістральна відмінність парламентаризму від

напівпрезиденталізму, оскільки президенти в умовах напівпрезидентської системи правління є незалежними політичними інститутами/акторами, а тому можуть відігравати активну роль не лише у випадку міжінституційних криз, але навіть і в урядово-формотворчому процесі. Більше того, про «арбітражність» президентів в умовах напівпрезиденталізму свідчить той факт, що вони є всенародно виборними, а тому представляють «всю націю» та вповноважені врегульовувати суперечливі суспільні інтереси, внаслідок чого саме за президентами сконцентровані одні з найважливіших функцій держави.

Водночас, не виключено, що президент в умовах напівпрезиденталізму може не використовувати своєї можливості бути представником усіх громадян, а натомість дезінтегративно й поляризаційно діє передусім у своїх персональних політичних цілях, а не зважаючи на соціальну структуру населення держави. Відповідно, зрозуміло, що арбітражна сутність всенародно вибраного президента теоретично має бути, однак фактично не обов'язково є характерною для напівпрезиденталізму: з однієї сторони, президент має приймати рішення, які є нейтральними і універсально-позитивними; з іншої сторони, президент може приймати рішення, які вигідні передусім йому та асоційованій з ним політсилі, а тому вони є партикулярними і часто негативними [56]. Це означає, що розуміння президента як «арбітра» або «нейтральної сили» не є теоретико-дефінітивним, а швидше індивідуальним: буває, що президент із якоїсь причини перестає чи починає діяти як «арбітр», але така функція не властива йому традиційно. Сумарно, як зауважує Е. Везер [56], це не дозволяє стверджувати, що «арбітражність» властива напівпрезиденталізму апріорі. Натомість, вона доволі часто є тільки «ілюзією», адже президент в умовах напівпрезиденталізму може і часто є політичним інститутом з власними політичними цілями й інтересами, які використовуються передусім для захисту особистого мандата. Відповідно, «президентський арбітраж» і його наявність або відсутність залежать від безпосередньо зумовлених факторів, зокрема повноважень президентів, та опосередковано зумовлених факторів, зокрема політичних традицій, політичної культури, особливостей політичного режиму, інституційного середовища, партійно-виборчої системи тощо. У цьому розрізі особливого значення в контексті з'ясування місця інституту президента в умовах напівпрезиденталізму має врахування природи та способу всенародного обрання й повноважень і природи легітимності влади глави держави, зокрема в країнах Європи, адже вони додатково можуть свідчити про феномен «президентського арбітражу» в умовах напівпрезиденталізму.

Як виявлено і обгрунтовано в цілій низці наукових досліджень, напівпрезиденталізм дефініюється та детермінується посадою всенародно виборного президента, сила повноважень/повноваження якого є або можуть бути одним із критеріїв типологізації напівпрезидентської системи правління. Однак і на противагу, сам факт всенародного обрання президента зовсім не регламентує, що у всіх напівпрезидентських республіках президентів обирають ідентично. Річ у тому, що існує декілька різновидів та способів всенародного обрання президентів в умовах напівпрезидентської системи правління, але не всі вони гіпотетично гарантують, що переможець президентських виборів отримує абсолютну, а не відносну більшість голосів виборців [1]. Відповідно, найпростіший метод класифікації способів всенародного обрання президентів у напівпрезиденталізмі – це їх поділ на системи абсолютної та відносної більшості та, у свою чергу, врахування особливості проведення виборів й/або підрахунку їх результатів в один, два і більше турів. Хоча, з іншої сторони, теоретико-методологічно важливо, що будь-яка система абсолютної більшості не обов'язково повинна бути реалізована в два тури, а, натомість, система виборів в один тур не може не гарантувати перемоги кандидата в президенти голосами абсолютної більшості виборців. Сумарно це принципово з огляду на те, що системи всенародного обрання

президентів в умовах напівпрезиденталізму проводять різні наслідки з приводу того, як у них втілюється та трактується детермінантний для республіканізму принцип більшості, що звісно визначає легітимність влади президентів.

Як демонструють і аргументують дані табл. 1, у більшості кейсів європейського напівпрезиденталізму для обрання президентів реалізовано двотурову мажоритарну систему абсолютної більшості, але вона, по-перше, має кілька варіантів, а по-друге, може реалізовуватись з певними ускладненнями чи спрощеннями, тобто набувати формату системи посилено-абсолютної чи послаблено-абсолютної більшості. Перший варіант двотурової мажоритарної системи абсолютної більшості (на грудень 2016 р.) властивий для Македонії та Румунії й передбачає, що перемогу в першому турі може здобути тільки той кандидат у президенти, який спромігся отримати більше 50 відсотків голосів усіх виборців, – в іншому випадку проводять другий тур виборів. Другий варіант двотурової мажоритарної системи абсолютної більшості притаманний для Білорусі та Болгарії і передбачає, що перемогу в першому турі виборів може здобути лише той кандидат у президенти, який спромігся отримати більше 50 відсотків дійсних голосів понад 50 відсотків усіх виборців (тобто за умови виборчої явки на рівні, вищому 50 відсотків), – в іншому випадку проводять другий тур виборів. Нарешті, третій варіант двотурової мажоритарної системи абсолютної більшості властивий для Австрії, Вірменії, Грузії, Молдови, Польщі, Португалії, Росії, Сербії, Словаччини, Словенії, Туреччини, України, Фінляндії, Франції, Хорватії, Чехії та Чорногорії й передбачає, що перемогу в першому турі виборів може здобути тільки той кандидат у президенти, який спромігся отримати більше 50 відсотків дійсних голосів виборців, – в іншому випадку проводять другий тур виборів. Дещо ускладнена двотурова мажоритарна система абсолютної більшості (за нашою позицією – двотурова мажоритарна система посилено-абсолютної більшості) в Азербайджані, де для перемоги кандидат у президенти має в першому турі отримати 2/3 дійсних голосів виборів, – в іншому випадку проводять другий тур виборів. З іншої сторони, дещо спрощена двотурова мажоритарна система абсолютної більшості (за нашою позицією – двотурова мажоритарна система послаблено-абсолютної більшості) в Литві, де одночасно передбачено два варіанти визначення переможця виборів за результатами першого туру: по-перше, якщо участь у виборах бере хоча б половина всіх виборців країни, їх переможець має отримати більше 50 відсотків дійсних голосів виборців; по-друге, якщо не виконується перший варіант, коли участь у виборах бере менше половини всіх виборців країни, переможець має отримати більше дійсних голосів виборців, ніж будь-який інший кандидат у президенти, але не менше 1/3 всіх зареєстрованих у країні виборців, – в іншому випадку проводять другий тур виборів. Ще одна особливість двотурових мажоритарних систем у напівпрезидентських країнах Європи полягає в атрибутах проведення та визначення результатів виборів за наслідками другого туру. У Македонії передбачено найжорсткіші вимоги визначення переможця за наслідками другого туру президентських виборів: ним вважається особа, яка змогла отримати більше 50 відсотків дійсних голосів понад 50 відсотків усіх виборців. Значно простіші правила в Австрії, Азербайджані, Білорусі, Португалії, Словенії, Туреччині, Франції та Хорватії, де переможець другого туру президентських виборів повинен отримати більше 50 відсотків дійсних голосів виборців. Нарешті, найпростіші правила у Болгарії, Вірменії, Грузії, Литві, Молдові, Польщі, Росії, Румунії, Сербії, Словаччині, Україні, Фінляндії, Чехії та Чорногорії, де переможець другого туру президентських виборів зобов'язаний отримати найбільше дійсних голосів виборців.

Таблиця 1

Типи виборчих систем і приклади їх застосування для всенародного обрання президентів у чинних/неперервних кейсах європейського напівпрезиденталізму (станом на грудень 2016 р.) [1]

Виборчі системи для всенародного обрання президентів в умовах напівпрезиденталізму	Приклади напівпрезиденталізму, де операціоналізовано, верифіковано й інституціоналізовано виборчі системи
Двотурова мажоритарна система посилено-абсолютної більшості (>50 відсотків дійсних/усіх голосів виборців за кандидата в першому турі + додаткові кваліфікаційні ускладнення, в іншому випадку – другий тур)	Азербайджан (в 1 турі – 2/3 дійсних голосів виборців)
Двотурова мажоритарна система абсолютної більшості. Тип А (>50 відсотків голосів усіх виборців за кандидата в першому турі, в іншому випадку – другий тур)	Македонія, Румунія
Двотурова мажоритарна система абсолютної більшості. Тип Б (>50 відсотків дійсних голосів понад 50 відсотків усіх виборців за кандидата в першому турі, в іншому випадку – другий тур)	Білорусь, Болгарія
Двотурова мажоритарна система абсолютної більшості. Тип В (>50 відсотків дійсних голосів виборців за кандидата в першому турі, в іншому випадку – другий тур)	Австрія, Вірменія, Грузія, Росія, Сербія, Польща, Словаччина, Португалія, Молдова, Словенія, Туреччина, Україна, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія, Чорногорія
Двотурова мажоритарна система послаблено-абсолютної більшості (<50 відсотків дійсних/усіх голосів виборців за кандидата в першому турі, але більше фіксованого бар'єра та більше, ніж за інших кандидатів, в іншому випадку – другий тур)	Литва
Однотурова мажоритарна система відносної більшості (<50 відсотків дійсних голосів виборців за кандидата в першому і єдиному турі, але більше, ніж за інших кандидатів)	Боснія і Герцеговина
Однотурова мажоритарна система послаблено-відносної більшості (<50 відсотків дійсних голосів виборців за кандидата в першому і єдиному турі, але більше, ніж за інших кандидатів, а також з деякими класифікаційними спрощеннями)	Ісландія
Система преференційного голосування (>50 відсотків дійсних преференційних голосів виборців за кандидата у вирішальному турі підрахунків)	Ірландія

Значно простіші (за вимогою перемоги, явкою виборців, фінансово) виборчі системи для всенародного обрання президентів застосовують у таких напівпрезидентських країнах, як Боснія і Герцеговина, Ісландія та Ірландія. У першій, як зауважено в цілій низці наукових досліджень, є інститут колективного/потрійного президентства, що зумовлено специфічною етнічною ситуацією в державі (існує три великі етнічні групи). Кожний з членів колективного президентства обирається всенародно на підставі мажоритарної системи відносної більшості у виборчому окрузі, що відповідає кожній етнічній групі [13]. У другій формально регламентовано застосування мажоритарної системи відносної більшості або так званої системи множинного голосування (з англ. plurality voting) [41], за якої для обрання президента потрібна підтримка кандидата відотною більшістю дійсних голосів виборців. Але в Ісландії встановлено кілька кваліфікаційних спрощень, які послаблюють класичну однотурову мажоритарну систему відносної більшості (яку ми схильні іменувати однотуровою мажоритарною системою послаблено-відносної більшості). По-перше, для того, щоби балотуватись у президенти, кандидат повинен отримати підтримку не менше 1,5 і не більше 3 тис. виборців. По-друге, якщо участь у виборах бере тільки один кандидат у президенти, то процедури голосування за цього кандидата формально не передбачено і він автоматично стає главою держави¹. І це при тому, що формально президент Ісландії має право відправити у відставку уряд. Нарешті, у третій країні (Ірландії) для всенародного обрання президента застосовують систему преференційного/альтернативного голосування у формі єдиного перехідного голосу [18; 51]. Це означає, що виборці голосують винятково в одному/єдиному турі, віддаючи свої преференції за різних кандидатів у президенти, однак підрахунок таких преференцій виборців може відбуватись у кілька етапів, не обов'язково гарантуючи перемогу кандидата в президенти на підставі більшості перших преференцій за нього.

Таблиця 2

Конструкції більшості та меншості (щодо виконання мінімально-встановлених вимог) у системах всенародних виборів президентів у чинних/неперервних кейсах європейського напівпрезиденталізму (станом на грудень 2016 р.)

Тип конструкцій	Приклади напівпрезидентських країн Європи
Справжні конструкції абсолютної більшості	Македонія, Румунія
Спрощені конструкції абсолютної більшості	Австрія, Азербайджан, Білорусь, Болгарія, Вірменія, Грузія, Литва, Молдова, Польща, Португалія, Росія, Сербія, Словаччина, Словенія, Туреччина, Україна, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія, Чорногорія
Класичні конструкції відносної більшості	Боснія і Герцеговина, Ісландія, Ірландія

Загалом примітно, що серед усіх напівпрезидентських країн Європи, враховуючи специфіку всенародного обрання їхніх президентів, принцип більшості (зокрема у першому турі голосування чи підрахунку голосів виборців) гіпотетично або «ідеально» (за умови виконання мінімально-встановлених вимог різних типів виборчих систем) може реалізовуватись у таких форматах, як: а) справжні конструкції абсолютної більшості, коли застосовують такі виборчі системи, які забезпечують переможцям президентських виборів підтримку більше, аніж 50 відсотків голосів усіх виборців (зазвичай це деякі двотурові мажоритарні системи абсолютної більшості); б) спрощені конструкції абсолютної

¹ Схожа практика у випадку висунення одного кандидата в президенти притаманна для Ірландії та Фінляндії.

більшості, коли застосовують виборчі системи, які забезпечують переможцям президентських виборів підтримку більше 50 відсотків дійсних голосів виборців, однак необов'язково більше 50 відсотків голосів усіх виборців (зазвичай це більшість двотурових мажоритарних систем абсолютної більшості різних типів); в) класичні конструкції відносної більшості, негативної більшості або абсолютної меншості, коли застосовують такі виборчі системи, які не обов'язково забезпечують переможцям президентських виборів підтримку більше 50 відсотків дійсних голосів виборців і, відповідно, більше 50 відсотків голосів усіх виборців (звичайно одотурові мажоритарні системи відносної більшості різних типів).

В емпіричному розрізі найбільш репрезентованими у Європі є напівпрезидентські держави, в яких реалізовано спрощені конструкції абсолютної більшості. Водночас, не помічено прямої залежності між конструкціями більшості та меншості у контексті всенародного обрання президентів і типом політичних режимів, адже різні конструкції властиві для демократичних, автократичних і гібридних політичних режимів [1]. Однак зрозуміло, що теоретично дещо більш ефективними у питаннях забезпечення винятково такого демократичного принципу республіканізму, як більшість, є виборчі системи з конструкціями більшості. Але навіть вони не завжди чи не повною мірою спроможні забезпечувати традиційний для напівпрезиденталізму і загалом республіканізму принципу більшості. Приклад проблем у конструкціях більшості в зрізі всенародних президентських виборів 2002 р. продемонструвала Франція, коли 8 правоцентристських партій і кандидатів у президенти сумарно отримали понад 66 відсотків дійсних голосів виборців, причому жоден з них не зміг отримати навіть 20 відсотків дійсних голосів виборців самостійно, бо правоцентристський електорат був дуже фракціоналізованим. Як наслідок, значні важелі впливу (зокрема право на участь у другому турі виборів) отримав пронаціоналістичний/антиіммігрантський кандидат у президенти Ж.-М. Ле Пен [30], хоча в другому турі виборів Ж. Ширак отримав більше 82 відсотків дійсних голосів виборців, а Ж.-М. Ле Пен – тільки 17,79 відсотка голосів виборців.

Іншу сторону медалі відображають виборчі системи як з конструкціями більшості, так і з конструкціями меншості, які теоретично є більш ефективними у питаннях паралельного забезпечення таких демократичних принципів республіканізму, як більшість і консенсус, хоча водночас проблемними у контексті політичної репрезентації виборців. Справа в тому, що такі виборчі системи доволі часто призводять до обрання президентами кандидатів, які не мають підтримки абсолютної більшості навіть дійсних голосів виборців (т. зв. «ефект спойлера», з англ. spoiler effect), а тому такі президенти лімітовані у легітимності і не «рефлектують», а інколи й «порушують» волю більшості.

Відповідно, для напівпрезиденталізму критично важливим є не тільки факт того, що президента обирають всенародно, однак й спосіб та метод (виборча система) обрання президента. Сумарно вони спроможні свідчити про рівень легітимності президента та про вплив його всенародно виборного мандата на систему міжінституційних відносин у умовах напівпрезидентської системи правління. Звісно, найвищий рівень легітимності влади президента спостерігається у політиях, де главу держави обирають не просто всенародно, а безпосередньо/прямо, і це сприяє максимізації республіканського принципу більшості. Дещо нижчий рівень легітимності влади президента в політиях, де главу держави обирають на підставі прямих всенародних виборів, але використовується для цього виборча система меншою мірою інкорпорує республіканський принцип більшості, а натомість паралельно апелює до принципу консенсусу. Це особливо актуально у випадку таких країн, як Ірландія й Ісландія, де президенти хоч і обираються всенародно, але політичні партії доволі часто, якщо не регулярно, погоджуються пропонувати лише одного узгодженого кандидата в президенти, щодо якого конституційно

необов'язковою або навіть нерегламентованою є процедура всенародного голосування. До прикладу, в Ісландії, у якій застосовують однотурову мажоритарну систему відносної більшості, від 1944 р., коли було прийнято чинну конституцію, а фактично з 1945 р. [29], і до 2016 р. було проведено 19 виборів президента, причому в 11 випадках вони були консенсусно-безальтернативними. Схожа ситуація склалась в Ірландії, у якій застосовують систему єдиного перехідного голосу, де від 1937 р., коли прийнято чинну конституцію [25; 33; 36], і до 2016 р. було проведено 13 президентських виборів, 6 з яких були безальтернативними або неоспорюваними [20]. Нарешті, сумірний чи навіть найнижчий рівень легітимності влади президента гіпотетично властивий/може бути властивий тим напівпрезидентським країнам (поки лише історично), де президента обирають внаслідок «схожих на прямі» (квазіпрямих) всенародних виборів – через, як зазначено у різноманітних дослідженнях, всенародно/прямо вибрану колегію виборщиків/електоральний коледж. Така практика свого часу, але різносторонньо і тому з різним впливом на легітимність глави держави, використовувалась у Фінляндії [7; 39, с. 103; 40; 44], де в 1919–1991 рр. застосовували дві схеми «схожих на прямі» всенародних виборів президента [20]. Спершу, у 1919–1987 рр., главу держави обирав 300-мандатний електоральний коледж, що прямо обирався народом (виборцями). Згодом, у 1987–1991 рр., виборці прямо/безпосередньо обирали главу держави та представників електорального коледжу, але функції останнього зводились (як, приміром, у 1988 р.) до обрання президента (умовно в другому турі) тільки в тому випадку, коли за результатами прямих виборів жодний із кандидатів у президенти не отримував більше 50 відсотків голосів виборців. І тільки із 1991 р. (а фактично з 1994 р.) президента Фінляндії почали обирати за двотуровою мажоритарною системою абсолютної більшості, що дає всі підстави вважати, що легітимність влади фінського президента, незалежно від сили його повноважень, зростала історично.

Така варіативність розуміння легітимності всенародно виборних президентів має важливе значення, по-перше, в контексті вибору конкретного інституту президента і способу/методу його обрання та сили повноважень, а по-друге, в контексті вибору в цілому системи державного правління у тій чи іншій країні. До прикладу, у більшості свого часу посткомуністичних країн Європи, зокрема у Болгарії та Польщі в ході переговорів за «круглим столом» і дебатів про природу нової конституції [26, с. 126; 54], в Литві у формі референдуму в 1992 р., в ході президентських виборів у 1997 р. та під час процедури імпічменту президента Р. Паксаса у 2004 р. [42], у Молдові (в 2000 і 2016 рр.), Словаччині (в 1999 р.) і Чехії (2012 р.) при зміні способу обрання президента (з всенародного на неусенародний і навпаки) [45], у Румунії внаслідок перевищення своїх обов'язків президентом, а також використання ним «тактики затримки» при призначенні державних службовців і проголошенні зовнішньополітичних заяв, які йшли в розріз з інтересами уряду, у 2007 р. тощо, розгорались жваві дискусії про природу інституту глави держави, а відповідно і про модель міжінституційних відносин. Подібні процеси відбувались і в країнах Західної Європи, наприклад, у Фінляндії, де, як зазначено вище, змінювались способи всенародного обрання президента та тривали дискусії про повне скасування цієї посади [6], Австрії, в якій експериментували з інститутами всенародно та неусенародно виборних президентів [38], Ісландії, в якій спершу запровадили інститут непрямих виборів президента, а згодом під тиском громадськості змінили його на інститут прямих виборів глави держави [28], Ірландії, де тривали довгочасні дискусії з приводу визначення природи обрання президента тощо, а також у країнах Південно-Східної Європи, наприклад, у Туреччині, в якій запровадження інституту всенародно виборного президента було наслідком референдуму у відповідь на великомасштабні протести із приводу потреби анулювання результатів неусенародного/непрямого обрання президента в

легіслатурі у 2007 р. Більше того, така варіативність залежності методу і способу обрання та легітимності президента політико-емпірично/фактично демонструє, що інститут всенародно виборного глави держави в умовах дуалізму виконавчої влади, тобто наявності поряд із президентом прем'єр-міністра та урядового кабінету, які обов'язково колективно відповідальні перед легіслатурою, все таки є ознакою напівпрезиденталізму, яка спроможна його дистинкціювати від президенталізму та парламентаризму.

Водночас, конституційна та політична легітимізація президента всенародним обранням в умовах напівпрезиденталізму ставить на порядок денний питання про вплив всенародних виборів глави держави на політичну/інституційну стабільність і перспективи розвитку демократії в умовах напівпрезидентської системи правління. З теоретичної сторони, інститут всенародних (особливо прямих/безпосередніх) виборів президента сприяє демократії і демократичним інститутам, бо транслюється через волю народу, яка є джерелом легітимності й авторитету різних центрів влади [48]. Але з емпіричної сторони, значимість всенародного обрання глави держави не завжди така і висока, адже вона операціоналізується в межах нефіналізованої соціальними факторами теорії легітимності влади [16]. До прикладу, К. Боулдінг зауважує, що «природа й підґрунтя легітимності є одним із найменш вивчених аспектів динаміки суспільства» [14, с. 509], а К. МакІвен і Р. Майман вказують, що фактична відсутність емпіричних досліджень легітимності влади робить дотичну до неї інституційну теорію вкрай вразливою [34, с. 258]. Як наслідок, як зауважує А. Лейпхарт, всенародно (прямо/безпосередньо) вибраний, але формально не повноважний президент може фактично бути значно впливовішим на підставі того, що його влада «обґрунтована демократичною легітимністю» [31, с. 141]. Більше того, всенародно обраний президент може, зі слів М. Тавітс, фактично або політично суттєво змінити формальну чи конституційну систему державного правління [50], а також, на думку О. Аморіма Нето і К. Строма [4], Т. Бейліса [12], Й. Елстера [22] й Л. К. Меткалфа [35], обґрунтувати свої вимоги щодо більш активної участі у питаннях політичного процесу і, зокрема, виконавчої влади.

Сумарно це означає, що інститут всенародно (особливо прямо чи безпосередньо) виборного президента, особливо у випадку напівпрезиденталізму, неминуче веде до збільшення його політичної активності/президенціалізації і кількості й сили конфліктів між інститутами та гілками влади. Пояснюється це тим, що всенародно виборні глави держав звикло вважати, що їхні конституційні повноваження не відповідають їхньому «всенародному» мандату [24], а це, у свою чергу, становить значну небезпеку оспорення повноважень інших інститутів влади (як у випадку Ірландії президентства М. Робінсон та прем'єрства Ч. Хогі [57, с. 316], Болгарії президентства Ж. Желева, який у 1997 р. відмовився номінувати прем'єр-міністра від правлячої Болгарської соціалістичної партії, а натомість наголос на проведенні дострокових парламентських виборів), зменшення ефективності урядування (як у випадку Польщі президентства Л. Валенси, Литви президентства В. Адамкуса, Румунії президентства І. Ілієску і Т. Басеску [27; 52; 55]) і/чи автократизації/авторитаризації політичного режиму (як у випадку президентства Ф. Туджмана в Хорватії, В. Януковича в Україні, В. Путіна в Росії, О. Лукашенка в Білорусі, І. Алієва в Азербайджані тощо).

Хоча, з іншої сторони, трапляються і випадки майже повністю «бездіяльних» всенародно виборних президентів у країнах з напівпрезидентською системою правління, особливо в Ісландії, Австрії та Ірландії. Приміром, свого часу президент Ісландії В. Фіннбогадоттір відмовлявся навіть давати інтерв'ю на політичну тематику, але майже завжди був готовий обговорювати ісландські саги чи французьку літературу [28, с. 92]. І це при тому, що він був обраний майже 95 відсотками дійсних голосів ісландських виборців і був наділений правом вето вати контраверсійні акти парламенту, що значною мірою було зумовлено тим, що,

починаючи з 1952 р., президентські вибори в Ісландії зазвичай перебувають поза полем інтересів і підтримки провідних політичних партій, а натомість є сферою конкуренції ситуативних (*ad hoc*) груп інтересів [28, с. 99]. Схожа ситуація недолегітимізації часто прослідковується й в Австрії, навіть попри те, що її президент формально має доволі значні конституційні повноваження [38].

Відповідно, аналітичним результатом є факт, згідно якого всенародно виборний президент в умовах напівпрезиденталізму *апріорі* наділений значною формальною легітимністю, але у політичній практиці вона може бути інкорпорована дуже по-різному. Більше того, всенародність мандата президента в умовах напівпрезиденталізму часто створює додаткові переваги/недоліки політичного процесу: по-перше, при всенародному обранні кандидат у президенти може вдаватися до популістської риторики і порушувати усталені патерни міжпартійної конкуренції; крім того, прямі вибори президента можуть вести до обрання главою держави непартійної особи [4]; по-друге й з іншої сторони, всенародні вибори президента є інструментом збільшення видимості та популярності партій і загалом підвищення важливості партійної системи; по-третє, факт всенародних виборів президента може вести до збільшення рівня конфронтаційності та політичних (міжінституційних) конфліктів; по-четверте, всенародна природа обрання глави держави, особливо такий її атрибут як конкуренція, може підривати роль президента як символу національної єдності і лідера нації; по-п'яте і навпаки, всенародність обрання глави держави, навіть не дуже впливового, є додатковим важелем зміцнення демократичної практики і збільшення залученості та довіри виборців до політики і політичної системи [5; 37], хоч і не долає проблеми мажоритаризму – наявності переможців і переможених, – та не є грою з «нульовою сумою» [53].

У цілому можна аргументувати, як зауважують А. Фрухсторфер [23], Д. Самюельс, М. Шугарт [46] і М. Тавітс [50, с. 31], що в умовах європейського напівпрезиденталізму інститут всенародно виборного президента (а станом на 2016 р., як свідчить практика і аналіз, це без винятку інститут всенародно прямо/безпосередньо виборного президента) завжди генерує його сприйняття як легітимного представника громадянської волі, що, звісно, посилюється «неколегіальною природою» президентства. Це, у свою чергу й інколи небезпідставно, змушує Х. Лінца, А. Степана [32] й С. Скач [49] зауважувати про тупиковість, ризикованість та неефективність процесів законотворчості в умовах напівпрезиденталізму, пояснюючи це тим, що сам факт прямих всенародних виборів президента є важливим індикатором дисфункціональності політичної системи. Дещо полярної позиції дотримується М. Тавітс [50], яка зауважує, що складно знайти докази того, що метод та спосіб обрання президента (у тому числі і всенародно, і невсенародно вибраного у різних системах правління) впливає на «роздування» президентського активізму/президентіалізацію в умовах напівпрезиденталізму, принаймні з погляду ініціювання чи блокування главами держав законотворчого процесу, реалізації ними призначальних повноважень, участі у зовнішній та оборонній політиці, а також стимулювання «символічної політики». І, нарешті, проміжної позиції дотримуються О. Аморім Нето і К. Стром [4, с. 643], а також Х. А. Чейбуб і С. Черних [15, с. 214], котрі зауважують, що ідея всенародно-детермінованої легітимності президента у напівпрезиденталізмі може впливати тільки на деякі політичні інститути та деякі міжінституційні відносини, приміром, на стабільність урядів та збільшення частки непартійних міністрів в урядових кабінетах, а також загалом кількості та частоти непартійних/технократичних урядів, що сприяє передусім реалізації політичних і виборчих цілей глави держави (це вірно найперше у напівпрезидентських країнах з дуже сильними президентами).

Але навіть така обмежена вибірка політичних інститутів, які у

напівпрезиденталізмі піддаються впливу легітимності всенародно обраних президентів, є критичною, оскільки при її емпіричному наповненні система правління може почати критично впливати на політичний процес та суспільно-політичне життя, особливо коли це стосуватиметься перегляду чи відмови від принципів парламентської підконтрольності і відповідальності звикло, особливо в європейських демократіях, партійних кабінетів. Подібного висновку дотримуються Р. Елгі, К. Бакур, Б. Дозе та А. Лаурент, які вважають, що «близькість президентських виборів не має ні незалежного впливу на парламентсько-партійну систему, ні впливу, який залежить від інших стандартних інституційних змінних» [19, с. 475]. Натомість, визначальним є врахування сили і набору/переліку повноважень всенародно виборних президентів у напівпрезиденталізмі, адже саме вони структурно детермінують президентські виборчі кампанії й ризики втрати главами держав своїх мандатів [23], а також є визначальними в структуруванні міжінституційних відносин у трикутнику «глава держави – уряд – парламент». Однак заявлена проблематика не є предметом представленого дослідження, а тому має бути розкрита в інших наукових розвідках.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Литвин В., Романюк А. Конструкції більшості та меншості у сучасних системах всенародних президентських виборів : порівняльний аналіз // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна : Серія «Питання політології», 2015, Вип. 28, С. 5–21.
2. Чернов В. Системы правления в Европе : классификация и сравнительный анализ на примере стран Евросоюза // Полития, 2008, № 1 (48), С. 142–159.
3. Шаповал В. Державний лад країн світу : довідник. – К. : Український центр правничих студій, 1999. – 318 с.
4. Amorim Neto O., Strom K. Breaking the Parliamentary Chain of Delegation : Presidents and Non-partisan Cabinet Members in European // British Journal of Political Science, 2006, Vol. 36, No. 4, P. 619–643.
5. Anderson C., Guillory C. Political Institutions and Satisfaction with Democracy : A Cross-National Analysis of Consensus and Majoritarian Systems // American Political Science Review, 1997, Vol. 91, No. 1, P. 66–81.
6. Arter D. Finland // Elgie R. Semi-Presidentialism in Europe. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 48–66.
7. Arter D., Widfeldt A. What Sort of Semi-presidentialism do Finns Want? An Intra-systemic Comparative Analysis // West European Politics, 2010, Vol. 33, No. 6, P. 1278–1298.
8. Bahro H. A influência de Max Weber na Constituição de Weimar e governo semi-presidencial em Portugal como país em transição // Andlise Social, 1996, Vol. 31, No. 138, P. 777–802.
9. Bahro H., Bayerlein B., Veser E. Duverger's Concept : Semi-Presidential Government Revisited // European Journal of Political Research, 1998, Vol. 34, No. 2, P. 201–224.
10. Barroso A., Bragança J. O Presidente da República : função e poderes // Coelho M. Portugal : O sistema político e constitucional 1974–1987. – Lisboa : Instituto de Ciências Sociais, 1989. – P. 321–349.
11. Bayerlein B. Sobre a origem bonapartista do regime político semi-presidencial em Portugal // Andlise Social, 1996, Vol. 31, No. 4, P. 803–830.
12. Baylis T. Presidents Versus Prime Ministers : Shaping Executive Authority in Eastern Europe // World Politics, 1996, Vol. 48, No. 3, P. 297–323.
13. Bochsler D. Non-discriminatory rules and ethnic representation : the election of the Bosnian state presidency // Ethnopolitics, 2012, Vol. 11, No. 1, P. 66–84.
14. Boulding K. The Impact of the Draft on the Legitimacy of the Nation State // Deutsch S., Howard H. Where It's At : Radical Perspectives in Sociology. – New York : Harper and Row, 1970. – 610 p.
15. Cheibub J. Are semi-presidential constitutions bad for democratic performance? / José Antonio Cheibub, Svitlana Chernykh // Constitutional Political Economy, 2009, Vol. 20, № 3–4, P. 202–229.
16. DiPalma G. To Craft Democracies : An Essay On Democratic Transitions. – Berkeley : University of California Press, 1990. – 214 p.

17. Dobry M. Le président en cohabitation : Modes des pensées préconstitués et logiques sectorielles // Lacroix B. La Président de la République : Usages et genèses d'une institution. – Paris : Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, 1992. – P. 251–279.
18. Doyle J. The Irish Presidential Election // Irish Political Studies, 1998, Vol. 13, P. 135–144.
19. Elgie R., Bucur C., Dolez B., Laurent A. Proximity, candidates, and presidential power : How directly elected presidents shape the legislative party system // Political Research Quarterly, 2014, Vol. 67, No. 3, P. 467–477.
20. Elgie R. Semi-Presidentialism in Western Europe // Elgie R., Moestrup S., Wu Y.-S. Semi-Presidentialism and Democracy. – Springer, 2011. – P. 81–97.
21. Elgie R. The Politics of Semi-Presidentialism // Elgie R. Semi-presidentialism in Europe / Robert Elgie. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 1–21.
22. Elster J. Afterword : The Making of Postcommunist Presidencies // Taras R. Postcommunist Presidents. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – P. 225–237.
23. Fruhstorfer A. Recent debates and advances in the scholarly examination of presidential institutions // French Politics, 2016, Vol. 14, No. 2, P. 254–271.
24. Frye F. A Politics of Institutional Choice : Post-communist Presidencies // Comparative Political Studies, 1997, Vol. 30, No. 5, P. 523–552.
25. Gallagher M. Parties and Referendums in Ireland 1937–2011 // Irish Political Studies, 2011, Vol. 26, No. 4, P. 535–544.
26. Ganey V. Bulgaria // Elgie R. Semi-Presidentialism in Europe. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 124–149.
27. Jasiewicz K. Poland : Walesa's Legacy to the Presidency // Taras R. Postcommunist Presidents. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – P. 130–167.
28. Kristinsson G. Iceland // Elgie R. Semi-Presidentialism in Europe. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 86–103.
29. Kristjánsson S. Iceland : Searching for Democracy along Three Dimensions of Citizen Control // Scandinavian Political Studies, 2004, Vol. 27, No. 2, P. 153–174.
30. Laver M., Benoit K., Sauger N. Policy competition in the 2002 French legislative and presidential elections // European Journal of Political Research, 2006, Vol. 45, No. 4, P. 669–699.
31. Lijphart A. Patterns of Democracy : Government Forms and Performance in Thirty-six Countries. – New Haven : Yale University Press, 1999. – 351 p.
32. Linz J., Stepan A. Towards consolidated democracies // Journal of Democracy, 1996, Vol. 7, No. 2, P. 14–33.
33. Mair P. The State of Ireland // European Political Science, 2011, Vol. 10, No. 4, P. 432–440.
34. McEwen C., Maiman R. Mediation in Small Claims Court : Achieving Compliance Through Consent // Law and Society Review, 1984, Vol. 18, No. 1, P. 11–50.
35. Metcalf L. Sailing Between Scylla and Charybdis : Presidential Power in East Central Europe // Paper presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association, Boston. – August 28, 2002. – 39 p.
36. Mezzetti L. The Irish Form of Government : A Merely Apparent Semi- Presidentialism // Ferrari G. 75 Years of the Constitution of Ireland : An Irish-Italian Dialog. – Dublin Clarus Press, 2014. – 250 p.
37. Mishler W., Rose R. What Are the Origins of Social Trust? // Comparative Political Studies, 2001, Vol. 34, No. 1, P. 30–62.
38. Müller W. Austria // Elgie R. Semi-Presidentialism in Europe. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 22–47.
39. Nousiainen J. From Semi-presidentialism to Parliamentary Government : Political and Constitutional Developments in Finland // Scandinavian Political Studies, 2001, Vol. 24, No. 2, P. 95–109.
40. Paloheimo H. The Rising Power of the Prime Minister in Finland // Scandinavian Political Studies, 2003, Vol. 26, No. 3, P. 219–243.
41. Piolatto A. Plurality versus proportional electoral rule : which is most representative of voters? // Job Market Paper. – 2009. – 27 p.
42. Protsyk O. Prime Minister's Identity in Semi-Presidential Regimes : Constitutional Norms and Cabinet Formation Outcomes // European Journal of Political Research, 2005, Vol. 44, No. 5, P. 721–748.

43. Quermonne J.-L. Le cas français : La président dominant la majorité // Duverger M. Les régimes semi-présidentiels. – Paris : Presses Universitaires de France, 1986. – P. 183–208.
44. Raunio T. The Eduskunta and the Parliamentarisation of Finnish Politics : Formally Stronger, Politically Still Weak? // *West European Politics*, 2008, Vol. 31, No. 3, P. 581–599.
45. Roper S. Are All Semipresidential Regimes the Same? A Comparison of Premier-Presidential Regimes // *Comparative Politics*, 2002, Vol. 34, No. 3, P. 253–272.
46. Samuels D., Shugart M. Presidents, Parties, and Prime Ministers : How the Separation of Powers Affects Party Organization and Behavior. – Cambridge, MA : Cambridge University Press, 2010. – 310 p.
47. Sartori G. Comparative Constitutional Engineering : An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes : [second edition]. – London : Macmillan, 1997. – 217 p.
48. Schmitter P., Karl T. What Democracy Is ... and Is Not // *Journal of Democracy*, 1991, Vol. 2, No. 2, P. 75–88.
49. Skach C. The «newest» separation of powers : Semipresidentialism // *International Journal of Constitutional Law*, 2007, Vol. 5, No. 1, P. 93–121.
50. Tavits M. Presidents with Prime Ministers : Do Direct Elections Matter?. – Oxford : Oxford University Press, 2008. – 284 p.
51. Uachtarain T. 1938–2004 : Presidential Elections. – Environment, Heritage and Local Government. – 33 p.
52. Urbanavicius D. Lithuania // Elgie R. Semi-Presidentialism in Europe. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 150–169.
53. van der Eijk C., Franklin M., Marsh M. What Voters Teach Us About Europe-Wide Elections : What Europe-Wide Elections Teach Us About Voters // *Electoral Studies*, 1996, Vol. 15, No. 2, P. 149–166.
54. van der Meer Krok-Paszkowska A. Poland // Elgie R. Semi-Presidentialism in Europe. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 170–192.
55. Verheijen T. Romania // Elgie R. Semi-Presidentialism in Europe. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 193–215.
56. Veser E. Semi-Presidentialism – Duverger's Concept : A New Political System Model // *Journal for Humanities and Social Sciences*. – 1997. – Vol. 11. – No. 1. – P. 39–60.
57. Ward A. The Irish Constitutional Tradition : Responsible Government and Modern Ireland, 1782–1992. – Washington : The Catholic University of America Press, 1994. – 412 p.

REFERENCES:

1. Lytvyn V., Romaniuk A. Konstruktsii bilshosti ta menshosti u suchasnykh systemakh vsenarodnykh prezydentskykh vyboriv : porivnialnyi analiz [Construction of majorities and minorities in modern systems, the national presidential election : a comparative analysis] // *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina : Seriya «Pytannia politolohii»*, 2015, Vyp. 28, S. 5–21.
2. Chernov V. Sistemy pravyeniya v Evrope : klassifikatsiya i sravnitel'nyy analiz na primere stran Evrosoyuza [System of government in Europe : classification and the comparative analysis on the example of EU countries] // *Politiya*, 2008, № 1 (48), S. 142–159..
3. Shapoval V. Derzhavnyi lad krain svitu : dovidnyk [State system of the countries of the world : a Handbook]. – K. : Ukrainskyi tsentr pravnychkykh studii, 1999. – 318 s.
4. Amorim Neto O., Strom K. Breaking the Parliamentary Chain of Delegation : Presidents and Non-partisan Cabinet Members in European // *British Journal of Political Science*, 2006, Vol. 36, No. 4, P. 619–643.
5. Anderson C., Guillory C. Political Institutions and Satisfaction with Democracy : A Cross-National Analysis of Consensus and Majoritarian Systems // *American Political Science Review*, 1997, Vol. 91, No. 1, P. 66–81.
6. Arter D. Finland // Elgie R. Semi-Presidentialism in Europe. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 48–66.
7. Arter D., Widfeldt A. What Sort of Semi-presidentialism do Finns Want? An Intra-systemic Comparative Analysis // *West European Politics*, 2010, Vol. 33, No. 6, P. 1278–1298.
8. Bahro H. A influência de Max Weber na Constituição de Weimar e governo semi-presidencial em Portugal como país em transição // *Andlise Social*, 1996, Vol. 31, No. 138, P. 777–802.
9. Bahro H., Bayerlein B., Veser E. Duverger's Concept : Semi-Presidential Government Revisited // *European Journal of Political Research*, 1998, Vol. 34, No. 2, P. 201–224.

10. Barroso A., Bragança J. O Presidente da República : função e poderes // Coelho M. Portugal : O sistema político e constitucional 1974–1987. – Lisboa : Instituto de Ciências Sociais, 1989. – P. 321–349.
11. Bayerlein B. Sobre a origem bonapartista do regime político semi-presidencial em Portugal // *Andlise Social*, 1996, Vol. 31, No. 4, P. 803–830.
12. Baylis T. Presidents Versus Prime Ministers : Shaping Executive Authority in Eastern Europe // *World Politics*, 1996, Vol. 48, No. 3, P. 297–323.
13. Bochsler D. Non-discriminatory rules and ethnic representation : the election of the Bosnian state presidency // *Ethnopolitics*, 2012, Vol. 11, No. 1, P. 66–84.
14. Boulding K. The Impact of the Draft on the Legitimacy of the Nation State // Deutsch S., Howard H. Where It's At : Radical Perspectives in Sociology. – New York : Harper and Row, 1970. – 610 p.
15. Cheibub J. Are semi-presidential constitutions bad for democratic performance? / José Antonio Cheibub, Svetlana Chernykh // *Constitutional Political Economy*, 2009, Vol. 20, No. 3–4, P. 202–229.
16. DiPalma G. To Craft Democracies : An Essay On Democratic Transitions. – Berkeley : University of California Press, 1990. – 214 p.
17. Dobry M. Le président en cohabitation : Modes des pensées préconstitués et logiques sectorielles // Lacroix B. La Président de la République : Usages et genèses d'une institution. – Paris : Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, 1992. – P. 251–279.
18. Doyle J. The Irish Presidential Election // *Irish Political Studies*, 1998, Vol. 13, P. 135–144.
19. Elgie R., Bucur C., Dolez B., Laurent A. Proximity, candidates, and presidential power : How directly elected presidents shape the legislative party system // *Political Research Quarterly*, 2014, Vol. 67, No. 3, P. 467–477.
20. Elgie R. Semi-Presidentialism in Western Europe // Elgie R., Moestrup S., Wu Y.-S. *Semi-Presidentialism and Democracy*. – Springer, 2011. – P. 81–97.
21. Elgie R. The Politics of Semi-Presidentialism // Elgie R. *Semi-presidentialism in Europe* / Robert Elgie. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 1–21.
22. Elster J. Afterword : The Making of Postcommunist Presidencies // Taras R. *Postcommunist Presidents*. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – P. 225–237.
23. Fruhstorfer A. Recent debates and advances in the scholarly examination of presidential institutions // *French Politics*, 2016, Vol. 14, No. 2, P. 254–271.
24. Frye F. A Politics of Institutional Choice : Post-communist Presidencies // *Comparative Political Studies*, 1997, Vol. 30, No. 5, P. 523–552.
25. Gallagher M. Parties and Referendums in Ireland 1937–2011 // *Irish Political Studies*, 2011, Vol. 26, No. 4, P. 535–544.
26. Ganey V. Bulgaria // Elgie R. *Semi-Presidentialism in Europe*. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 124–149.
27. Jasiewicz K. Poland : Walesa's Legacy to the Presidency // Taras R. *Postcommunist Presidents*. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – P. 130–167.
28. Kristinsson G. Iceland // Elgie R. *Semi-Presidentialism in Europe*. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 86–103.
29. Kristjánsson S. Iceland : Searching for Democracy along Three Dimensions of Citizen Control // *Scandinavian Political Studies*, 2004, Vol. 27, No. 2, P. 153–174.
30. Laver M., Benoit K., Sauger N. Policy competition in the 2002 French legislative and presidential elections // *European Journal of Political Research*, 2006, Vol. 45, No. 4, P. 669–699.
31. Lijphart A. Patterns of Democracy : Government Forms and Performance in Thirty-six Countries. – New Haven : Yale University Press, 1999. – 351 p.
32. Linz J., Stepan A. Towards consolidated democracies // *Journal of Democracy*, 1996, Vol. 7, No. 2, P. 14–33.
33. Mair P. The State of Ireland // *European Political Science*, 2011, Vol. 10, No. 4, P. 432–440.
34. McEwen C., Maiman R. Mediation in Small Claims Court : Achieving Compliance Through Consent // *Law and Society Review*, 1984, Vol. 18, No. 1, P. 11–50.
35. Metcalf L. Sailing Between Scylla and Charybdis : Presidential Power in East Central Europe // Paper presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association, Boston. – August 28, 2002. – 39 p.

36. Mezzetti L. The Irish Form of Government : A Merely Apparent Semi- Presidentialism // Ferrari G. 75 Years of the Constitution of Ireland : An Irish-Italian Dialog. – Dublin Clarus Press, 2014. – 250 p.
37. Mishler W., Rose R. What Are the Origins of Social Trust? // Comparative Political Studies, 2001, Vol. 34, No. 1, P. 30–62.
38. Müller W. Austria // Elgie R. Semi-Presidentialism in Europe. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 22–47.
39. Nousiainen J. From Semi-presidentialism to Parliamentary Government : Political and Constitutional Developments in Finland // Scandinavian Political Studies, 2001, Vol. 24, No. 2, P. 95–109.
40. Paloheimo H. The Rising Power of the Prime Minister in Finland // Scandinavian Political Studies, 2003, Vol. 26, No. 3, P. 219–243.
41. Piolatto A. Plurality versus proportional electoral rule : which is most representative of voters? // Job Market Paper. – 2009. – 27 p.
42. Protsyk O. Prime Minister's Identity in Semi-Presidential Regimes : Constitutional Norms and Cabinet Formation Outcomes // European Journal of Political Research, 2005, Vol. 44, No. 5, P. 721–748.
43. Quermonne J.-L. Le cas français : La président dominant la majorité // Duverger M. Les régimes semi-présidentiels. – Paris : Presses Universitaires de France, 1986. – P. 183–208.
44. Raunio T. The Eduskunta and the Parliamentarisation of Finnish Politics : Formally Stronger, Politically Still Weak? // West European Politics, 2008, Vol. 31, No. 3, P. 581–599.
45. Roper S. Are All Semipresidential Regimes the Same? A Comparison of Premier-Presidential Regimes // Comparative Politics, 2002, Vol. 34, No. 3, P. 253–272.
46. Samuels D., Shugart M. Presidents, Parties, and Prime Ministers : How the Separation of Powers Affects Party Organization and Behavior. – Cambridge, MA : Cambridge University Press, 2010. – 310 p.
47. Sartori G. Comparative Constitutional Engineering : An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes : [second edition]. – London : Macmillan, 1997. – 217 p.
48. Schmitter P., Karl T. What Democracy Is ... and Is Not // Journal of Democracy, 1991, Vol. 2, No. 2, P. 75–88.
49. Skach C. The «newest» separation of powers : Semipresidentialism // International Journal of Constitutional Law, 2007, Vol. 5, No. 1, P. 93–121.
50. Tavits M. Presidents with Prime Ministers : Do Direct Elections Matter?. – Oxford : Oxford University Press, 2008. – 284 p.
51. Uachtarain T. 1938–2004 : Presidential Elections. – Environment, Heritage and Local Government. – 33 p.
52. Urbanavicius D. Lithuania // Elgie R. Semi-Presidentialism in Europe. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 150–169.
53. van der Eijk C., Franklin M., Marsh M. What Voters Teach Us About Europe-Wide Elections : What Europe-Wide Elections Teach Us About Voters // Electoral Studies, 1996, Vol. 15, No. 2, P. 149–166.
54. van der Meer Krok-Paszkowska A. Poland // Elgie R. Semi-Presidentialism in Europe. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 170–192.
55. Verheijen T. Romania // Elgie R. Semi-Presidentialism in Europe. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 193–215.
56. Vesper E. Semi-Presidentialism – Duverger's Concept : A New Political System Model // Journal for Humanities and Social Sciences. – 1997. – Vol. 11. – No. 1. – P. 39–60.
57. Ward A. The Irish Constitutional Tradition : Responsible Government and Modern Ireland, 1782–1992. – Washington : The Catholic University of America Press, 1994. – 412 p.

Литвин В. С., кандидат политических наук, доцент, докторант кафедры политологии Львовского национального университета имени Ивана Франка (Львов, Украина), E-mail: lytvyn.vitaliy@gmail.com

Природа, способ избрания и легитимность института президента как атрибуты полупрезидентализма: сравнение и обобщение на примере стран Европы.

Аннотация. Сделано сравнение и обобщение природы, способа избрания и легитимности института президента как признаков полупрезидентализма в Европе. Выявлено, что полупрезидентализм теоретизируется, однако не всегда операционализируется

концептом «президентского арбитража» или президента как «нейтральной силы». Аргументировано, что институт всенародно выборного президента в условиях полупрезидентализма не является идентичным, ведь существует несколько способов его избрания, но не все они гарантируют, что победитель президентских выборов получает абсолютное большинство голосов избирателей. Доказано, что институт президента в полупрезидентализме неизбежно, хотя и по-разному, может увеличивать президенциализацию системы государственного правления и конфликтность межинституциональных отношений.

Ключевые слова: полупрезидентализм, президент, выборы, легитимность, страны Европы.

Lytvyn V., PhD in political sciences, docent, doctoral candidate, Ivan Franko National University of Lviv (Lviv, Ukraine), E-mail: lytvyn.vitaliy@gmail.com

Nature, method of election and legitimacy of the institution of president's as attributes of semi-presidentialism: comparison and generalization on the example of European countries.

Abstract. The article is dedicated to comparatively analyze and generalize the nature, way of election and legitimacy of the institution of president as features of semi-presidentialism in Europe. It is revealed that semi-presidentialism is traditionally theorized, but not always operationalized by the concept of «presidential arbitration», since this system of government is constructed in view of the institution of the president if not as the fourth branch of government than as a kind of «arbiter» or «neutral force» between the three branches of power. It is argued that the institution of a popularly elected president under semi-presidentialism is not identical, since there are several varieties and ways of its election, but not all of them guarantee that the winner of the presidential elections receives an absolute rather than relative majority of votes. The author also determined that among all semi-presidential countries of Europe, the majority principle hypothetically or «ideally» can be realized in the formats of real constructions of the absolute majority, simplified constructions of the absolute majority and classical constructions of the relative and negative majority or the absolute minority. This is fundamentally because semi-presidential systems with popularly elected presidents have different consequences as to how they implement and interpret «the majority» as the determinant principle of republicanism, which certainly regulates the legitimacy of presidential power. The highest level of legitimacy of president is observed in political affairs, where the head of state is elected not only popularly, but directly. A slightly lower level of legitimacy of president is common for political affairs, where the head of state is elected on the basis of direct popular elections, but the electoral system incorporates to a lesser extent the principle of «the majority» and instead appeals to the principle of «consensus». Finally, the lowest level of legitimacy of president is hypothetically peculiar or may be peculiar to those semi-presidential countries (as yet only historically), where a president is elected as a result of quasi-direct popular elections (i.e. electoral college). It is concluded that the institution of a popularly elected president in the case of semi-presidentialism inevitably increases its political activity (presidentialization) and the intensity of inter-institutional conflicts. At the same time, given a significant formal legitimacy, presidents can incorporate it differently in political practice.

Keywords: semi-presidentialism, president, elections, legitimacy, European countries.

Карп'як О. М.,

кандидат політичних наук, доцент
Ніжинський державний університет ім. Миколи Гоголя
(Ніжин, Україна), E-mail: kama21@ukr.net

ПОЛІТИКО-ІНСТИТУЦІЙНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ ЛЕГІТИМНОГО ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ

***Анотація.** На прикладі парламентських виборів в Україні 2012 року досліджуються питання представництва політичних партій у виборчій кампанії, зокрема на етапі формування територіальних виборчих комісій, та рівень розвитку і характер відносин між владою та громадянським суспільством. Визначено соціально-деструктивний, неправовий характер політико-нормативного регулювання процесів партійного представництва у виборчих процесах 2012 року, інституціональні фактори делегітимізації виборчого процесу в умовах суспільно-політичної кризи.*

***Ключові слова:** легітимність, легальність, виборча комісія, політична опозиція, громадянське суспільство.*

Сучасний стан українського суспільства характеризується складністю трансформаційних змін у всіх сферах життєдіяльності в умовах системної, широкомасштабної суспільно-політичної кризи як на інституційному так і особистісному рівнях. Перехід від декларативної демократії періоду правління В. Ющенка, з наступним затвердженням диктатури авторитарного, олігархічного, сімейно-кланового режиму В. Януковича 2010–2013 років, обумовив необхідність наступного періоду в розвитку держави – радикальних змін в системі суспільно-політичних відносин та державного управління – перехід від системи «сервісної демократії», яка обслуговувала олігархічний режим, до повної зміни інститутів влади на всіх рівнях, необхідності формування нового змістовно-функціонального, суспільно-значущого їх призначення. Практика проведення виборчої кампанії 2012 року, а також її результати, які мали суспільно-політичне резонансне значення як для України, так і міжнародного співтовариства, актуалізували питання проблеми необхідності дослідження політико-правових чинників, умов, що визначали зміст, засоби, а також, як легальний так і легітимний характер формування представницької демократії.

У сучасній українській політичній науці проблеми реалізації політтехнологій у виборчих процесах досліджували В. Бебик, Ф. Кирилюк, О. Кудінов, Є. Куценко, С. Лісовський, Ю. Левенець, М. Марченко, Д. Наріжний, А. Пойченко, Ю. Сурмін, Г. Щокін та ін. Серед іноземних дослідників, які розробили основні теоретико-методологічні підходи в дослідженні політтехнологій, необхідно назвати таких, як: Р. Арон, П. Бергер, Т. Лукман, Н. Луман, К. Поппер, Ю. Хабермас, Ф. А. Хайск, Й. Шумпетер та ін.

Разом з цим, аналіз зазначених наукових праць з проблем зовнішніх і внутрішніх сторін (детермінант) з формування представницької демократії в межах політико-нормативного регулювання процесів партійного представництва у виборчих процесах звертає увагу на недостатність розгляду саме внутрішньо системних практичних чинників, що визначають саму якість, ефективність і соціальну відповідальність інститутів політичної влади.

Враховуючи вищезазначене, виникає необхідність науково-практичного визначення особливостей виборчого процесу в умовах суспільно-політичної кризи. На прикладі проведення виборів до українського парламенту 2012 року, обґрунтувати політико-інституційні детермінанти формування легітимного виборчого процесу у сучасному українському суспільстві

Але визначальними чинниками легітимації парламентських виборів в Україні

2012 року, на наш погляд, є питання повноцінного представництва політичних партій у виборчій кампанії, що передбачає всебічну їх участь на всіх етапах її проведення, зокрема на етапі формування територіальних виборчих комісій, та рівень розвитку і характер відносин між владою та громадянським суспільством. З'ясування зазначених питань складає **завдання даної статті**.

Існуючий механізм формування окружних виборчих комісій, під час виборчої кампанії 2012 року, виявився неефективним у запобіганні політичних маніпуляцій, які обмежували можливості основних політичних партій у здійсненні контролю над виборчим процесом. Рейтингові політичні партії, які реально претендували на місця в українському парламенті, в силу маніпулятивної технології формування окружних комісій, в основі якої було закладено варіант або модель жеребкування партій з великого числа так званих технічних, тобто маловідомих, опинилися поза їх складом або ж отримали найменшу кількість місць у виборчих комісіях.

Згідно офіційних даних ЦВК місця у виборчих комісіях були розподілені між наступними політичними партіями: Політична партія «Союз анархістів України», Християнсько-демократична партія України, Ліберальна партія України, Партія Н. Королевської «Україна – Вперед!», партія Всеукраїнське політичне об'єднання «Єдина Родина», Українська Народна Партія, Партія «Руський блок», Політична партія «Союз анархістів України», Політична партія України «РУСЬ ЄДИНА», Всеукраїнська політична партія «БРАТСТВО», Українська партія «Зелена планета», Політична партія «Народно-трудовий союз України», Політична партія «Руська Єдність», Політична партія «Молодь до ВЛАДИ», фракція Комуністичної партії України, фракція Партії регіонів, фракція «Блок Юлії Тимошенко» – «Батьківщина», фракція Народної Партії у Верховній Раді України, фракція Блоку «Наша Україна – Народна Самооборона».

Під час жеребкування до складу комісій не потрапило жодного представника «Свободи» та УДАР. Проте маловідома партія «Союз Анархістів», одержав 220 місць у ОВК (з них – 12 голів, 12 заступників голів та 13 секретарів) [1].

Структура партійного представництва в територіальних виборчих комісіях (ТВК) відображала усталену практику в українських реаліях використання адміністративного ресурсу.

Застосовуючи цю модель, як зазначалося вище, з'являється можливість регламентувати вибірково процес допуску політичних партій щодо їх участі на всіх стадіях виборчої кампанії, стимулюючи при цьому представництво в окружках, насамперед лояльних до влади політичні партії. Реальне призначення подібної технології полягає у створенні своєрідного політичного «фільтра» відносно потенційно «небезпечних» партій, головних конкурентів партії-влади. Ефект використання штучних проєктів щодо обмеження повноцінного партійного представництва у виборчому процесі може виразитися в негативній оцінці щодо визнання виборів легітимними. Враховуючи посилення уваги міжнародного співтовариства до виборів у Верховну Раду України 2012 року можна констатувати, що визначальну роль у легітимзації виборів відігравав зовнішньополітичний фактор. Тому практика правової формалізації зазначених процесів, яка проводилася інститутами влади без врахування або при ігноруванні факторів внутрішнього і зовнішнього легітимзації поставила під сумнів результати виборів.

Нові політичні реалії, пов'язані з питаннями не скільки легальності проведення виборів, а легітимності визнання результатів виборчої кампанії, як внутрішньої так і зовнішньої, з необхідністю вимагають внесення змін до процедури представництва політичних партій у виборчих комісіях всіх рівнів. Критеріями включення партій до їх складу можуть слугувати показники рейтингів партій на регіональному та національному рівнях, результати попередніх виборів до парламенту країни – відсоток набраних голосів виборців; певна формальна квота суспільної підтримки партій, що встановлює необхідний бар'єр для проходження або включення їх до

списку комісій. Подібна практика виключає можливості штучного усунення чи обмеження участі основних лідерів виборчої кампанії в територіальних виборчих комісіях (ТВК). Політичні партії парламентського складу повинні мати право на представництво в ТВК, тим самим усувається основна причина партійного дисбалансу у виборчому процесі і поразки в правах основних гравців передвиборної гонки.

Індикаторами правової легалізації рівності політичних партій в сучасних політичних процесах є не тільки їх законодавча інституціоналізація та оформлення, але і нормування їх основного виду діяльності соціального призначення – участь у виборах. Важливу роль у врегулюванні організаційного процесу подібного роду діяльності партій є питання фінансової легалізації формування партійного фонду на проведення виборчої кампанії, фіксації та звітності надходжень і витрат.

Зарубіжна (досвід) практика участі та фінансування політичних партій у виборчому процесі врегульована відповідним законодавством. В українському законодавстві питання фінансування передвиборчої діяльності партій вимагають правового врегулювання. Закони України, станом на 2012 рік, зокрема «Про політичні партії», «Про вибори народних депутатів», «Про громадянські об'єднання» не відображали питання фінансування політичних партій у виборчих кампаніях. Підзаконодавчі акти і документи, зокрема ЦВК України, не усували повною мірою можливості використання нелегальних джерел фінансування або субсидування партій. У такому випадку складно говорити про правову та легітимну природу виборчих процесів в Україні. Необмежена можливість фінансування провладних політичних сил, що практикувалась під час парламентських виборів 2012 року в Україні, не сприяла встановленню паритетних засад у політичному протиборстві партій, виключала можливість повноцінного та всебічного контролювання зазначених процесів, як з боку держави, так і громадянського суспільства. Демонстративна капіталізація політичних процесів за допомогою фінансових інвестицій з боку фінансово-промислових груп, а також широко поширена практика використання адміністративного ресурсу з боку партії влади ставила в нерівні умови учасників виборчого процесу. У силу зазначених причин досягався заздалегідь передбачуваний результат передвиборчих перегонів. Формувалися явні передумови домінування однієї партії – партії влади – в політичних процесах, утвердження на практиці її монопольного права у використанні державних ресурсів (законодавчих, правоохоронних, судових, силових, адміністративних) з метою обмеження зростання ролі в суспільстві опозиційних демократичних політичних сил.

Формування громадянського суспільства в Україні традиційно в політичній науці розглядається в контексті правової формалізації зазначеного процесу, на наш погляд, це в більшій мірі формальний підхід, що відображає кількісні показники процесу інституціоналізації громадянського суспільства, але ніяк не якісну, соціально-значиму його складову.

У сучасній Україні держава повинна забезпечувати розвиток інститутів громадянського суспільства (політичні партії, громадські організації, об'єднання, рухи, конфесії) орієнтованих у своїй діяльності на забезпечення інтересів і потреб громадян. Для реалізації цих прав, а також для впорядкування процесу формалізації і інституціоналізації громадянського суспільства були прийняті наступні закони: зокрема Закони України: «Про об'єднання громадян» від 1992р., «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 1998 року, «Про органи самоорганізації населення» від 2001 р, «Про політичні партії в Україні» від 2001 р, «Про громадські організації» від 22.03.2012 р., Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 року № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», Укази Президента України від 9 грудня 2010 року «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади»; від 25 січня

2012 року «Питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» та ін., які регламентують процедуру взаємовідносин громадськості з державою з питань формування та реалізації соціальної політики.

Україна характеризується середнім рівнем розвитку громадянського суспільства, тільки приблизно 55% від загальної кількості організацій задіяні реально в суспільному житті [2, с. 75]. Неефективність впливу громадських організацій на суспільно-політичне життя обумовлена низкою факторів: відсутністю механізмів звітності перед населенням, недостатнім рівнем розвитку комунікативних зв'язків з державними інститутами влади; відсутністю координації в діяльності громадських організацій на національному та регіональному рівнях; слабкістю зв'язків із зарубіжними громадськими організаціями. За таких умов ефективність їх діяльності, впливу на соціально-політичні процеси була обмежена [3, с. 8].

Стрімке зростання темпів інституціоналізації громадянського суспільства зумовлено високою громадянською активністю у відстоюванні політичних прав і свобод, особливо після прийняття в 1992 році Закону України «Про об'єднання громадян». Так, за даними Державного комітету статистики, в 1991 році було зареєстровано 319 громадських організацій, в 1992 – 1356, у 1993 – 3257, у 1996 – 15000 організацій, у 1998 – 17781, у 2000 – 21180, у 2006 – 46682 громадських організацій, в 2007 році – 50706 організацій [4, с. 75, 5, с. 110], станом на 1 січня 2010 року 63899 організацій [6].

Кількісні показники легалізації громадських організацій, якими оперують провладні політичні сили в аргументації власної суспільно-орієнтованої політики свідчили про формальний, екстенсивний характер вказаного процесу. Зростання чисельності громадських організацій і суспільно-політичної активності населення України, в більшій мірі відображали протестні настрої громадян незадоволеніх політикою влади, обмеженням програм соціального захисту.

Активізація діяльності громадського руху в 2012 році була пов'язана більше з приближенням передвиборчої кампанії. Партія влади, для посилення своєї ролі створювала «дочірні» молодіжні суспільно-політичні об'єднання, громадські формування на зразок «комсомолу» за радянських часів. Особливо, це явище було найбільш розповсюджене у державних закладах освіти. Хоча, згідно Законів України «Про політичні партії», «Про вищу освіту» діяльність осередків партій у межах державних закладів заборонена. Провладні громадські об'єднання і організації, які були по суті структурними підрозділами провладних політичних партій, користуючись правовими колізіями і підтримкою місцевих адміністрацій в супереч вказаних законів здійснювали власну діяльність в державних установах. Так молодіжна громадська організація «Молоді регіони», яка являлась структурним підрозділом «Партії регіонів», але завдяки правовим недоопрацюванням закону України про громадські об'єднання, де не існувала заборона на подібну діяльність у державних закладах і не визначена легалізація їх місцезнаходження, а також провладному статусу «материнської» партії (Партія регіонів) монополює, одноосібно функціонувала у студентському середовищі. Політична географія подібної практики партійного структурування збігається з основним ареалом діяльності домінуючої партії за регіональною ознакою Схід–Захід. Штучно створені політичні анклавні для домінування політичної партії в певному соціальному середовищі порушували основоположні принципи демократії – верховенства права і політичного плюралізму, тобто рівність всіх перед законом і створення рівноцінних можливостей для участі в суспільно-політичній діяльності всіх без виключення суб'єктів політики. Інші, перш за все опозиційні демократичні політичні партії і громадські об'єднання знаходилися у нерівноправних позиціях щодо доступу і можливостей впливу на молодіжне середовище. Подібна вибіркова політизація масової свідомості за рахунок використання адміністративних важелів звісно не сприяє запровадженню у політичну

практику демократичних засобів з поширення цивілізаційних зразків, цінностей і норм у сфері суспільно-політичних взаємовідносин, формуванню гуманістичного типу політичної культури як особистості так і суспільства в цілому. З огляду на вищеперераховане виникало питання легалізації діяльності громадських об'єднань у державних установах, що потребувало свого юридично-правового вирішення.

Законодавчі ініціативи парламентської більшості, Партії Регіонів у Верховній Раді України у сфері мовної політики, прийняття закону «Про основи державної мовної політики» від 3 липня 2012 року, що надавав офіційний, державний статус російській мові в ряді регіонів не сприяв консолідації українського суспільства, формуванню та розвитку громадянського суспільства.

Намагання, за будь-якої ціни виконати передвиборчі обіцянки, не враховуючи громадську думку з цього питання, призвели до ескалації соціально-політичної напруги, по суті розкололо українське суспільство на дві частини. Протистояння відбувалося також і на інституційному рівні влади. Регіональні представницькі органи влади на заході України, зокрема Рівненська, Тернопільська, Львівська, Волинська, Івано-Франківська облради вважали подібний законопроект антиконституційним, що піддає сумніву легітимність статусу парламенту як єдиного органу законодавчої влади.

Протестні акції громадськості на захист державної мови відповідно до Конституції України сприймалися владою досить агресивно. Неадекватне використання сили в спробі силою заборонити акції громадської непокорі направлених на підтримку української мови, ігнорування думки міжнародної спільноти в цьому питанні призвели до політичної самоізоляції влади. Екстремні методи прийняття рішень в подібних питаннях, в угоду внутрішньої або зовнішньої політичної кон'юнктури, особливо в надто чутливих сферах – світоглядних, ментальних або ціннісно-культурних, як показує міжнародна практика завжди призводить до провокування конфліктних ситуацій у суспільстві.

Подібну політику можна охарактеризувати як «партійний макіавеллізм» – мета провладної партії досягається за будь-яку ціну.

Реалізація мовного законопроекту мала організаційні вади. Виникало питання яким чином забезпечити його виконання на державному рівні, права всіх національних меншин на рідну мову в сфері освіти, органах місцевого самоврядування, культурній, релігійній сферах, діловодстві, юридично-правовій сфері. Механізми реалізації та ресурси його забезпечення як на загальнодержавному так і місцевому рівнях були відсутні. В тогочасних умовах можна констатувати наявність формування і затвердження на українських теренах «соціально-дистанційної політики», яка не сприяла продуктивній взаємодії, консолідації та партнерства між громадянським суспільством і владою, а таким чином ставилася під сумнів соціально-політична відповідальність існуючої провладної політичної еліти. Забезпечення стабільного і довготривалого розвитку держави, розбудова громадянського суспільства за таких умов проблематичні. Політична влада вступала в конфлікт з проголошеними провідними принципами демократії та верховенства права.

У резонансних суспільно-значимих питаннях, таких як мовна політика, питання конституційного реформування влада повинна використовувати цивілізовані підходи у вирішенні зазначеної проблеми. Ці питання необхідно виносити на широке публічне обговорення, а також реалізовувати за допомогою проведення консультацій з політичними експертами, представниками культурної та наукової еліти, державними діячами, громадськими організаціями, таким чином, забезпечуючи легітимність прийняття політичних рішень. Усталена практика вольового прийняття політичних рішень в Україні ставила перед здійсненим фактом громадськості, що звичайно, не сприяло формуванню публічної політики.

З поширенням адміністративного тиску на діяльність громадських організацій,

напередодні виборів 2012 року, обмеженням їхнього права на проведення акцій щодо захисту громадських інтересів, згортанням демократії їх впливовість у соціально-політичному житті обмежувались. Політико-правові засади української держави на практиці не гарантували реалізацію демократичних принципів взаємодії інститутів громадянського суспільства і політичної влади, а саме:

- відкритість публічної політики та державного управління;
- громадської підконтрольності прийнятих владою політичних рішень;
- забезпечення обов'язкової імплементації громадських ініціатив в практич-

ну діяльність державних органів влади, насамперед щодо захисту прав громадян з актуальних питань, проблем повсякденного життя, в тому числі і щодо прямої участі громадян у прийнятті рішень державного рівня;

Щодо ролі і значення інститутів влади в процесах взаємодії громадянського суспільства і держави необхідно відзначити, що мотиваційні механізми які формувалися державою стимулювали розвиток громадянського суспільства вибірково, насамперед, лояльні до партії влади громадські організації мали в більшій мірі доступ до соціальних, духовно-інформаційних, фінансових ресурсів.

Таким чином, парламентські вибори в Україні 2012 року показали, що характер взаємодії інститутів громадянського суспільства та державної влади на рівні національного правового поля мали ознаки політичного корпоративізму, авторитаризму, що ставить під сумнів питання щодо легальності застосування законів у політичному переслідуванні громадських і політичних лідерів від опозиції в Україні. Вибірковий характер використання, застосування права партією влади «Партія регіонів» щодо політичних опонентів (партій, лідерів) ставив під сумнів існування та реалізацію в Україні основоположного принципу демократії – верховенства права, а відповідно й легітимність самих виборів.

Функціонування і діяльність інститутів громадянського суспільства в тогочасних українських політичних реаліях обмежені, носили, в більшій мірі формальний і виборчий характер, особливо на місцевому рівні, в силу монополізації суспільно-політичного життя державними структурами або провладними партіями а також, у відсутності реальних можливостей у демократичних політичних сил, громадських об'єднань впливати на політику інститутів влади. Внаслідок чого гальмувався процес формування і розвиток громадянського суспільства в Україні, що обумовило монополізацію політичної влади правлячою партією «Партія регіонів», її домінуюче становище у суспільстві напередодні виборів до Верховної Ради 2012 року.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Передвиборчі махінації та легітимність майбутніх виборів, URL: <http://blogs.korrespondent.net/blog/celebrities/3235259-peredvyborchi-makhinatsii-ta-lehitymnist-maibutnix-vyboriv> (Дата звернення 11.09.2017)

2. Нижник Н. Р., Дубенко С. Д., Пашко Л. А., Новак В. В. Неурядові організації як визначальна ознака демократичності суспільства // Статистика України, 2005, № 3(30), С. 73–75

3. Рудич Ф. Правляча еліта: її місце і роль в утвердженні української держави // Політичний менеджмент, 2008, № 2 (29), С. 3–15

4. Вінніков О. Організації громадянського суспільства в Україні: правда, брехня та державна статистика // Громадянське суспільство, 2011, 2(16). URL: <http://www.uscpr.kiev.ua> (Дата звернення 11.09.2017)

5. Москаленко С. О. Функціонування громадських організацій як суб'єктів соціальної політики: регіональний аспект // Статистика України, 2007, № 4, С. 109–112

6. Геець В. М. Інститути соціалізації в Україні та країнах ЕС: тенденції розвитку та ключові відмінності // Український соціум, 2011, № 3(38), С. 12–15.

REFERENCES:

1. Peredvyborchi makhinatsii ta lehitymnist maibutnix vyboriv [Election fraud and the legitimacy of future elections], URL: <http://blogs.korrespondent.net/blog/celebrities/3235259-peredvyborchi-makhinatsii-ta-lehitymnist-maibutnix-vyboriv> (Accessed 11.09.2017)

2. Nyzhnyk N. R., Dubenko S. D., Pashko L. A., Novak V. V. Neuriadovi orhanizatsii yak vyznachalna oznaka demokratychnosti suspilstva [Non-governmental organizations as a defining characteristic of democratic society] // Statystyka Ukrainy, 2005, № 3(30), S. 73–75
3. Rudych F. Pravliacha elita: yii mistse i rol v utverdzheni ukrainskoi derzhavy [Ruling elite: its place and role in the establishment of the Ukrainian state] // Politychnyi menedzhment, 2008, № 2 (29), S. 3–15
4. Vinnikov O. Orhanizatsii hromadianskoho suspilstva v Ukraini: pravda, brekhnia ta derzhavna statystyka [Civil society Organizations in Ukraine: truth, lies, and government statistic] // Hromadianske suspilstvo, 2011, 2(16). URL: <http://www.ucipr.kiev.ua> (Accessed 11.09.2017)
5. Moskalenko S. O. Funktsionuvannia hromadskykh orhanizatsii yak subiektiv sotsialnoi polityky: rehionalnyi aspekt [The functioning of public organizations as of social policy subjects: regional aspect] // Statystyka Ukrainy, 2007, № 4, S. 109–112
6. Heiets V. M. Instytuty sotsializatsii v Ukraini ta krainakh ES: tendentsii rozvytku ta kliuchovi vidminnosti [Socialization Institutions in Ukraine and EU countries: tendencies of development and key differences] // Ukrainskyi sotsium, 2011, № 3(38), S. 12–15.

Карпьяк А. М., кандидат политических наук, доцент, Нежинский государственный университет им. Николая Гоголя (Нежин, Украина), E-mail: kama21@ukr.net

Политико-институциональные детерминанты формирования легитимного избирательного процесса

***Аннотация.** На примере парламентских выборов в Украине 2012 года исследуются вопросы представительства политических партий в избирательной кампании, в частности на этапе формирования территориальных избирательных комиссий, и уровень развития и характер отношений между властью и гражданским обществом. Определен социально-деструктивный, неправовой характер политико-нормативного регулирования процессов партийного представительства в избирательных процессах 2012 года, институциональные факторы делегитимизации выборного процесса в условиях общественно-политического кризиса.*

***Ключевые слова:** легитимность, легальность, избирательная комиссия, политическая оппозиция, гражданское общество*

Karpiak O. M. PhD in political sciences, associate professor, Nikolai Gogol Nizhyn state University (Nizhyn, Ukraine), E-mail: kama21@ukr.net

Political and institutional determinants of the formation of a legitimate electoral process

***Abstract.** Using the example of the parliamentary elections in Ukraine in 2012, the issues of representation of political parties in the election campaign were examined, in particular at the stage of formation of territorial election commissions, and also the level of development and nature of relations between the government and civil society. The socio-destructive, non-legal nature of the politico-regulatory regulation of the party representation processes in the 2012 election processes and institutional factors of the delegitimization of the electoral process in the conditions of the socio-political crisis are determined.*

***Keywords:** legitimacy, legality, election commission, political opposition, civil society.*

Чоловська О. П.,

аспірант кафедри політології,

Львівський національний університет імені Івана Франка

(Львів, Україна), E-mail: cholovska.oleksandra@gmail.com

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА КОМПОНЕНТИ ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

***Анотація.** Розглянуто критерії та підходи аналізу виборчих систем, що застосовуються на місцевому рівні. До існуючих критеріїв задля аналізу виборчих систем на місцевому рівні запропоновано додати наступні: аналіз впливу на місцеві вибори проведення парламентських чи президентських виборів, аналіз виборчих систем на місцевому рівні відповідно щодо обрання колегіального або одноосібного представницького органу, аналіз відповідно до рівня проведення виборів. Загалом означено та систематизовано теоретико-методологічні особливості і компоненти порівняльного аналізу функціонування виборчих систем на місцевому рівні.*

***Ключові слова:** виборча система, місцеві вибори, регіональні вибори, критерії та підходи до аналізу виборчих систем на місцевому рівні.*

Постановка проблеми. Сучасна політична наука виділяє підходи і критерії аналізу (в тому числі й порівняльного) виборчих систем. Проте ці критерії були виокремлені здебільше на підставі досліджень виборчих систем, що застосовуються на національному рівні. Відповідно, ми пропонуємо проаналізувати особливості розгляду й дослідження виборчих систем, що застосовуються на місцевому рівні, та вивести, окрім основних, всі ті критерії, які необхідно враховувати при виборі, застосуванні й оцінюванні функціональності елементів виборчих систем саме на місцевому (локальному) рівні.

Аналіз досліджень і публікацій. Серед українських учених, які займаються або раніше займались проблематикою виборів та виборчих систем, варто згадати таких дослідників, як Р. Балабан, Н. Богашева, Г. Зеленько, Ю. Ключковський, Л. Кочубей, Н. Мяловицька, Ю. Остапеч, О. Петришин, М. Примуш, А. Романюк, М. Ставнійчук, Ю. Шведа та чимало інших. У свою чергу, серед науковців, які займаються аналізом виборчих систем на місцевому рівні, доцільно виокремити таких дослідників, як О. Батанова (порівняльний аналіз функціонування виборчих систем на місцевому рівні), Т. Дешко (інструментарій аналізу виборчих систем), Б. Райковський (аналіз виборчого процесу методами політичної науки), Т. Слободян (етапи становлення та функціонування виборчих систем на місцевому рівні) та інші. Варто також апелювати до іноземних авторів, дослідження яких сьогодні вважаються класичними у політичній науці та псефології, а тому були використані у представленій статті. Серед них – К. Бенойт, А. Блайс, М. Дюверже, А. Йошинака, Л. Массікотте, П. Норріс, Е. Рейнолдс, Дж. Сарторі та чимало інших. Але ці вчені традиційно не займаються проблематикою систематичного аналізу теоретико-методологічних особливостей і компонентів порівняльного аналізу функціонування виборчих систем на місцевому рівні, а тому представлена наукова розвідка повинна бути одним із кроків в означеному напрямі.

Відповідно, **завданнями** статті є: окреслення основних особливостей аналізу виборчих систем, що застосовуються на місцевому рівні; визначення компонентів розгляду функціонування та перебігу виборчих компаній на місцевому рівні; виділення та аналіз критеріїв (таких як стратегія, тактика та технологія тощо), які впливають чи можуть впливати на функціонування тієї чи іншої виборчої системи на локальному рівні, зокрема на основі аналізу законодавства про місцеві вибори.

Виклад матеріалу. Вибори є центральним елементом політичного процесу

і визначальною характеристикою участі громадян у політичному житті демократичних країн. *Виборчу систему* не можна розглядати окремо від виборів – суспільного інституту, наслідком існування якого вона і є та на здійснення функціонування якого власне й спрямована [4]. Відповідно, виборча система – ключовий елемент політичної системи. Їй належить провідна роль у формуванні органів державної влади, а також органів місцевого самоврядування, оновленні політичної еліти, легітимації влади та відображенні громадянських настроїв [4, с. 10].

У політології існує низка визначень і, відповідно, тлумачень самого поняття «виборча система». Зокрема, Ю. Шведа, дає таке визначення: виборча система – сукупність законів, що забезпечують певний тип організації влади, участь суспільства у формуванні представницьких законодавчих судових виконавчих органів, вираження волі частини населення, яка за законодавством вважається достатньою для визначення результатів виборів легітимними [13]. Існує три розуміння цього поняття: вузьке, нормативно-правове та широке. Вони не заперечують одне одного, але розглядають виборчу систему із різних боків, зокрема як: 1) спосіб переведення голосів виборців у мандати депутатів та владні посади (два способи: мажоритарний та пропорційний); 2) порядок формування виборчих органів держави та спосіб, у який розподіляються депутатські мандати; 3) сукупність суспільних взаємовідносин, взаємодій, процесів, інститутів, цінностей, а також норм, які обумовлюють формування виборчих органів держави.

Також ми виходимо з розуміння, що у широкому сенсі під виборчою системою розуміють систему суспільних відносин, що охоплює порядок організації і проведення виборів представницьких органів влади й органів місцевого самоврядування. До сфери цих відносин входять питання визначення кола виборців та осіб, котрих вибиратимуть, інфраструктури виборів (створення виборчих дільниць, виборчих органів) і відносини, які виникають на кожній стадії виборчого процесу. Регулюють виборчу систему норми виборчого права [10, с. 206]. Водночас поняття «виборча система» застосовують і у вузькому значенні – як спосіб визначення результатів виборів, від якого залежить порядок поділу депутатських мандатів і сам механізм організації виборів, тобто «спосіб, у який розподіляються депутатські мандати між кандидатами на ці посади – залежно від результатів голосування». Виборча система – це спосіб визначення того, хто з осіб, які балотувались, став вибраним на посаду чи обраним депутатом [8, с. 301].

У свою чергу, в правовому ж контексті виборчу систему розглядають, як сукупність визначених виборчим законодавством механізмів і процедур, пов'язаних з формуванням органів влади. Ми, власне, будемо розглядати виборчі системи, що застосовуються саме на місцевому рівні, зокрема з погляду цих й інших компонентів аналізу. У цьому розрізі апелюємо до зауваження Е. Рейнолдса, який у своїх дослідження визначав поняття «виборчих законів» як таких, що регулюють процес, за допомогою якого виборчі уподобання виражаються в голосах і за допомогою якого ці голоси трансформуються при розподілі влади між конкуруючими партіями [6]. Окрім того, під виборчою системою розуміють спосіб висунення кандидатів, голосування за них, визначення результатів виборів тощо [10, с. 206].

Отже, виходячи з наведених вище визначень виборчої системи, можна зробити висновок, що *до компонентів аналізу виборчих систем належать*: виборча формула, структура виборчого бюлетеня, структура виборчого округу, способи голосування, висунення кандидатів, особливості активного і пасивного виборчого права, механізм проведення виборчих кампаній. Вчені вважають, що до складу виборчої кампанії для аналізу її наслідків треба включити ще такі компоненти: кількість кандидатів і партій, які беруть участь у виборах; загальне виборче право і правила реєстрації виборців; свобода доступу виборців до виборчих процедур;

свобода доступу до виборчих процедур політичних партій; правила фінансування виборчої кампанії; строки виборчої кампанії [10]. Такі компоненти аналізу традиційно застосовуються до розгляду виборчих систем різного рівня.

Одним із основних компонентів виборчих систем є *виборча формула*. Виборчу формулу окреслюємо як критерій, за яким визначається переможець або переможці виборів. Для місцевих виборів виборча формула – правило, за яким обирають членів представницького органу, а натомість голоси виборців перетворюються на місця в ньому. Доцільно говорити про вузьке та широке визначення виборчої формули. Під вузьким розуміють лиш технологію розподілу голосів виборців. Широке ж розуміння включає і технологію розподілу, і технологію визначення переможців. У широке визначення, таким чином, входить вузьке визначення виборчої формули, кількість мандатів на виборчий округ, електоральний поріг і структура бюлетеня [3, с. 305–307]. Виділяють *три основних типи виборчих формул та відповідно виборчих систем*: мажоритарна виборча формула/система, пропорційна виборча формула/система, а також змішана виборча формула/система.

Мажоритарна виборча система – це виборча система, завдяки якій перемагає той кандидат (кандидати), що отримав (отримали) встановлену законом більшість голосів виборців, що взяли участь у голосуванні [10, с. 208]. Залежно від того, як установлюють вищезазначену більшість, вирізняють мажоритарну виборчу систему абсолютної і відносної більшості. Крім означених різновидів, рідше використовують системи преференційного чи безпосередньо-конкурентного голосування та систему виборщиків чи електорального коледжу. Мажоритарна формула відносної більшості існує у випадку, коли перемогу на виборах отримує кандидат, що одержав відносну більшість голосів виборців, тобто більше, ніж будь-який з його суперників. Натомість, мажоритарна формула абсолютної більшості означає, що для перемоги кандидатам треба набрати більше п'ятдесяти відсотків голосів виборців. Система має два види: голосування в два тури і з альтернативним голосом. Перший вид звикло здійснюється по одномандатних округах. Якщо жоден із кандидатів не набирає в першому турі необхідної більшості голосів, проводиться другий тур голосування [7]. Така виборча система на місцевому рівні застосовується для заміщення одноосібних представницьких органів влади (мер, війт, бургомістр тощо). Система виборів із альтернативним голосом проводиться там, де виборець має право фіксувати порядок преференцій між усіма виставленими в одномандатних округах кандидатами.

Пропорційна виборча система – це виборча система, згідно із якою депутатські мандати розподіляються між списками кандидатів пропорційно до кількості голосів, які отримав кожний з цих списків [5, с. 287]. Застосування пропорційної виборчої системи передбачає той факт, що виборець передусім голосує не за конкретну особу, а певну партію (коаліцію), яка виставляє свій список кандидатів. Беручи за основу можливість виборця вплинути на розташування кандидатів у списку, пріоритети в якому визначає партія (чи коаліція), що його висунула, розрізняють пропорційну виборчу систему таких різновидів: 1) з «жорсткими» списками; 2) з «м'якими» списками; з «напівжорсткими» списками [10, с. 210] (часто як різновид першого або другого різновидів). Пропорційна виборча формула найпоширеніша при обранні членів парламентів, а на місцевих виборах застосовується при обранні колегіальних представницьких органів. Вона передбачає вибори у багатомандатних округах. Суть пропорційної формули полягає у більш-менш пропорційному розподілі мандатів відповідно до розподілу голосів.

Розподіл голосів за пропорційною системою може відбуватися *або за квотами, або за дільницями* [12]. При цьому, всі методи розподілу мандатів класифікують на: методи найбільшого середнього (зокрема формула Д'Хондта), методи найбільшого залишку (зокрема формули Хейра, Хагенбаха-Бішофа, Друпа, Імперіалі та

посилена Імперіалі), методи дільників (формули найбільшого дільника/Адамса, найменшого дільника/Джефферсона, середнього арифметичного/Вебстера, середнього геометричного чи Хілла, середнього гармонійного/Діна, Сант-Лаге, модифікована Сант-Лаге тощо). До прикладу, може бути встановлено квоту (зазвичай обчислюється шляхом ділення загальної кількості голосів, поданих за кандидатів у певному окрузі, на кількість мандатів у цьому окрузі), яка буде відніматися від голосів, які подані за певну партію, кожного разу, коли партії надаватиметься мандат. Іншим же способом розподілу мандатів є призначення послідовності дільників. Кожного разу, коли партія отримує мандат, загальну кількість поданих за неї голосів ділять на відповідний дільник. Але найчастіше застосовують послідовність, за якої мандати надаються тим партіям, які мають «найбільше середнє» на кожному з кроків. Часто використовується процедура із виділенням найбільшого середнього за назвою «правило/метод Д'Хондта». Тут використовується послідовність дільників 1, 2, 3, 4 і так далі.

Нарешті, *змішана виборча система* – це виборча система, що є тією чи іншою комбінацією мажоритарної та пропорційної виборчих систем. Дж. Сарторі під змішаною виборчою системою розуміє таку виборчу систему, за допомогою якої у ту саму легіслатуру обирають шляхом поєднання пропорційного критерію та критерію відносної більшості [10, с. 212]. Виборчій практиці відомі декілька різновидів змішаної виборчої системи, серед яких найбільш поширеним є лінійне змішування, за яким одна частина парламенту обирається за мажоритарним, а інша – за пропорційним принципом [2, с. 30]. При цьому дуже атрибутивно, що змішана виборча система значно рідше застосовується на місцевих виборах у порівнянні з іншими виборчими системами.

Для аналізу виборчої системи на місцевому рівні, окрім основного критерію – виборчої форуми, пропонуємо розглянути також й інші фактори: тип виборчого округу (одномандатний чи багатомандатний), розмір виборчого округу (кількість мандатів, що обираються в окрузі), спосіб висування кандидатів, тип виборчого списку, електоральний поріг/бар'єр, структура бюлетеня.

Кількість мандатів на виборчий округ. Деякі дослідники вважають, що «на ступінь пропорційності представництва значно впливає обсяг округу – кількість мандатів на округ – сильніше, ніж виборча формула» [9]. За пропорційної виборчої формули що більша величина округу, більш пропорційна система. За мажоритарної системи відношення зворотне.

Електоральний поріг. У деяких виборчих системах існує ще одна змінна, яку потрібно брати до уваги. Йдеться про відсоток, що визначає мінімальну частку голосів, яку має отримати партія чи кандидат, щоб одержати місце у виборному органі [13]. Виборчий поріг чи бар'єр може використовуватися у пропорційних системах для подолання поширеного «недоліку» пропорційності – високої імовірності розпорошення партій. Існують два виборчих бар'єри – природний та легальний.

Структура бюлетеня. Д. Рей [11, с. 33] пропонує розрізняти категоричний та ординальний бюлетені. Категоричний – коли виборець може голосувати лише за одного/одну з кандидатів/партій. Ординальний – коли виборець може показати, що кандидат «Б» – це його перше уподобання, але якщо «Б» не буде обрано, він би віддав перевагу «С» перед «А». За *категоричного бюлетеня* виборець може опинитися перед дилемою: якщо я голосуватиму за «Б», що начебто непопулярний, в результаті може статися, що «А» переможе, що є найгіршим для мене; але якщо я проголосую за більш популярного «С», я допоможу йому перемогти та зменшу шанси на перемогу «А» (отримало назву «стратегічного», «витонченого» голосування). *Ординальний же бюлетень* забезпечує більшу свободу вибору в певному списку. Інколи кандидатів розміщують у певній послідовності в бюлетені, але виборець повинен поставити, скажімо, «Х» навпроти прізвищ(а) кандидатів,

які йому до вподоби. Буває й так, що виборець повинен написати прізвище(а) кандидата(ів) свого уподобання. В будь-якому разі правила голосування потім визначають, який відсоток голосів, поданих за кандидата, необхідний для того, щоби «пересунути» його на початок списку [3, с. 53]. Отже, ординальний бюлетень визначає реальні уподобання виборців, але категоричний бюлетень ширше застосовується, оскільки він є простішим.

Але це не єдина типологія виборчих бюлетенів. Для більш повного аналізу пропонуємо розглянути також типологію запропоновану П. ді Кортаною та його колегами у колективній монографії, присвяченій оцінці та оптимізації виборчих систем. Автори виділяють чотири типи виборчих бюлетенів. Перший тип, виділений П. ді Кортаною і його колегами, одержав назву списочного бюлетеня й передбачає голосування виборця за виборчий список політичної партії або блоку політичних партій у цілому. Такі списки можуть застосовуватися як за мажоритарної виборчої системи (системи блокового голосування за партійні списки), так і за пропорційної виборчої системи (переважно у незв'язних чи паралельних пропорційних виборчих системах) [11, с. 33]. Другий різновид – преференційний виборчий бюлетень. Він передбачає наявність у виборця певної встановленої законом кількості преференцій, які він може використати як повністю, так і частково. При цьому, з запропонованого списку він обирає у певному порядку окремих кандидатів [11, с. 33]. Третім типом є кумулятивний виборчий бюлетень. Як і у випадку з преференційним бюлетенем, виборець одержує визначену законом кількість преференцій. Але в цьому випадку він має право надавати одному кандидату більше, ніж одну преференцію. За бажанням він може віддати усі свої голоси тільки на користь одного кандидата [11, с. 33]. Використання кумулятивного виборчого бюлетеня створює особливі випадки виборчих систем, які не можуть бути у традиційній термінології віднесені ані до мажоритарних, ані до пропорційних, ані до змішаних виборчих систем [11, с. 33]. Нарешті, четвертий тип виборчого бюлетеня – ранжований. За умов його застосування кожен виборець повинен ранжувати усіх представлених у бюлетені кандидатів, виходячи з власних уподобань. При цьому, бюлетені, де ранжовано не всіх кандидатів, стають недійсними. Такий виборчий бюлетень застосовується у мажоритарній системі альтернативного голосу і в пропорційній системі єдиного неперехідного голосу [11, с. 33]. Також в контексті аналізу структури бюлетеня варто зазначити, що кількість голосів, які має виборець, може змінюватися. Річ у тім, що залежно від типу виборчої системи і структури бюлетеня кожен виборець може мати від 1 до кількох голосів, які він може віддати за кандидата чи політичну силу.

Способи та суб'єкти висування кандидатів. Це найбільш важлива, після голосування, стадія виборчого процесу: саме на цій стадії визначається коло осіб, з числа яких будуть обрані місцеві колегіальні і одноосібні представницькі органи. Існують наступні способи висування кандидатів: 1) самовисування; 2) висування групами виборців; 3) висування політичними партіями й іншими громадськими об'єднаннями [13]. Зазначимо, що пасивне виборче право на місцевих виборах, у більшості країн, залежить від активного виборчого права. Проте існують винятки, коли активне виборче право надане іноземцям, тоді як права балотуватися у них немає.

Вагомим елементом забезпечення активного та пасивного виборчого права є *реєстрація виборців*. При аналізі цього процесу потрібно враховувати наступні патерни: органи, котрі реєструють; періодичність оновлення; способи оновлення списків виборців; доступ виборців до інформації, яка міститься у списках. Органами, що реєструють для участі у виборах, бувають: органи місцевого самоврядування, органи реєстрації населення, центральні органи виконавчої влади (центральні виборчі комісії, департаменти міністерств). У різних країнах

встановлено відмінні норми періодичності оновлення реєстру: щомісячно, постійно, щорічно, перед кожними виборами. Способами оновлення реєстру нерідко є дані реєстрації громадян та «заявний» принцип (поштою, в органі реєстрації тощо). Серед менш поширених способів – наприклад, дані судових органів. Найчастіше в країнах ведеться лише один список/реєстр виборців, але існують випадки, коли для загальнодержавних і місцевих виборів ведуться два реєстри.

Окрему увагу в аналізі виборчих систем на місцевому рівні варто приділити *органам адміністрування виборів*. Залежно від країни і законодавства, проведенням місцевих виборів можуть займатися як виключно центральні органи влади, так і органи місцевого самоврядування. Також треба визначити хто має повноваження встановлювати результати виборів: центральні органи (центральна виборча комісія тощо) чи відповідальна місцева/територіальна виборча комісія.

Важливим моментом при аналізі виборчих систем, котрі застосовуються на місцевому рівні, є *функціонування та розвиток місцевого самоврядування*. На нашу думку, при порівняльному аналізі виборчих систем на місцевому рівні треба виділити критерії впливу на виборчу систему на місцевому рівні і в цьому зрізі виділяти етапи становлення виборчої системи. Проаналізувавши ці компоненти, можна зробити висновок про те, чому саме ту чи іншу систему застосовують на місцевому рівні тієї чи іншої країни. На становлення місцевої виборчої системи в країні можуть впливати і політична, соціальна й економічна ситуації в країні та система органів місцевого самоврядування. Логічно, що проведення територіальної, адміністративної реформи, а також реформування місцевого самоврядування стає передумовою зміни виборчого законодавства щодо місцевих виборів.

Варто також зазначити, що у різних країнах існує декілька *рівнів місцевого самоврядування* (наприклад, регіональний, локальний, місцевий тощо). Відповідно, необхідно аналізувати виборчі системи, які застосовуються на кожному із рівнів. Особливу увагу в цьому ракурсі варто приділяти формальним складовим, зокрема таким як: складність процедур для виборців, можливості балотуватися до різного рівня представницьких органів, участь суб'єктів виборчого процесу, особливості ведення політичної агітації, технології та тактики виборчої кампанії, участь ЗМІ у виборчих кампаніях.

При цьому, при аналізі виборчих кампаній, що проводяться на національному рівні, використовують поняття «паралельних/синхронних виборів». Вони означають проведення парламентської та президентської кампаній як нерозведених чи майже нерозведених у часі, тобто у короткий проміжок між кожними із них (зазвичай – півроку чи один рік). Для аналізу виборчих систем та їх наслідків на місцевому рівні, у свою чергу, доцільно (і додатково це може бути предметом окремого дослідження) аналізувати вплив парламентських та президентських виборчих кампаній на місцеві виборчі кампанії.

Крім того, практично-емпіричний досвід детермінує, що доцільно теоретизувати та порівнювати виборчі системи, в тім числі й ті, що застосовуються на місцевому рівні, відповідно до того, які органи обираються: одноосібний виборчий орган (посада мера, бургомістра, старости та ін.) або колегіальні виборні органи. При цьому, у такому випадку необхідно враховувати функції та повноваження таких органів влади. У цьому контексті примітно, що для виборів одноосібних виборних органів здебільшого застосовують мажоритарну виборчу систему абсолютної і відносної більшості, а також непрямі вибори. Використання виборчої системи визначається законодавством, але найчастіше залежить від системи самоврядування, функцій, кількості виборців та чисельного складу колегіального представницького органу.

Додатково, одним зі способів аналізу виборчих систем є електоральна

активність виборців. Усереднено вважають, що виборці активніше беруть участь у загальнонаціональних виборах. Однак, на нашу думку, такий феномен доцільно враховувати та верифікувати, підтверджувати чи спростовувати його значення і встановлювати його причини. Особливо з огляду на те, що в законодавстві деяких країн регламентується, що голосування на виборах – це громадянський обов'язок, за невиконання якого передбачені санкції у вигляді громадського осуду, публічної догани чи навіть штрафу, а систематичне ігнорування виборів може «коштувати» позбавлення виборчих прав чи навіть позбавлення волі. Це стосується штучної «стимуляції» електоральної активності. Стосовно ж «природних» шляхів підвищення активності виборців, то таким чинником вважають наявність розгалуженої мережі громадських та політичних об'єднань, здатних адекватно відображати потреби суспільства, а також наявність опозиції тощо.

Висновки. Підсумовуючи, можемо сказати, що критерії, які використовуються при аналізі виборчих систем, що функціонують на місцевому рівні, є у більшій мірі такими ж, які застосовуються й до аналізу виборчих систем національного рівня. Попри те, аналіз виборчих систем на місцевому рівні включає в себе деякі додаткові, не менш важливі для функціонування виборчих систем, критерії, котрі з'являють лише на локальному рівні. Їхній деталізований аналіз повинен бути предметом подальших наукових досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Балабан Р. Теорія виборчої системи : монографія. – К. : Либідь, 2007. – 112 с.
2. Вагіна О. Змішана виборча система : світовий досвід застосування // Вибори та демократія : наук.-просвітн. правн. журн., 2011, № 1, С. 29–37.
3. Дешко Т. Інструментарій аналізу виборчих систем // Наукові записки НаУКМА. Серія : Політичні науки, 2005, Т. 45, С. 50–54.
4. Мостіпан О. Теоретичні засади визначення поняття «виборча система» // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Філософія, 2012, № 3 (19), С. 50–53.
5. Політологічний енциклопедичний словник : 2-е вид., доп. і перероб. / [упорядник В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка]. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.
6. Рейнолдс Е., Рейллі Б. Посібник з розробки виборчих систем. – К. : ДП «Нора-Друк», 2003. – 168 с.
7. Романюк А. Виборчі системи та їхні політичні наслідки // Романюк А. Партії та електоральна політика / А. Романюк, Ю. Шведа. – Львів : ЦПД – «Астролябія», 2005. – С. 134–172.
8. Сенюта І. Визначення поняття «вибори» та «виборча система» // Держава і право, 2008, № 3, С. 297–303.
9. Таагепера Р., Шугарт М. Описание избирательных систем // Полис, 1997, № 3, С. 114–137.
10. Федорів Х. Поняття виборчої системи та її характеристика // Прикарпатський вісник НТШ. Серія : Думка, 2012, № 3 (19), С. 205–214.
11. Чупрін Р. Проектування виборчих систем : структура виборчого бюлетеня // Наукові праці : наук.-метод. журнал, Вип. 149, С. 32–37.
12. Шведа Ю. Вибори та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні. – Львів, 2010. – 462 с.
13. Шведа Ю. Політичні партії : Енциклопедичний словник. – Львів : Астролябія, 2004. – 500 с.

REFERENCES:

1. Balaban R. Teoriia vyborchoi systemy : monohrafiia [The theory of electoral systems : monograph]. – K. : Lybid, 2007. – 112 s.
2. Vahina O. Zmishana vyborcha systema : svitovyi dosvid zastosuvannia [Mixed electoral system : the experience of world] // Vybyry ta demokratiia : nauk.-prosvitn. pravn. zhurn., 2011, № 1, S. 29–37.
3. Deshko T. Instrumentarii analizu vyborchykh system [Toolkit for analysis of polling systems] // Naukovi zapysky NaUKMA. Seriiia : Politychni nauky, 2005, T. 45, S. 50–54.
4. Mostiapan O. Teoretychni zasady vyznachennia poniattia «vyborcha systema» [The

theoretical basis of the definition of «electoral system»] // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii : Filosofiia, 2012, № 3 (19), S. 50–53.

5. Politolohichniy entsyklopedychnyi slovnyk : 2-e vyd., dop. i pererob. [Political encyclopedia dictionary 2nd ed. EXT. and revised] / [uporiadnyk V. P. Horbatenko ; za red. Yu. S. Shemshuchenka, V. D. Babkina, V. P. Horbatenka]. – K. : Geneza, 2004. – 736 s.

6. Reinolds E., Reilli B. Posibnyk z rozrobky vyborchych system [A guide to designing electoral systems]. – K. : DP «Nora-Druk», 2003. – 168 s.

7. Romaniuk A. Vyborchi systemy ta yikhni politychni naslidky [Electoral systems and their political consequences] // Romaniuk A. Partii ta elektoralna polityka / A. Romaniuk, Yu. Shveda. – Lviv : TsPD – «Astroliabii», 2005. – S. 134–172.

8. Seniuta I. Vyznachennia poniattia «vybory» ta «vyborcha systema» [The definition of «election» and «electoral system»] // Derzhava i pravo, 2008, № 3, S. 297–303.

9. Taagepera R., Shugart M. Opisanie izbiratel'nykh sistem [Description of electoral systems] // Polis, 1997, № 3, S. 114–137.

10. Fedoriv Kh. Poniattia vyborchoi systemy ta yii kharakterystyka [The Concept of electoral system and its characteristics] // Prykarpatskyi visnyk NTSh. Serii : Dumka, 2012, № 3 (19), S. 205–214.

11. Chuprin R. Proektuvannia vyborchych system : struktura vyborchoho biuletenia [Designing electoral systems : ballot structure] // Naukovi pratsi : nauk.-metod. zhurnal, Vyp. 149, S. 32–37.

12. Shveda Yu. Vybory ta vyborchi systemy. Yevropeiski standarty ta dosvid dlia utverdzhennia demokratii v Ukraini [Elections and the electoral system. European standards and experience for democracy in Ukraine]. – Lviv, 2010. – 462 s.

13. Shveda Yu. Politychni partii : Entsyklopedychnyi slovnyk [Political parties : Encyclopaedic dictionary]. – Lviv : Astroliabii, 2004. – 500 s.

Чоловская А. П., аспирант кафедры политологии, Львовский национальный университет имени Ивана Франко (Львов, Украина), E-mail: cholovska.oleksandra@gmail.com

Теоретико-методологические особенности и компоненты сравнительного анализа функционирования избирательных систем на местном уровне.

Аннотация. Рассмотрено критерии и подходы к анализу избирательных систем, которые применяются на местном уровне. К уже существующим критериям для анализа избирательных систем на местном уровне было предложено добавить следующие: анализ влияния проведения парламентских или президентских выборов на местные выборы, анализ избирательных систем на местном уровне в соответствии с выбором коллегиального или единоличного представительного органа, анализ в соответствии с уровнем проведения выборов. В общем было обозначено и систематизировано теоретико-методологические особенности и компоненты сравнительного анализа функционирования избирательных систем на местном уровне.

Ключевые слова: избирательная система, местные выборы, региональные выборы, критерии и подходы к анализу избирательных систем на местном уровне.

Cholovska O., postgraduate student of the Department of political science, Ivan Franko National University of Lviv (Lviv, Ukraine), E-mail: cholovska.oleksandra@gmail.com

Theoretical and methodological features and components of comparative analysis of electoral systems' functioning at the local level.

Abstract. Political science mostly focuses on the analysis of electoral systems applied at the national level, and therefore only indirectly analyzes local electoral legislation. That is why the article attempts to systematize approaches to the analysis of local electoral systems using already common approaches and to propose some new criteria for the analysis, which should be applied when considering electoral systems applied at the local level.

In the first part of the article, the author made a description of such criteria, in particular such as the electoral formula, the size of the constituency, the structure of the ballot paper, the electoral threshold, the way candidates are nominated, the election administration bodies and the peculiarities of conducting voter lists. In the second part of the article, the researcher suggested using the criteria for analysis, which, according to the author idea, appear on the local electoral level. Such criteria may include: the analysis of the impact of holding national

parliamentary or presidential elections on any local elections, the analysis of electoral systems at the local level in accordance with the election of a collegiate or single-person representative body, the analysis of electoral systems at different levels of local government, the analysis of possibility of simultaneous balloting to different levels of councils and representative bodies. At the same time, it was argued that despite the formal, political and legal features of conducting electoral campaigns at the local level, political and behavioral factors also should be used in the analysis. These factors include electoral activity, conducting political campaigning in the conditions of elections, electoral technologies at the local level. At the same time, the components of the analysis were proposed on the basis of the consideration of legislation concerning election processes at the local level. In general, the article proposes the definition and systematization of theoretical and methodological peculiarities and components of the comparative analysis of electoral systems' functioning at the local level.

Keywords: electoral system, local elections, regional elections, criteria and approaches to the analysis of electoral systems at the local level.

УДК 352.075 (477)

Постовойтенко А. С.,

аспірант,

Київський національний торговельно-економічний університет
(Київ, Україна), E-mail: Artem.Postovoitenko@i.ua

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ПІДСТАВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Анотація. Проаналізовано правові принципи та механізми забезпечення сталого функціонування інституту місцевого самоврядування в Україні. Основна увага була приділена двом групам документів. По-перше, основним нормативно-правовим актам, що регулюють правовідносини у даній сфері. По-друге, стратегічним документам, які визначають напрямки та цілі розвитку місцевого самоврядування на сучасному етапі державотворення. Обґрунтовано необхідність вдосконалення існуючої системи місцевого самоврядування, зокрема її адаптації до Європейських принципів та стандартів урядування на місцевому рівні. В результаті дослідження зроблено вичерпні висновки.

Ключові слова: місцеве самоврядування, нормативна база, закон, стратегічний документ, євроінтеграція.

Постановка проблеми. Стан місцевого самоврядування, його розвиток безпосередньо залежить від загального стану інституціонально-політичної системи. Саме від спроможності забезпечити необхідні умови для ефективного функціонування самоврядної влади. Демократичні зміни, прагнення до розбудови повноцінної політичної системи, формування правової держави в Україні зумовлюють необхідність з'ясування загальної і локальної специфіки соціальних, політичних, економічних, культурних процесів на посткомуністичному просторі; визначення змісту та спрямованості сучасної трансформації соціальної і політичної систем України; дослідження еволюції ключових державно-владних інститутів, способів їх функціонування, механізмів стримувань та противаг у контексті досягнення динамічної рівноваги вітчизняної політичної системи.

В сучасних умовах, розвиток інституту місцевого самоврядування складає один із стратегічних пріоритетів українського державотворення. В контексті трансформаційних процесів, які розпочалися в ході «Революції Гідності» і тривають до тепер, особливе значення набуває утвердження ліберально-демократичних принципів урядування із максимальним залученням місцевих громад до процесу прийняття рішень. Важливим аспектом даного процесу є відповідні кроки по вдосконаленню нормативно-правової бази розвитку місцевого самоврядування. Наукові пошуки на даному напрямку актуалізуються в контексті дії євроінтеграційних процесів та реформи децентралізації, що стали модерними

чинниками розвитку української державності.

Незважаючи на збільшення кількості дисертаційних робіт та іншої літератури із зазначеної тематики, проблематика формування і розвитку сучасної ефективної системи місцевого самоврядування, а також відповідної нормативно-правової бази у вітчизняних умовах залишається важливим предметом наукових пошуків, потребує глибокого теоретичного осмислення та обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що дослідження розвитку місцевого самоврядування (зокрема його правових аспектів) присвячено ряд наукових публікацій та досліджень як вітчизняних (М. Лендзель, В. Попко, М. Ковалів, В. Іваха, В. Кампо, В. Головченко, П. Гураль, І. Бутко) так і зарубіжних (Т. Вюртенбергер, М. Кітінг, С. Ліпсет, Е. Томпсон, С. Нанба В. Волков, С. Князев) науковців. Їх наукові напрацювання стали теоретичною основою дослідження представленого в даній статті. Однак, варто відмітити недостатній рівень систематизації наукових напрацювань на даному напрямку. Крім того, відчувається брак досліджень основних проблем та перспективних напрямків вдосконалення системи місцевого самоврядування. Це підживлює значущість наукових пошуків з вибраної проблематики.

Метою статті є аналіз нормативно-правової бази інституту місцевого самоврядування в Україні на сучасному етапі державотворення. Відповідно до мети постають наступні **завдання**:

- систематизація та аналіз основних нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини у сфері місцевого самоврядування;
- систематизація та аналіз стратегічних документів, які визначають напрямки та цілі розвитку місцевого самоврядування;
- визначення ключових напрямків вдосконалення нормативно-правової бази у сфері місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу. Модерні реалії розвитку української державності детермінують нові умови функціонування основних політичних інститутів. Особливо яскравим прикладом у даному контексті є розвиток місцевого самоврядування. Сталий розвиток системи публічного управління на місцевому рівні є, по-перше, важливим елементом у функціонуванні політичної системи, по-друге, невід'ємним атрибутом сучасної демократії та правової держави. Крім того, прогресивна політика сприяння розвитку місцевих політичних інститутів становить об'єктивне підтвердження прозахідного вектору розвитку української держави. Саме тому, питання реформування системи місцевого самоврядування як чинник процесу демократизації набуває особливого значення на модерному етапі державотворення.

На тлі значних державно-управлінських та політико-правових процесів, які характерні для України протягом останніх років, став можливим поступовий перехід до ліберально-демократичних принципів публічного управління на місцевому рівні. При цьому, можна побачити спільні риси між вітчизняною практикою та міжнародним досвідом. Тим не менш, доречно зауважити, що соціальні та політичні процеси функціонування системи місцевого самоврядування в Україні має унікальні риси оскільки на процес реформування місцевого самоврядування здійснюють вплив не тільки внутрішньодержавні фактори, але й геополітичні (насамперед загострення протистояння із Російською Федерацією та її сателітами).

Специфічною характеристикою місцевого самоврядування є те, що його основні інститути є з одного боку органами публічної влади, а з іншого, являють собою елементи громадянського суспільства [7, с. 445]. Український вчений М. Іванюк основними ознаками місцевого самоврядування як демократичного інституту та елементу громадянського суспільства вважає:

- по-перше, можливість населення формувати органи влади та їхні структури;

- по-друге, можливість вирішення багатьох питань на зборах і локальних референдумах;
- по-третє, наявність у населення права на політико-правові ініціативи [7, с. 445].

Європейська Хартія Місцевого самоврядування трактує місцеве самоврядування як здатність та право територіальних об'єднань громадян, а також утворених ними управлінських структур автономно вирішувати певну частину місцевих питань, діючи відповідно до чинного законодавства відповідної держави [1].

Законодавством України (а саме законом «Про місцеве самоврядування в Україні») місцеве самоврядування визначається як гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [3].

З правової точки зору, місцеве самоврядування в Україні є одним із фундаментальних елементів демократичного режиму. Перш за все, важливо зазначити, що важливість місцевого самоврядування як демократичного інституту закріплена Конституцією України. В Статті 7 Основного Закону зазначено, що «в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування». Розділ XI «Міське самоврядування» Конституції присвячений саме питанням організації публічного управління на місцевому рівні. Окремо необхідно відмітити, що в 5 липня 1997 року Верховна Рада ратифікувала вже згадану вище Європейська Хартія Місцевого самоврядування, що багато в чому визначило подальші напрямки правової регламентації даного кола питань [6].

В контексті цілей дослідження важливо висвітлити сутність ключових нормативно-правових актів, які присвячені питанням місцевого самоврядування. Основним документом в даній сфері є Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», що був прийнятий у 1997 році. Він визначає систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні, засади організації та діяльності, правовий статус і повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування. в даному законі конкретизовано принципи, атрибути, механізми та інструменти забезпечення автономного статусу громади у процесі вирішення питань місцевого значення [3].

Як зазначають вітчизняні науковці М. Ковалів та В. Іваха, аналіз положень Конституції України та закону «Про місцеве самоврядування в Україні» дає змогу констатувати два важливі висновки:

1. Конституція України визнає право самостійно вирішувати питання місцевого значення лише за первинними територіальними громадами – жителями «природних» адміністративно-територіальних одиниць, тобто поселень (сіл, кількох сіл, селищ та міст).

2. Конституція та Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачають, що право територіальної громади на місцеве самоврядування здійснюється громадою як безпосередньо через форми прямої демократії (місцеві вибори, загальні збори тощо), так і через діяльність виборних та інших органів місцевого самоврядування [8, с. 47].

Крім того, слід зазначити, що вітчизняні законодавці сфокусували особливу увагу на регламентації окремих елементів місцевого самоврядування. Так зокрема, високу значущість, з точки зору організаційних та кадрових аспектів місцевого самоврядування, мало прийняття в 2001 р. закону «Про службу в органах місцевого самоврядування». Даний нормативно-правовий акт регулює правові, організаційні, матеріальні та соціальні умови реалізації громадянами України права на службу в органах місцевого самоврядування, визначає загальні засади діяльності посадових осіб місцевого самоврядування, їх правовий статус,

порядок та правові гарантії перебування на службі в органах місцевого самоврядування.

В контексті висвітлення даного питання важливо проаналізувати адміністративну реформу в Україні, практичне впровадження якої розпочалося в 2015 році. Її базовою характеристикою є процес перерозподілу повноважень між центром та регіонами на користь останніх. Децентралізація влади стала модерною тенденцією в сфері державно-правових та управлінських процесів. В контексті реформи Верховною Радою України в лютому 2015 року було прийнято закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Даний нормативно-правовий акт був прийнятий з метою регулювання правовідносини, які виникають у процесі добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст, а також добровільного приєднання до об'єднаних територіальних громад [2].

В ході реалізації цілей децентралізації разом із вищезазначеним були прийняті закони, які були направлені на адаптацію діючої правової бази: закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо статусу старости села, селища)»; закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо добровільного приєднання територіальних громад)»; закон «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо зарахування окремих адміністративних зборів до місцевих бюджетів»; закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей державної реєстрації органів місцевого самоврядування як юридичних осіб» та інші [5].

Переходячи до питання висвітлення стратегічних документів в сфері місцевого самоврядування слід наголосити на наступних моментах. Кабінетом Міністрів та Міністерством регіонального розвитку зокрема було проведено вагомую роботу щодо розробки цілей та визначення стратегічних орієнтирів на даному напрямку. Насамперед доцільно відмітити схвалення урядом «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» (1 квітня 2014 року). Основною метою даного документу є визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян. У 2015 році Кабміном було сформовано та затверджено план заходів щодо реалізації даної концепції [5].

Знаковою подією в сфері місцевого самоврядування стало затвердження урядом України «Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року», в якій було представлено ключові завдання регіонального розвитку та алгоритм їх досягнення. Стратегія визначає цілі державної регіональної політики та основні завдання центральних та місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, спрямовані на досягнення визначених цілей [5].

Також доречно зауважити, що місцеве самоврядування визначене як важливий елемент громадянського суспільства в рамках затвердженої Президентом України «Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки» (Указ Президента України від 26 лютого 2016 року № 68/2016). Так одним із стратегічних напрямків визначено «забезпечення ефективних процедур участі громадськості під час формування та реалізації державної, регіональної політики, вирішення питань місцевого значення» (Розділ 4.2. Стратегії) [10].

Окремо варто відмітити, що у Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (від 12 січня 2015 р.) визначаються мета та першочергові умови – оборонні, соціально-економічні, організаційні, політико-правові, виконання яких забезпечать в подальшому повноцінне членство в ЄС. Документ підкреслює необхідність досягнення консенсусу у відносинах між владою, бізнесом та громадянським суспільством, яке повинно здійснювати контроль за владою, жити відповідно до принципів Конституції гідності та неухильно дотримуватися Конституції України та законів України [9, с. 77].

Даний програмний документ визначає пріоритетним напрямом державної політики у сфері місцевого самоврядування є забезпечення реалізації на місцях Стратегії розвитку України – 2020, а саме: спрямування діяльності органів місцевого самоврядування за такими напрямками як сталий розвиток країни; безпека держави, бізнесу та громадян, відповідальність і соціальна справедливість та інші. В розрізі даної тематики, слід зазначити, що питанням розвитку місцевого самоврядування присвячені три окремих напрямки: проведення децентралізації та реформи місцевого самоврядування; реформа органів публічного управління; залученість органів місцевого самоврядування до реалізації першочергових реформ в цілому [9, с. 77].

Загалом, зважаючи на вищенаведені аргументи та факти, доречно відзначити наявність необхідних конституційно-правових підстав для розвитку інституту місцевого самоврядування в Україні. Таким чином, основу регулювання правовідносин між усіма суб'єктами (територіальними громадами, органами місцевого самоврядування, органами виконавчої влади на місцях і т. д) складають Конституція України та відповідні нормативно-правові акти. У свою чергу, основні орієнтири, пріоритети та напрямки розвитку місцевого самоврядування визначені в стратегічних та програмних документах.

Разом з тим, важливою складовою даного дослідження є констатація того факту, що в сучасних умовах для нормативно-правової бази місцевого самоврядування характерні наступні недоліки:

По-перше, недовідаєвість окремих нормативно-правових актів, документів, положень. Фактично, в сучасних українських реаліях, наявність необхідної нормативної бази не гарантує дотримання визначених ними «правил гри» усіма учасниками управлінських процесів на місцевому рівні. Довишеність та комплексність законів та нормативних документів в сфері місцевого самоврядування нівелюється їх недотриманням на практиці.

По-друге, невідповідність нормативної бази розвитку місцевого самоврядування європейським стандартам. Європейський вектор зовнішньої політики України та інтеграційні процеси пов'язані із ним об'єктивно обумовлюють необхідність адаптації вітчизняного законодавства до стандартів ЄС. Перш за все, йдеться про остаточне утвердження ключових положень Європейської хартії місцевого самоврядування в правовій практиці України (хоча Хартія ратифікована Верховною Радою актуальною проблемою залишається імплементація її основних норм).

По-третє, відірваність роботи органів місцевого самоврядування від загальних завдань визначених стратегічними документами. При чому, в даному контексті, важливо відмітити не тільки відсутність конкретних кроків для досягнення базових цілей в сфері місцевого самоврядування, але й відсутність розуміння основних орієнтирів національної політики на даному напрямку.

Своєчасні дієві кроки на вищезгаданих проблемних ділянках становлять стратегічну важливість, перш за все, з точки зору євроінтеграційних амбіцій України. Вдосконалення правових аспектів розвитку місцевої демократії є одним із необхідних заходів у адаптації вітчизняного законодавства до стандартів ЄС. Зважаючи на це доцільно зазначити, що необхідними кроками у подоланні вищезазначених проблем є:

- Широке та дієве залучення представників громадянського суспільства (лідерів громадської думки, громадських організацій та спілок, неурядових аналітичних центрів, засобів масової інформації) до моніторингу діяльності органів місцевого самоврядування з метою контролю за дотриманням ними чинного законодавства.

- Імплементація базових норм та принципів Європейської хартії місцевого самоврядування в правовій практиці України, а також адаптація вітчизняного законодавства до стандартів ЄС. У даному контексті, важливо залучати до правової

роботи європейських фахівців та експертів, а також проводити консультації із представниками наднаціональних структур ЄС (Європейський парламент, Європейська комісія, Рада ЄС), а також спільними органами створеними після укладення Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС (Рада Асоціації, Комітет Асоціації, підкомітети).

- Встановлення чітких зв'язків між базовими цілями розвитку місцевого самоврядування (визначеними в основних стратегічних документах) та планами роботи органів місцевого самоврядування. Такий крок можливий при встановленні центральними органами виконавчої влади чітких завдань та напрямів їх реалізації для регіонів, проведення аналогічних кроків на рівні обласного керівництва.

Загалом доречно зауважити, що вирішення ключових проблем однаковою мірою вплине як на якість менеджменту на локальному рівні, так і на престиж та імідж України в очах європейської політичної еліти. Таким чином, вдосконалення в сфері місцевого самоврядування являє собою один із невідемних етапів у процесі підтвердження кредиту довіри, який був виданий українській державі західними партнерами. Ключовими орієнтирами в даному контексті, виступають ліберально-демократичні цінності та принципи європейського права, які слугують основою функціонування місцевої демократії у розвинених державах ЄС.

Висновки. В результаті проведеного дослідження є змога констатувати наявність в Україні необхідної нормативно-правової бази для функціонування та розвитку інституту місцевого самоврядування. До неї відносяться Конституція України, нормативно-правові акти та стратегічні документи. Базовим документом, який присвячений питанням розвитку місцевого самоврядування є закон «Про місцеве самоврядування в Україні», який визначає систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні, а також принципи діяльності та правовий статус органів місцевого самоврядування. Разом з тим, не дивлячись на наявність нормативно-правового підґрунтя у даній сфері чітко простежується наявність проблем та недоліків діючих правових механізмах та інструментах. Від їх вирішення залежать подальші умови розвитку місцевого самоврядування зокрема та ефективність функціонування політичної системи у цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Європейська хартія місцевого самоврядування // Офіційний веб-портал Верховної ради України. – URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (Дата звернення 10.08.2017)
2. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» // Офіційний веб-портал Верховної ради України. – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19> (Дата звернення 10.08.2017)
3. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» // Офіційний веб-портал Верховної ради України. – URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97вр?test=XX7MfytCSgkylQhIZiv.ZRvJHI4uAs80msh8Ie6> (Дата звернення 10.08.2017)
4. Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» // Офіційний веб-портал Верховної ради України. – URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2493-14> (Дата звернення 10.08.2017)
5. Законодавство з питань децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування // Інформаційний портал «Децентралізація влади». – URL: <http://decentralization.gov.ua/legislation> (Дата звернення 10.08.2017)
6. Конституція України // Офіційний веб-портал Верховної ради України. – URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (Дата звернення 10.08.2017)
7. Іванюк М. Роль місцевого самоврядування в інституціоналізації громадянського суспільства в Західному регіоні України // Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток взаємодії держави і громадянського суспільства в контексті впровадження європейських принципів належного врядування», 2013, – С. 444–458
8. Ковалів М. В., Іваха В. О. Правовий статус органів місцевого самоврядування в Україні // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки, 2015, № 824, С. 45–49

9. Толкачова І. А. Конституційно-правове регулювання місцевого самоврядування в Україні // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право, 2015, № 4, С. 75–79
10. Указ президента України від 26 лютого 2016 року № 68/2016 Про затвердження «Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки» // Офіційне інтернет-представництво Президента України. – URL: <http://www.president.gov.ua/documents/682016-19805> (Дата звернення 10.08.2017)

REFERENCES:

1. Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia [The European Charter of local self-government] // Ofitsiinyi veb-portal Verkhovnoi rady Ukrainy. – URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (Accessed 10.08.2017)
2. Zakon Ukrainy «Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad» [The law of Ukraine «On voluntary unification of territorial communities»] // Ofitsiinyi veb-portal Verkhovnoi rady Ukrainy. – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19> (Accessed 10.08.2017)
3. Zakon Ukrainy «Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini» [The law of Ukraine «About local government in Ukraine»] // Ofitsiinyi veb-portal Verkhovnoi rady Ukrainy. – URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97vr?test=XX7MfyrCSgkylQhIZiv.ZRvJH14uAs80msh8Ie6> (Accessed 10.08.2017)
4. Zakon Ukrainy «Pro sluzhbu v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia» [The law of Ukraine «On service in local self-government bodies»] // Ofitsiinyi veb-portal Verkhovnoi rady Ukrainy. – URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2493-14> (Accessed 10.08.2017)
5. Zakonodavstvo z pytan detsentralizatsii vlady ta reformy mistsevoho samovriaduvannia [The law on decentralization of power and reform of local government] // Informatsiinyi portal «Detsentralizatsiia vlady». – URL: <http://decentralization.gov.ua/legislation> (Accessed 10.08.2017)
6. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine] // Ofitsiinyi veb-portal Verkhovnoi rady Ukrainy. – URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (Accessed 10.08.2017)
7. Ivaniuk M. Rol mistsevoho samovriaduvannia v instytutsionalizatsii hromadianskoho suspilstva v Zakhidnomu rehioni Ukrainy [The role of local government in the institutionalization of civil society in the Western region of Ukraine] // Zbirnyk materialiv mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Rozvytok vzaiemodii derzhavy i hromadianskoho suspilstva v konteksti vprovadzhennia yevropeiskykh pryntsypiv nalezhnoho vriaduvannia», 2013, – S. 444–458
8. Kovaliv M. V., Ivakha V. O. Pravovyi status orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Legal status of bodies of local self-government in Ukraine] // Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Yurydychni nauky, 2015, № 824, S. 45–49
9. Tolkachova I. A. Konstytutsiino-pravove rehuliuвання mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Constitutional and legal regulation of local self-government in Ukraine] // Yurydychni visnyk. Povitriane i kosmichne pravo, 2015, № 4, S. 75–79
10. Ukaz prezydenta Ukrainy vid 26 liutoho 2016 roku № 68/2016 Pro zatverdzhennia «Natsionalnoi stratehii spryannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2016–2020 roky» [The decree of the President of Ukraine dated February 26, 2016 No. 68/2016 On approving «National strategy on the promotion of civil society development in Ukraine for 2016–2020 years»] // Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy. – URL: <http://www.president.gov.ua/documents/682016-19805> (Accessed 10.08.2017)

Постовойтенко А. С., аспирант, Киевский национальный торгово-экономический университет (Киев, Украина), E-mail: Artem.Postovoitenko@i.ua

Нормативно-правовые основы для развития института местного самоуправления в Украине на современном этапе.

Аннотация. Проанализированы правовые принципы и механизмы обеспечения устойчивого функционирования института местного самоуправления в Украине. Основное внимание было уделено двум группам документов. Во-первых, основным нормативно-правовым актам, регулирующим правоотношения в данной области. Во-вторых, стратегическим документам, определяющим направления и цели развития местного самоуправления на современном этапе государственного развития. Обоснована необходимость совершенствования существующей системы местного самоуправления, в частности ее адаптации к европейским принципам и стандартам управления на местном уровне. В результате исследования сделаны исчерпывающие выводы.

Ключевые слова: местное самоуправление, нормативная база, закон, стратегический документ, евроинтеграция.

Postovoytenko A., postgraduate student, Kyiv national University of trade and economics (Kiev, Ukraine), E-mail: Artem.Postovoitenko@i.ua

Regulatory and legal grounds for the development of the institution of local self-government in Ukraine at the present stage.

Abstract. Under current conditions, a supporting of constant development of a local government institute in Ukraine, on the one hand is an important component of a political system's effective performance, and on the other hand is an integral feature of a democratic regime and constitutional state. All of this activates scientific searches in this direction. This scientific article is dedicated to an analysis of the regulatory and legal framework for a functioning of a local government system in Ukraine. The main focus concentrated on the two groups of documents. The first includes regulatory legal acts, that regulate legal relations in this sphere. The second group includes strategic documents, that determine directions and purposes for development of the local government in Ukraine. The object of the article is an analysis of the regulatory and legal framework of the Ukrainian local government institute in the modern period of a state formation. In according to it were formulated following tasks:

- systematization and analysis of the main regulatory legal acts, that regulate legal relations in sphere of local government;
- systematization and analysis of the strategic documents, that determine directions and purposes for development of the local government;
- determination of key directions for improvement of the regulatory and legal framework in the sphere of local government.

In the process of the analysis this scientific topic were revealed the key problems of the regulatory and legal framework in the sphere of the local government in Ukraine. According to the main problems stipulated a necessity of the existing local government system's improvement, in particular its adaptation to the European principles and standards of the self-government at the local level. In the consequence of research were drawn comprehensive conclusions. First of all, it stated a presence of the necessary regulatory and legal framework in Ukraine for functioning and development of the local government's institute (which is comprised of Constitution of Ukraine, laws and strategic documents). Besides, it were systematized promising directions for improvement of the regulatory and legal framework in the sphere of local government.

Keywords: local self-government, normative base, law, strategic document, eurointegration.

УДК [327+355.019.1](477)

Намонюк Ч. І.,

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій
Міжрегіональної Академії управління персоналом
(Київ, Україна), E-mail: okeyu@mail.ru

Пхіденко М. О.,

магістрант кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій
Міжрегіональної Академії управління персоналом
(Київ, Україна), E-mail: phidenkos@mail.ru

ВТРАТА ЯДЕРНОГО СТАТУСУ ЯК ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ПРОРАХУНОК УКРАЇНИ

***Анотація.** Передумови втрати Україною ядерного потенціалу та аналіз нормативно-правової бази дозволяє розкрити позиції основних зацікавлених у ядерному роззброєнні України сторін. Висвітлення деталей успадкування Україною ядерної зброї після розпаду СРСР, обговорення ролі стратегічної ядерної зброї пострадянськими лідерами та лідерами інших європейських держав, а також відтворення етапів ліквідації української ядерної зброї дозволяє підвести загальні підсумки набуття Україною без'ядерного статусу.*

***Ключові слова:** ядерний статус, українська політика «без'ядерності», стратегічні озброєння, зовнішньополітичні рішення України.*

Постановка проблеми. На початку 90-х років Україна володіла третім за потужністю ядерним потенціалом, що кількісно перевищував сукупні сили Пекіну, Парижу та Лондона. Рішення президента Кравчука про ядерне роззброєння нашої держави досі викликає шквал критики, адже, за великим рахунком, Україна не отримала адекватного відшкодування за відмову від власного ядерного щита. Вивчення передумов та причин такого радикального кроку може зарадити пошуку альтернативних важелів впливу на державу-агресора, яка використала зовнішньополітичну слабкість України, розв'язавши проти неї війну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій щодо ядерного роззброєння України показує, що більшість науковців схилиються до думки про невідворотність такого рішення через фінансову неспроможність України підтримувати ядерний арсенал у безпеці, а також через розташування усіх пускових механізмів українських установок у Москві. Так, Д. Рафеєнко у праці «Ядерний чинник в зовнішній політиці України (1991–1996 рр.)» висвітлює вигоди західних країн та Росії при набутті Україною без'ядерного статусу, Ю. Федоров у праці «Ядерна політика України» визначає основні причини, через які Україна добровільно відмовилася від статусу держави, що володіє ядерною зброєю, до яких відносить небажання Києва бути пов'язаним із військовими структурами Кремля. А. Арбатов, у свою чергу, у праці «Ядерні озброєння та республіканський суверенітет» стверджує, що успадкувавши потенціал стратегічних наступальних озброєнь (СНО), Україна не мала контролю над ним. А автор праці «Нерозподілена Європа. Нова логіка миру в американсько-російських відносинах» Дж. Гудбі вказує, що ядерна політика України формувалася як результат впливу декількох політичних угруповань у керівництві держави. Одне з них складалося переважно з військових діячів, які вважали, що ядерна зброя є головною й, зрештою, єдиною гарантією безпеки України. Якщо цю зброю передадуть Росії, то отримати її знову буде вкрай складно, як із технічних, так і з політичних міркувань [9].

Бракує, однак, досліджень стосовно можливості трансформації ядерного статусу України у імідж держави, що володіє повним циклом виробництва літаків, військової техніки та високоточної зброї, що на сьогодні мало б надважливе зна-

чення в умовах російської агресії.

Формування цілей статті. Завдання нашого дослідження вбачається у наступному:

- окреслити основні передумови прийняття рішення про ядерне роззброєння Української держави;
- виявити наслідки односторонньої відмови України від ядерної зброї;
- показати масштаб зовнішньополітичного прорахунку тодішнього керівництва нашої держави при здачі третього за потужністю ядерного потенціалу без належних гарантій безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження та обґрунтування отриманих наукових результатів. Після розпаду Радянського Союзу і проголошення в 1991 р. незалежності Україна успадкувала одне з найбільш потужних угруповань військ у Європі, оснащене ядерною зброєю та відносно сучасними зразками озброєння та військової техніки.

Розташована на території України армія РВСП (ракетні війська стратегічного призначення) та стратегічна авіація включали 43-тю ракетну армію (19-та у м. Хмельницький та 46-та у м. Первомайськ ракетні дивізії) зі 176 стратегічними ракетами (130 ракет класу РС-18 (SS-19 «Сатана») і 46 ракет класу РС-22 (SS-24) останнього покоління, які розроблені та виготовлені на території України та близько 1700 ядерних боезарядів до них і кількості тактичних ядерних боезарядів), шахтові та мобільні установки з 1240 ядерними боеголовками (це близько 10 тис. катастроф у Хіросімі) і 43 стратегічних бомбардувальники (19 Ту-160 і 25 Ту-95МС) з 1068 крилатими ракетами, які організаційно входили в 13-ту і 106-ту важкі бомбардувальні авіаційні дивізії. Штаб 43-ї ракетної армії знаходився у Вінниці. Важливим моментом ядерного потенціалу України було й те, що балістичні міжконтинентальні ракети виготовлялись у Дніпропетровську. Без урахування ядерного озброєння Чорноморського флоту в арсеналі Української армії було 222 носія стратегічної зброї. Під час Холодної війни потенціал України становив загрозу навіть для США [9].

Засекреченими були підземні патерни, де розміщувались пункти запуску стратегічних дальніх ракет. Сьогодні це музей ракетних військ стратегічного призначення. Вони зосереджувались у Кіровоградській області (селище Побузьке, шахта с. Красногірка). Ядерних боеголовок та ракет там не залишилось. Є лише макети та тягачі, а єдина вціліла шахта для запуску ракети РС-18 (SS-19 «Сатана») на дві третини залита бетоном. Нагадаємо, що остання була єдиною ракетою, яка могла проходити будь-яку протиракетну оборону. До розпаду СРСР розташування та кількість ядерних боеголовок були державною таємницею.

Володіючи таким озброєнням Україна опинилась у досить складній юридичній ситуації. Згідно з принципами міжнародного права, отримавши у власність ядерні озброєння, які контролювались Москвою, Україна не могла скористатись ними на свій розсуд [3, с. 18].

24 серпня 1991 р. Верховна Рада України ухвалила рішення про взяття під свою юрисдикцію усіх розташованих на українських теренах військових формувань Збройних сил колишнього СРСР та про створення одного з ключових відомств – Міністерства оборони України.

Україна як незалежна держава від самого початку заявила про себе як про активного учасника глобального процесу ядерного роззброєння. У Декларації про державний суверенітет України 1990 р. було проголошено, що Україна має намір дотримуватися трьох без'ядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї.

Після розпаду СРСР Росія, Україна та Білорусь визнали за необхідне зберегти існуючі ядерні сили під єдиним командуванням. Вже в ході перших зустрічей керівників у форматі трійки у Мінську 7-8 грудня, а потім в Алма-Аті 21 грудня

1991 р., поряд із проблемами цивілізованого розлучення, обговорювалась доля стратегічної ядерної зброї колишнього СРСР [12].

18 грудня 1991 р. Президент України Л.Кравчук запевнив держсекретаря США Бейкера в тому, що Україна зробить все для найшвидшого виводу ядерних ракет зі своєї території і попросив надати їй відповідну допомогу на розв'язання цієї проблеми. Того ж дня було досягнуто домовленості про початок передачі всієї тактичної ядерної зброї, розташованої на території України, до Росії. Це планувалось закінчити впродовж одного року «під загальним контролем». Л. Кравчук був проти розвитку новонароджених збройних сил, незважаючи на те, що багато політиків та військових закликали залишити ядерну зброю. Більшість депутатів Верховної Ради була налаштована таким чином, щоб зберегти бодай частину ракет. Серед таких людей Степан Хмара та колишній генерал-ракетник Володимир Толубко.

Україна розраховувала до кінця 1994 р. повністю позбавитися ядерної зброї. З цього приводу її позиція була протилежною думці Казахстану, який заявив про своє небажання віддавати ядерну зброю, розташовану на його території доти, доки Росія не ліквідує свої ядерні арсенали. Позиції сторін були закріплені угодою «Про стратегічні ядерні сили», підписаною 30 грудня в Мінську Білоруссю, Казахстаном, Росією, Україною та іншими учасниками СНД. Ця угода мала на меті досягти:

- об'єднаного керівництва стратегічними силами СНД та єдиного контролю у особі головнокомандувача ЗС СНД та російського президента за узгодження з главами ядерних держав СНД;

- спеціального визначення складу стратегічних сил;

- демонтажу стратегічних ядерних озброєнь в Україні до кінця 1994 р. та виводу тактичної ядерної зброї в Росію до 1 липня 1992 р. [7, с. 55–56].

Однак, подальший розвиток подій значно вплинув на попередні рішення українського парламенту і громадську думку. Україна приступила до створення власних збройних сил, вона категорично відмовилася брати участь в об'єднаних збройних силах СНД, справедливо вважаючи їх оплотом консервативних сил, здатних відновити колишню імперію. Почався етап погіршення російсько-українських взаємин.

Таким чином, прагнення України розв'язати проблему ліквідації ядерної зброї до кінця 1994 р. були повністю проігноровані вищим командуванням СНД. Це змусило представників української делегації на зустрічі лідерів держав у Мінську 14 лютого 1992 р. при обговоренні питання про статус стратегічних сил держав співдружності внести в статтю першу положення, згідно з яким «перелік стратегічних сил визначається кожною державою за узгодженням з командуванням стратегічними силами та затверджується Радою лідерів держав».

Подальші переговори про склад стратегічних сил, розташованих на території України, зайшли в глухий кут. Цей документ так і не вдалося підписати. Згадані події не вплинули на рішення України вивести зі своєї території тактичну ядерну зброю. До 12 березня 1992 р. в Росію було передано близько 57 % ядерних боєприпасів, перш ніж президент Кравчук зупинив їх вивід [9].

Надалі, непомітним чином, стратегічні сили СНД стали Російськими стратегічними силами. Причому, в політичних колах і досі пам'ятають, як «ядерну валізу» було вилучено у маршала Шапошнікова й передано міністру оборони Росії Грачову. Факт ліквідації стратегічних сил СНД підвів ризик під певним періодом розвитку подій навколо ядерної зброї, однак, він не вирішив тих проблем, які стоять перед Україною. Більше того, ініціативи України в галузі ядерного роззброєння, як виявилось, мали виключно негативні наслідки: по-перше, Міжнародне Співтовариство розцінило намір України в майбутньому набути статусу без'ядерної держави як одностороннє зобов'язання і різні спроби обговорити

це питання трактувало як відмову. У зв'язку з цим здійснювався дипломатичний та економічний тиск на Україну, який дедалі більше посилювався; по-друге, Україна стала свідком реакції ядерних держав на факт ядерного роззброєння Білорусі. Всі обіцянки й гарантії, які передували цій події, забулися, допомога залишилася лише на словах, як з боку США, так і з боку Росії, і абсолютно незрозумілим залишилося питання, чи буде здійснено вивід мобільних ядерних комплексів СС-25 з її території після інтеграції Росії й Білорусі; по-третє, продовження політики «з позиції сили» з боку ядерних наддержав стосовно України не сприяло створенню принципово нового механізму ядерного роззброєння, який ґрунтувався б не на біполярному протистоянні й силовому диктаті, а на зацікавленості держав у гарантіях безпеки в інших, неядерних формах; по-четверте, Міжнародне Співтовариство впритул не бачило тих проблем, які реально постали у зв'язку з ядерним роззброєнням та ігнорувало їх обговорювання [2, с. 78–79].

Процес ядерного роззброєння, права та обов'язки сторін визначалися Договором СНО-1. Цей договір про скорочення стратегічних наступальних озброєнь між СРСР і США був підписаний 31 липня 1991 р. Поряд зі скороченням ядерних боєзарядів Договір СНО-1 передбачав скорочення їх носіїв. Договір СНО-1 був дійсним протягом 15 років з моменту вступу в дію, а потім міг бути продовжений на період до п'яти років. Він передбачав процедури оповіщення при створенні нових типів ракет та їх випробуванні та став базовим документом для розробки нових договорів щодо скорочення ядерних озброєнь, таких як СНО-2 і СНО-3 [4, с. 42–45].

У ході реалізації цього договору політичним пріоритетом для України було забезпечити її рівноправний статус зі США, а також Росією та іншими державами СНД, на території яких діє Договір. Цього вдалося досягти завдяки наполегливим діям української сторони в Москві та Вашингтоні, а також цілеспрямованим контактам з Білоруссю і Казахстаном, результатом яких стало підписання у Лісабоні 23 травня 1992 р. вже згадуваного Протоколу до Договору СНО-1 з урахуванням вимог України. Таким чином, Україна з об'єкта Договору перетворилася на його рівноправний суб'єкт.

25 жовтня 1993 р. було підписано Угоду між Україною і США щодо надання допомоги Україні в ліквідації стратегічної ядерної зброї, а також про запобігання розповсюдженню зброї масового знищення. З метою її реалізації в подальшому було укладено відповідні імплементаційні угоди, які визначають напрями співробітництва України та США у ліквідації ядерних озброєнь, розташованих на території нашої держави та регламентують надання відповідної фінансової та матеріально-технічної допомоги [10].

18 листопада 1993 р. Верховна Рада України прийняла Постанову про ратифікацію Договору про СНО та Лісабонського протоколу. В Постанові визначено, що, згідно з лімітами, встановленими Договором для колишнього СРСР та принципами рівноправності всіх держав- правонаступниць колишнього Радянського Союзу Україна зобов'язана скоротити з наступним знищенням 36 % носіїв і 42 % ядерних боєзарядів стратегічної наступальної ядерної зброї, розташованої на її території.

Разом із тим у Постанові підкреслювалося, що «це не виключає можливості знищення додаткових носіїв та боєзарядів за процедурами, які можуть бути визначені Україною». Річ у тім, що всі стратегічні наступальні озброєння, в тому числі ядерні боєзаряди до них, мають обмежений гарантійний термін служби, із закінченням якого стають небезпечними їхня подальша експлуатація і зберігання. Таким чином, поза зв'язком з положеннями Постанови Верховної Ради, технічний стан стратегічних наступальних озброєнь вимагав від Уряду вирішення проблеми ядерної та екологічної безпеки незалежно від лімітів та обмежень, визначених у Постанові.

Верховна Рада рекомендувала Президентів України та виконавчій владі провести переговори щодо питань, які мають принципове значення для виконання Україною Договору, а також затвердити програму ліквідації стратегічних ядерних наступальних озброєнь. При цьому головні зусилля Президента та Уряду було спрямовано на отримання з боку США, Росії та інших ядерних держав гарантій національної безпеки і належної фінансової та технічної допомоги з метою ліквідації ядерної зброї, на отримання компенсації за вартість високозбагаченого урану, що міститься в усіх (у тому числі тактичних) ядерних боєзарядках. Завдання української дипломатії в той час полягало в тому, щоб уникнути можливої політичної та економічної ізоляції України через негативну реакцію світової спільноти на Постанову Верховної Ради від 18 листопада 1993 р., зокрема на її застереження щодо ратифікації Договору про СНО та Лісабонського протоколу та неприєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї [5, с. 17–21].

Для розблокування цієї проблеми в умовах, коли двосторонні контакти з Російською Федерацією себе вичерпали, було знайдено формулу тристоронніх переговорів зі США та Росією. В ході таких переговорів у Києві, Вашингтоні та Москві було досягнуто компромісу, суть якого викладено в підписаній 14 січня 1994 р. Тристоронній заяві Президентів України, США та Росії.

Серед основних положень Заяви:

- надання Україні гарантій національної безпеки після набуття чинності Договору СНО-1 та її приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як держави, що не володіє ядерною зброєю;
- зобов'язання з боку Сполучених Штатів Америки та Російської Федерації поважати незалежність і суверенітет та існуючі кордони України, утримуватись на її адресу від загрози силою чи використання такої загрози проти територіальної цілісності чи політичної незалежності, утримуватись від економічного тиску і не використовувати проти України будь-якої зброї;
- надання технічної та фінансової допомоги Україні для надійного та безпечного демонтажу ядерної зброї та зберігання матеріалів, що розщеплюються, а також сприяння швидкій реалізації вже існуючих угод щодо надання такої допомоги;
- контроль представників Міністерства оборони України за розукомплектуванням і знищенням стратегічних ядерних боєзарядів на території Росії, який би виключав повторне використання складових цих боєзарядів за їх первісним призначенням;
- забезпечення Росією технічного обслуговування та безпечної експлуатації ядерних боєзарядів;
- надання Україні справедливої та своєчасної компенсації за вартість високозбагаченого урану з боку Російської Федерації та Сполучених Штатів Америки по мірі того як ядерні боєзаряди вивозитимуться з України до Росії для розукомплектування.

Зокрема, в рахунок компенсації Росія забезпечила українські АЕС ядерним паливом. США, зі свого боку, сплатили Росії аванс, що підлягає вилученню із платежів, які Росія мала отримати згідно з контрактом про поставки високозбагаченого урану. США взяли також зобов'язання надати Україні фінансову допомогу в рамках програми Нана-Лугара у розмірі 175 млн дол., 135 млн. із яких піде на демонтаж шахтно-пускових установок та розукомплектацію ракет. У січні 1994 р. була досягнута домовленість зі США про збільшення компенсації за демонтаж ядерних боєзарядів до 350 млн дол. [11].

Досягнення суттєвого компромісу дало змогу відвернути загрозу міжнародної ізоляції України, здійснити серйозний прорив у стосунках зі Сполученими Штатами, в тому числі, в аспекті допомоги економічним реформам в Україні, ліквідувати

глухий кут на одному з найголовніших напрямків українсько-російських відносин [8, с. 5–6].

10 травня 1994 р. Уряд України та Уряд Російської Федерації з метою реалізації досягнутих у Москві 14 січня 1994 р. домовленостей між Президентами України, Росії та США, а також у розвиток Масандрівських угод уклали Угоду про реалізацію Тристоронніх домовленостей між Президентами України, Росії та США від 14 січня 1994 р. Цією Угодою передбачалося, зокрема, що з метою забезпечення ядерної та екологічної безпеки сторони до вивезення з території України останнього ядерного боєзаряду здійснюватимуть співробітництво в обслуговуванні та ліквідації ядерного потенціалу на цій території.

5 грудня 1994 р. відбувся обмін ратифікаційними документами за Договором про СНО-1. З цього моменту Договір набув чинності й почалася його практична імплементація сторонами. Того ж дня документи про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї були передані керівникам держав-депозитаріїв [6, с. 59].

Одночасно лідерами США, Великої Британії та Росії було підписано Меморандум про гарантії безпеки України – унікальний міжнародно-правовий документ, що фіксує зобов'язання ядерних держав відносно національної безпеки України у відповідності з загальновизнаними принципами міжнародного права. Цього ж дня в односторонньому порядку гарантії безпеки були надані Україні Францією, Китаєм та Великою Британією.

Крім того, у сфері ядерного роззброєння Україна в 90-ті рр. брала активну участь в імплементації Договору між СРСР та США про ліквідацію їхніх ракет середньої та малої дальності (підписаний 8 грудня 1987 р., набув чинності 1 червня 1988 р.). Україна діяла у цьому процесі на підставі підписаного у м. Бішкеку 9 жовтня 1992 р. Рішення про участь країн-учасниць СНД у Договорі про РСМД та відповідно до Закону України «Про правонаступництво України» від 12 серпня 1993 р.

Україна забезпечила умови для ефективної імплементації Договору про СНО, зокрема стосовно інспекційної діяльності та діяльності з безперервного спостереження за виконанням Договору.

З 1 березня 1995 р. почалися інспекції об'єктів СНО інспекційними групами США. Під час проведення інспекцій та здійснення безперервного спостереження на Павлоградському механічному заводі (ПМЗ) представниками США було підтверджено, що Україна виконує взяті зобов'язання в рамках Договору про СНО-1 [11].

Завершення 1 червня 1996 р. вивозу стратегічних ядерних боєприпасів з території України до Російської Федерації з метою подальшої ліквідації під контролем спостерігачів української сторони ознаменувало собою своєчасне і повне виконання українською стороною своїх зобов'язань за Тристоронньою заявою Президентів України, США та Росії від 14 січня 1994 р. та пов'язаним з нею пакетом документів [9; 10].

Ядерне роззброєння України було складною міжнародно-правовою проблемою, та цілком природним є те, що її розв'язання не могло не торкнутися американської сторони, яка наполягала на отриманні Україною без'ядерного статусу. Вашингтон добре розумів, що якщо Україна надто наблизиться до володіння ядерною зброєю, то це зробить нездійсненним як Угоду СНО-1, так і Угоду СНО-2. Адміністрація Буша, а згодом і Клінтона прагнули зберегти режим нерозповсюдження. Адже у той час ані Індія, ані Пакистан ще не здійснили своїх ядерних випробувань, тож були і сподівання на їх приєднання до ДНЯЗ у найближчому майбутньому. Крім того, стратегічні озброєння в Україні були націлені на об'єкти США та інші країни Заходу. Перенацілювання їх було для України складним завданням, зокрема, й тому, що вона не мала супутникових систем, необхідних для визначення точних

координат цілей і траєкторій польоту крилатих ракет. В Україні не була створена система, що давала б можливість технічно блокувати застосування стратегічних озброєнь за командою з Росії. Отже, обидві адміністрації США по чергово домагалися виведення останнього ядерного боєзаряду з території України. Для досягнення цієї мети американській дипломатії потрібно було докласти певних зусиль та йти на серйозні поступки. Президент Л. Кравчук дав чітко зрозуміти офіційним представникам США, що з політичних та економічних міркувань Україні потрібно буде продовжити виведення ядерних боєзарядів до Росії та завершити ліквідацію стратегічних наступальних озброєнь на її території. Натомість він висунув три вимоги: надання гарантій безпеки, принаймні, з боку Росії та США; компенсація за ядерні матеріали, які вилучено з ядерних боєзарядів, що вивозяться на територію Росії, зокрема, з ядерними боєзарядами тактичних ракет, котрі вже були вивезені до Росії навесні 1992 р.; відчутна фінансова та технічна підтримка, яка компенсувала б витрати, пов'язані з ліквідацією засобів доставки стратегічної наступальної зброї на українській території. Видається, що Україна на той момент не була господаринею становища. Українське керівництво побоювалося міжнародної ізоляції, в якій країна могла опинитися в разі проголошення її ядерною державою. Про це Київ попереджали представники американської адміністрації. Не менш важливим було й те, що в листопаді 1993 р. НАТО пригрозило вилучити Київ із програми «Партнерство заради миру», якщо він і надалі блокуватиме процес ядерного роззброєння. Тож, Москва та західні столиці дали чітко зрозуміти українському керівництву, що відмова від ядерної зброї необхідна для розвитку відносин з Україною.

Попри вкрай важкі умови українській дипломатії вдалося одержати певні компенсації за відмову від ядерної зброї. До 1996 р. Україна стала третьою після Ізраїлю та Єгипту державою-одержувачем американської допомоги. На деякі поступки була вимушена піти й Росія. Москві довелося погодитися із списанням 500 млн дол. США з українського енергетичного боргу як компенсації за тактичну ядерну зброю, виведену з України ще до травня 1992 р.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Поза сумнівом, досвід ядерного роззброєння України унікальний в своєму роді для Міжнародного Співтовариства, оскільки наша держава намагалася розв'язати проблему цілковитої відмови від ядерної зброї, долаючи найскладніші політичні, економічні і соціальні проблеми та знаходячись під усестороннім пресингом.

Ні Москві, ні Вашингтоні не було вигідно залишати в Україні ядерний запас. У результаті політики «без'ядерності» України значно знизився інтерес до неї з боку Заходу, вона стала вразливою перед Росією і сьогодні, перебуваючи у стані війни з одним із гарантів її безпеки, змушена живою силою успішно протистояти агресору, не маючи навіть достатньої кількості зброї й елементарного спорядження та техніки.

Одночасно з набуттям без'ядерного статусу було втрачено цілу галузь у господарському комплексі, значні матеріальні засоби, знищено або залишено унікальну та дорогу інфраструктуру, тисячі людей втратили робочі місця. Усі ці втрати для країни виявилися важкими. Зобов'язання «без'ядерності», які самі по собі є доцільними з огляду на міжнародну стабільність, особливо в регіоні Центральної та Східної Європи (ЦСЄ), спричинили найбільший програв у зовнішній політиці України, значно знизивши її можливу роль як у регіоні, так і в світі. Безперечно, така політика стала значним внеском у забезпечення регіональної та європейської ядерної стабільності, оскільки усунула всі проблеми, пов'язані з присутністю в ЦСЄ ядерної зброї: і для НАТО, і для Росії, і для українських сусідів, передусім для Польщі. Жодна країна світу досі так не вчиняла, але цей крок України ще й досі належним чином не оцінений ані Заходом, ані Росією, ані іншими сусідніми державами [9]. Ми не отримали повної компенсації за відмову від потенційного

лідерства. Більше того, українськими експертами було доведено, що сховища ядерних запасів переповненими не були, температура там не підвищувалась, а витік радіації не відбувався, що свідчить про відсутність будь-якої термінової необхідності технічного вивозу ядерних запасів.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Арбатов А. Г. Ядерні озброєння та республіканський суверенітет. – М.: «Міжнародні відносини», 1992. – С. 25.
2. Гудби Дж. Неразделенная Европа. Новая логика мира в американо-российских отношениях. – М.: Междунар. отношения, 2000. – 336 с.
3. Декларація про державний суверенітет України. Ухвалена Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. // Росія– Україна. 1990–2000: Документи та матеріали: У 2-х кн. Кн. 1: 1990–1995. – М.: Міжнародні відносини, 2001. – С. 18.
4. Рафєєнко Д. Ядерний чинник в зовнішній політиці України (1991–1996 рр.) // Білоруський журнал міжнародного права та міжнародних відносин, 2004, № 3, С. 42–45
5. Скачко В. Занадто багато суперечностей. Без'ядерний статус України, як і раніше, проблематичний // Незалежна газета, 1993, 27 квітня, С.17–21.
6. Системная история международных отношений в четырех томах. 1918–2003 / отв. ред. А. В. Богатуров. – М. : Культурная революция, 2004. – Т. 4: Документы. 1945–2003. – 598 с.
7. Указ Президента України про невідкладні заходи з будівництва Збройних Сил України № 209, 5 квітня 1992 р. // Росія – Україна. Кн. 1. – С. 55–56.
8. Ухвала Верховної Ради України «Про ратифікацію Угоди між Союзом Радянських Соціалістичних Республік та Сполученими Штатами Америки про скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь», що підписана в Москві 31 липня 1991 р., та Протоколу до неї, що підписаний в Лісабоні від імені України 23 травня 1992 р. // Росія – Україна. Кн. 1. – С. 275–278.
9. Омельнюк С. Політико-правові акти, що визначили без'ядерний статус України // Віче, 2010. № 9. – URL: <http://www.viche.info/journal/1985/> (Дата звернення 8.08.2017)
10. Дудко І. Д. Нестационарність постбіполярної системи міжнародних відносин. – URL: nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gile... (Дата звернення 8.08.2017)
11. Москва осудила решение украинского парламента – URL: <http://www.kommersant.ru/65420> (Дата звернення 8.08.2017)
12. Під без'ядерною парасолькою: Україна та її ядерні можливості – ілюзії і реальність – URL: http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=19 (Дата звернення 8.08.2017)

REFERENCES:

1. Arbatov A. H. Yaderni ozbroiennia ta respublikanskyi suverenitet [Nuclear weapons and national sovereignty]. – М.: «Mizhnarodni vidnosyny», 1992. – С. 25.
2. Gudbi Dzh. Nerazdelennaya Evropa. Novaya logika mira v amerikano-rossiyskikh otnosheniyakh [Undivided Europe. The new logic of peace in U.S.-Russian relations]. – М.: Mezhdunar. otnosheniya, 2000. – 336 s.
3. Deklaratsiia pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy. Ukhvalena Verkhovnoiu Radouiu Ukrainskoi RSR 16 lypnia 1990 r. [The Declaration of state sovereignty of Ukraine. Adopted by the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR on 16 July 1990] // Rosiia– Ukraina. 1990–2000: Dokumenty ta materialy: U 2-kh kn. Kn. 1: 1990–1995. – М.: Mizhnarodni vidnosyny, 2001. – S. 18.
4. Rafieienko D. Yadernyi chynnyk v zovnishnii politytsi Ukrainy (1991–1996 rr.) [Nuclear factor in foreign policy of Ukraine (1991–1996)] // Biloruskyi zhurnal mizhnarodnoho prava ta mizhnarodnykh vidnosyn, 2004, № 3, S. 42–45
5. Skachko V. Zanahto bahato superechnosti. Beziadernyi status Ukrainy, yak i ranishe, problematychnyi [Too many contradictions. Non-nuclear status of Ukraine still problematic] // Nezalezhna hazeta, 1993, 27 kvitnia, S.17–21.
6. Sistemnaya istoriya mezhdunarodnykh otnosheniy v chetyrekh tomakh. 1918–2003 [Systemic history of international relations in four volumes. 1918–2003] / отв. red. А. V. Bogaturov. – М. : Kul'turnaya revolyutsiya, 2004. – Т. 4: Dokumenty. 1945–2003. – 598 s.
7. Ukaz Prezydenta Ukrainy pro nevidkladni zakhody z budivnytstva Zbroinykh Syl Ukrainy № 209, 5 kvitnia 1992 r. [The decree of the President of Ukraine on urgent measures to build the Armed forces of Ukraine No. 209, April 5, 1992] // Rosiia – Ukraina. Kn. 1. – S. 55–56.
8. Ukhvala Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro ratyfikatsiiu Uhody mizh Soiuзом Radianskykh

Sotsialistychnykh Respublik ta Spoluchenymy Shtatamy Ameryky pro skorochennia ta obmezhenia stratehichnykh nastupalnykh ozbroien», shcho pidpysana v Moskvi 31 lypnia 1991 r., ta Protokolu do nei, shcho pidpysanyi v Lisaboni vid imeni Ukrainy 23 travnia 1992 r. [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine «On ratification of the Agreement between the Union of Soviet Socialist Republics and the United States of America on the reduction and limitation of strategic offensive arms,» signed in Moscow on 31 July 1991 and the Protocol thereto signed in Lisbon on behalf of Ukraine on 23 may 1992] // Rosiia – Ukraina. Kn. 1. – S. 275–278.

9. Omelianiuk S. Polityko-pravovi akty, shcho vyznachyly beziadernyi status Ukrainy [Political-legal acts, which determined non-nuclear status of Ukraine] // Viche, 2010, № 9. – URL.: <http://www.viche.info/journal/1985/> (Accessed 8.08.2017)

10. Dudko I. D. Nestatsionarnist' postbipoliarnoi systemy mizhnarodnykh vidnosyn [Nonstationarity postpose system of international relations]. – URL: nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gile... (Accessed 8.08.2017)

11. Moskva osudila reshenie ukrainskogo parlamenta [Moscow condemned the decision of the Ukrainian Parliament] – URL: <http://www.kommersant.ru/65420> (Accessed 8.08.2017)

12. Pid beziadernoiu parasolkoiu: Ukraina ta yii yaderni mozhlyvosti – iliuzii i realnist [Under the umbrella of a nuclear-free Ukraine and its nuclear capabilities – illusion and reality] – URL: http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=19 (Accessed 8.08.2017)

Намонюк Ч. И., кандидат политических наук, доцент, доцент кафедры международных отношений и общественных коммуникаций Межрегиональной Академии управления персоналом, (Киев, Украина), e-mail: okeyy@mail.ru.

Пхиденко М. О., магистрант кафедры международных отношений и общественных коммуникаций Межрегиональной Академии управления персоналом, (Киев, Украина), e-mail: phidenkos@mail.ru.

Утрата ядерного статуса как внешнеполитический просчет Украины.

Аннотация. В результате политики «безъядерности» Украины и в отсутствие срочной необходимости экстренного вывоза ядерных запасов с технической точки зрения было утрачено целую отрасль в хозяйственном комплексе, значительные материальные средства, уничтожено либо оставлено уникальную дорогостоящую инфраструктуру. Такая политика стала значительным вкладом в обеспечение региональной и европейской ядерной стабильности, однако Украина не получила полной компенсации за отказ от потенциального политического лидерства.

Ключевые слова: ядерный статус, украинская политика «безъядерности», стратегические вооружения, внешнеполитические решения Украины.

Namoniuk Ch. I., PhD in political sciences, docent, associate professor at the department of international relations and social communications, Interregional Academy for personnel management (Kyiv, Ukraine), e-mail: okeyy@mail.ru.

Pkhidenko M. O., master's student at the department of international relations and social communications, Interregional Academy for personnel management (Kyiv, Ukraine), e-mail: phidenkos@mail.ru.

The loss of nuclear status as Ukraine's foreign policy miscalculation.

Abstract. The pre-causes of Ukraine's loss of the nuclear potential and the analysis of the legal base explain the positions of the main parties interested in Ukraine's nuclear disarmament. The elucidation of details of Ukraine's nuclear arms inheritance after the USSR breakup, as well as the discussion of the strategic arms role by the leaders of the post-Soviet and other European states, either the simulation of the benchmarks of Ukrainian nuclear arms abolition enable making general conclusions of gaining a nuclear-free status by Ukraine.

As a result of Ukrainian non-nuclear policy and without an urgent necessity of the nuclear stockpiles removal, technically not only a Ukrainian commercial sector branch, but also significant material resources were lost, as well as the unique and expensive infrastructure was destroyed or abandoned. This policy contributed a lot to regional and European nuclear stability, but Ukraine has not received full compensation for giving up potential political leadership.

Keywords: nuclear status, Ukraine's nuclear-free policy, strategic weapons, Ukraine's foreign policy decisions.

Козачук О. О.,

кандидат політичних наук, асистент,
докторант кафедри міжнародних відносин
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна), E-mail: o.kozachuk@chnu.edu.ua

СТУПІНЬ НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ КРОС-НАЦІОНАЛЬНОГО ПОРІВНЯННЯ США ТА КАНАДИ

***Анотація.** Приріст населення за рахунок міграції, географічна відокремленість, наявність корінних народів несуть свій відбиток на формування спільних рис у політичних системах США та Канади. Проте є чимало інших факторів, які сприяли еволюції цих держав у ті структури, якими ми їх знаємо сьогодні. Незважаючи на економічну могутність, політичну вагу, місце на геополітичній, геоekonomічній та геокультурній мапах світу, США та Канада не є ізольованими утвореннями та перебувають під дією процесів демократизації, модернізації та глобалізації. Американська війна за незалежність вкупі з набором ціннісних орієнтирів іммігрантів до США та Канади, справили визначальний вплив на формування та трансформацію існуючих політичних систем цих держав, їх політичної культури, ставлення до багатокультурності, міграції та расової дискримінації.*

***Ключові слова:** крос-національне порівняння, порівняльна політологія, національне питання, демократизація, модернізація, глобалізація, Американська війна за незалежність, імміграція.*

Постановка проблеми. Для проведення якісного крос-національного порівняння національного питання у внутрішній політиці США та Канади¹, на нашу думку необхідно дослідити основні підходи та висновки з наукових робіт, які здобули визнання та відомі широкому загалу своєю глибиною та оригінальністю. Порівняння різних сфер суспільного життя, політичних, економічних, культурних його аспектів, невимусовно приходить на думку при згадуванні двох держав-сусідів: Сполучених Штатів Америки та Канади. Для Канади Сполучені Штати являються єдиним сухопутним сусідом, загальновідомо, що Вашингтон і Оттава мають найдовший в світі кордон, який не охороняється (враховуючи нинішні реалії неконтрольованої міграції, облаштування спільного кордону між США та Канадою цілком може зазнати змін).

Ми також вважаємо, що перш ніж здійснювати порівняння проблем міжетнічного розвитку в США та Канаді, національного питання, ролі та місця політичних інститутів у процесах міжетнічної взаємодії, ступеню впливу політичних інститутів на процес міжетнічної взаємодії, потрібно чітко окреслити, в чому полягає основа, фундамент для порівняння цих двох держав. Адже географічне сусідство чи порівняно велика кількість спільних сторінок в історії ще не роблять держави ідеальними кандидатами для крос-національного порівняння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній політичній науці, на жаль, відсутні комплексні дослідження з обраної проблематики. В зарубіжній порівняльній політології тема досліджувалась Л. Гартзем, С. Ліпсетом, Е. Грабом, Дж. Кертісом, Дж. Рейтзом, Р. Бретеном та Дж. Кауфманом.

Формулювання цілей статті. Таким чином, нашою пріоритетною метою

¹ Тут і далі ми залишаємо за собою право оперувати офіційними назвами держав у їх нинішньому вигляді: Сполучені Штати Америки (США) та Канада. Очевидно, що до 1776 р. та до 1867 р. говорити про існування США та Канади як суб'єктів міжнародного права некоректно. Тому, наприклад, в роботі можна зустріти формулювання «на території США», хоча з контексту може бути видно, що мова йде про колонії Великої Британії на території сучасних США. Коли наголос на статусі державності буде необхідним, будуть зроблені відповідні помітки.

є аналіз попереднього наукового доробку з проблематики крос-національного порівняння США та Канади. Виходячи з поставленої мети, ми можемо сформулювати наступні **завдання**:

- окреслити фундаментальні світові процеси, які мають вплив на формування бачення проблем сьогодення у США та Канади;
- проаналізувати основні підходи американських та канадських дослідників на крос-національне порівняння США та Канади;
- визначити основні підсумки їх досліджень.

Виклад основного матеріалу. Нагромадження комплексу проблем, які становлять сутність національного питання в США та Канаді, проходить в контексті процесів світового рівня, які в той чи інший спосіб чинять вплив на формування внутрішньої політики цих держав. Здійснюючи крос-національне порівняння США та Канади, ми не маємо забувати, що обидві держави є не тільки сусідами, союзниками та багато в чому сповідують спільні ліберальні цінності. Незважаючи на економічну могутність, політичну вагу, місце на геополітичній, гео економічній та геокультурній мапах світу, США та Канада не є ізольованими утвореннями та перебувають під дією процесів, які мають місце у світ-системі на макрорівні в останні десятиліття. Цими процесами є демократизація, модернізація та глобалізація.

Третя хвиля демократизації (так само, як і її можливе згортання) [20] засвідчили, що демократіє є наразі домінуючим, хоча і не повсюдним політичним режимом у світі. Обидві досліджувані держави приймають активну участь у просуненні ідеалів демократії в світі, підтримці демократичних політичних режимів, дотриманні індивідуальних та колективних прав і свобод. Однак це не забезпечує Вашингтон та Оттаву, відповідно, від вирішення внутрішньополітичних проблем, зокрема проблем міжетнічної взаємодії (національного питання), які є об'єктом нашого дослідження. Нагадаємо, що за визначенням Б. Євтуха, міжетнічною взаємодією є взаємодія представників різних етносів, які проживають у межах одного етнополітичного організму (держави), через безпосередні й опосередковані контакти на індивідуальному й груповому рівнях в усіх сферах суспільного життя, у результаті яких здійснюється обмін етнічною інформацією й під впливом котрих формуються уявлення один про одного (етнічні стереотипи), корегуються уявлення про самих себе (етнічні автостереотипи) та формується відповідна етнонаціональна ситуація у конкретній країні [1, с. 48].

І хоча важко дорікнути Вашингтону та Оттаві у недотриманні демократичних стандартів, у суспільствах обох держав час від часу виникають гострі проблеми, пов'язані з дотриманням прав громадян. Це і дотримання прав етнічних та расових меншин, їх дискримінація, статус корінних народів та мігрантів, тобто, той перелік проблем, який, власне, і є національним питанням (за визначенням В. Євтуха, національне питання – це сукупність політичних, економічних, правових, ідеологічних та інших проблем, які виникають у ході взаємодії між етнічними спільнотами, що проживають у межах одного етнополітичного організму [1, с. 250]).

Модернізація, особливо її соціально-економічний аспект, є повільним, проте невпинним процесом, який змінює світ, зачіпає навіть найрозвинутіші держави, якими, безперечно, є США та Канада. Журнал «The Economist» у 2012 р. стверджував, що хоча у 80-их рр. XX ст. чверть населення Землі проживало в умовах абсолютної бідності, не маючи можливості забезпечити себе їжею та помешканням, станом на 2012 р. (і це не зважаючи на перманентних ріст населення) кількість осіб, які підпадають під категорію зменшилась на 1% [2]. Навіть громадяни розвинутих постіндустріальних суспільств США та Канади перебувають сьогодні в умовах, які дозволяють говорити про підвищення доходів та рівня життя громадян, порівняно з ситуацією, яка мала місце півстоліття тому.

Розуміння перебігу та наслідків процесів модернізації є важливим для нашо-

го дослідження з тієї причини, що одним з її наслідків стало не тільки покращення матеріальних та побутових умов, але й підвищення рівня грамотності та освіченості населення світу (якщо слаборозвинутих держав мова йде про зменшення кількості неграмотних громадян, то щодо постіндустріальних держав процес мова йде скоріше про збільшення частки випускників вищих навчальних закладів). Ці процеси дозволили громадянам по іншому сприймати своє місце та роль в суспільстві (Рух за громадянські права в США), вимагати і добиватись змін в своєму статусі (корінні народи США та Канади) і т.д. Таким чином, невинний процес модернізації є одним з факторів перманентних соціетальних змін в світі та суспільствах досліджуваних держав.

Ці зміни тільки посилюються внаслідок третього згаданого процесу світового масштабу, а саме глобалізації. Держави та їх громадяни, особи з правом на постійне проживання та нелегальні мігранти, які шукають кращої долі, стають більш відкритими та залежними один від одного. Одним з наслідків глобалізації є поширення світом спільного бачення та підходів до вирішення проблем, в тому числі етнонаціонального характеру (наприклад, спільне бачення проблеми та перспектив розвитку корінних народів світу державами, які підписались під «Декларацією прав корінних народів ООН» 2007 р.)¹.

Очевидно, що приріст населення за рахунок міграції, географічна відокремленість, наявність корінних народів несуть свій відбиток на формування спільних рис у політичних системах США та Канади. Проте є чимало інших факторів, які сприяли еволюції цих держав у ті структури, якими ми їх знаємо сьогодні. Різні пріоритети в економіці, ставлення до рабства, відносини з Великою Британією, зовнішньополітичні пріоритети – все це, безперечно, відрізняє процеси становлення американської та канадської державності. Зупинимось детальніше на відмінностях, які на нашу думку, потребують подальшої наукової розробки та розвитку.

Луїс Гартз у своїх найвідоміших працях стосовно досліджуваної нами проблематики, підкреслював важливість фрагментарності імміграції до США та Канади, а саме: яким чином, коли і, власне, який фрагмент (носії) європейської політичної культури іммігрував до вищезазначених держав (утворень, що передували формальному існуванню незалежних США та Канади) [8; 9]. Головною ідеєю дослідника стало заперечення твердження про цілковитий експорт європейської (британської, французької і т.д.) політичної культури до Північної Америки і подальшу її трансформацію там. Л. Гартз вважав, що до Нового Світу приїхали виключно носії певних фрагментів європейської політичної культури, традиції та цінностей, які і створили неповторні етнополітичні організми, політичні інститути та політичні системи.

Аналізуючи вищенаведений доробок вченого, можна дійти до висновку, що на думку останнього, стрижнем американської політичної культури був «локівський лібералізм, значна роль індивідуальної свободи особистості» [9, р. 4]. Перші поселенці Північної Америки були представниками ліберального буржуазного фрагменту європейського політичного ландшафту, а їх відділення від останнього тільки сприяло і укріплювало віру в особисті права і свободи, зводило на нівець необхідність боротьби за домінування з іншими класами суспільства (аристократією та робітничим класом в першу чергу, які були відсутні як клас на початковому етапі становлення США). Конфлікти між вищезазначеними класами суспільства в Європі призвели до трансформації цілей їх існування, адже

¹ Проте варто відмітити, що саме США та Канада (разом з Австралією та Новою Зеландією) не підтримали Декларацію і голосували проти її прийняття. Канада лише в квітні 2016 р. офіційно та повністю проголосила повну імплементацію положень декларації. Наміри Б. Обама в статусі Президента США імплементувати положення документу в Америці не були успішними. Перспективи імплементації за Президента Д. Трампа виглядають, на нашу думку, ще більш туманними.

конфлікти породжували боротьбу, яка закінчувалась як перемогами, так і поразками. Американський лібералізм, не маючи ідеологічної та практичної потреби відповідати на вищезазначені виклики, мав можливість процвітати та еволюціонувати на території Сполучених Штатів. Вся фундаментальна праця Л. Гартза [9] проникнута ідеєю, що американці були першою нацією, які практично застосували ідеологічні принципи лібералізму, який з'явився в Англії, проте не мав шансів бути втіленим в практичному житті «тут і одразу» (за надмірну прив'язку до Англії, ідеї Л. Гартза були піддані критиці [11], що, звичайно, не применшує значення його наукового доробку).

Проте, порівнюючи США з Канадою, Л. Гартз виділяє у процесі державотворення останньої два імміграційні фрагменти, які справили визначальний вплив як на формування її державності, так і на етнодержавну політику: фрагмент англійської ліберальної буржуазії та фрагмент французької феодалної Канади [8]. На думку Л. Гартза, оскільки під час формування американської та канадської державності присутні ліберальні фрагменти (принаймні частково, як у випадку з Канадою), то під час їх крос-національного порівняння не мають впливати фундаментальні протиріччя, проте вважає, що після Американської війни за незалежність 1775–1783 рр. лоялісти, які втекли з США до Канади, справили певний вплив на подальші трансформації політичної культури останньої [8, р. 34].

Аналізуючи гіпотези крос-національного порівняння США та Канади, неможливо обійти увагою доробок Сеймура Ліпсета. Квінтесенція його поглядів щодо проблематики міститься у статті «Історичні традиції та національні особливості: порівняльний аналіз Канади та Сполучених Штатів» [14] та книзі «Континентальний поділ: цінності та інститути США та Канади» [13]. В них С. Ліпсет «аналізує відмінності між канадцами та американцями з позицій цінностей та ціннісно орієнтованої поведінки» [14, р. 114]. Проте підхід науковця суттєво відрізняється від запропонованого Л. Гартзем: С. Ліпсет надає виключного значення Американській війні за незалежність, стверджуючи, що саме ця подія справила фундаментальний вплив на американське та канадське державотворення (ідея визначальної ролі Американської війни за незалежність у зазначених процесах проходить червоною ниткою через всі його праці, присвячені проблематиці порівняльного аналізу США та Канади: від «Першої нової нації: Сполучені Штати у історичному та порівняльному вимірах» у 1963 р. [15] до «Американської винятковості: двосічний меч» у 1997 р. [12]).

Для С. Ліпсета найвиразнішою детермінантою відмінності США та Канади є їх шлях відділення від колишньої метрополії, Великої Британії: Сполучені Штати перестали бути частиною імперії революційним шляхом, через повстання та війну; Канада пройшла відносно довгий шлях, через здобуття більшої автономії аж до фактичної незалежності (ми не будемо аналізувати тут юридичне перебування Оттави під владою британського монарха до сих пір, проте цей факт опосередковано свідчить на користь гіпотези С. Ліпсета: повного юридичного відділення Канади від Великої Британії не сталося, тому можна стверджувати про відносно більшу лояльність Оттави колишній метрополії, що, в свою чергу, не могло не відобразитись на формуванні, трансформації політичної системи, політичної культури та етнодержавної політики).

Так само, головна праця С. Ліпсета щодо нашої проблематики [13] проникнута ідеєю, що велику роль у становленні канадської ідентичності зіграли роялісти, які іммігрували Канади через Американську війну за незалежність. Більше того, на формування канадської ідентичності так само вплинуло вороже ставлення до ідей Американської війни за незалежність французьких еліт. Широко відоме порівняння С. Ліпсета Канади та США з «двома потягами, які вже проїхали тисячі миль паралельними колями: вони вже далеко від відправного пункту, але до сих пір рухаються своїми окремими шляхами» [13, р. 212]. С. Ліпсет знаходить

підтвердження своїх слів у вербальній квінтесенції канадської ідентичності «мир, порядок та хороше управління»¹, на відміну від американської «життя, свобода та прагнення до щастя»².

Критика вищенаведених поглядів С. Ліпсета (а також формулювання власної гіпотези спорідненості/відмінності США та Канади) міститься в працях Едварда Граба та Джеймса Кертиса [5; 6] (власне, їх останнє спільне дослідження «Окремішні регіони: чотири суспільства Канади та Сполучених Штатів» [7] є своєрідним підсумком попередніх доробок з проблематики). Творчо доповнюючи ідеї Л. Гартза, вказані наковці разом з Дугласом Беєром [3; 4] схилиються до думки, що витoki спільного у суспільно-політичному розвитку держав Північної Америки слід шукати у британському минулому, яке присутнє і в Сполучених Штатах, і в Канаді. Проте, Е. Граб та Дж. Кертис розходяться з Л. Гартзом в тому, що є причиною відмінностей: канадські вчені будують своє припущення на думці, що «глибинні структурні сили, які діють в кожному окремо взятому суспільстві включають такі фундаментальні маркери, як спільна мова, а також орієнтири цінностей та віри» [7, р. 30]. Такими ціннісними орієнтирами для англomовної частини США та Канади вчені називають: свободу, рівність перед законом, народ як носій суверенітету та плюралізм, і не надають критичного значення Американській війні за незалежність та імміграції лоялістів до Канади. США та Канада є багато в чому подібними, особливо англomовна Канада та Північ США, проте саме Квебек та Південь США науковці виділяють в окремі ціннісні регіони, що власне, і створює загальні відмінності між державами. Отже, одним з основних надбань Е. Граба та Дж. Кертиса є висновок про фундаментальну схожість двох держав, відмінності присутні лише на регіональному рівні.

Цікаве крос-національне порівняння США та Канади міститься у праці Дж. Рейтза та Р. Бретона «Ілюзія різноманітності: реалії етнічності в Канаді та Сполучених Штатах» [17]. Як можна припустити з назви роботи, автори є прихильниками ідеї, що між двома державами набагато більше схожих рис, ніж відмінностей. Враховуючи мету та завдання нашого дослідження, ми вважаємо, що вказана праця цінна перш за все етнополітичним підходом до порівняння США та Канади. Варто відмітити, що Дж. Рейтз та Р. Бретон піддають сумніву відносно розповсюджену думку щодо більшого ступеню толерантності до етнічного різноманіття в Канаді, ніж в США: громадяни США не менш прихильні до шанування етнічної різноманітності, ніж канадці, що доводять соціологічні опитування, наведені авторами [19, р. 582]. Науковці зробили свої висновки на основі відповідних опитувань державними статистичними бюро США та Канади, дослідницьких центрів «Гелоп», «Десіма Ресерч Лтд.» та НОРК Чиказького університету [18, р. 1182].

Принципово інший підхід до розуміння спільного та відмінного в політичних системах та культурі США та Канади міститься у відносно нещодавній праці Джейсона Кауфмана [10], який акцентує увагу на різниці правових інститутів, їх діяльності та різному юридичному ландшафті. І хоча критики Дж. Кауфмана сумніваються в оригінальності та доцільності деяких його тверджень [16, р. 248], в цілому ми можемо стверджувати, що американський дослідник здійснив якісне та оригінальне крос-національне порівняння США та Канади. Вчений в своїй праці здійснив глибокий аналіз історичних подій та еволюції правової системи, традицій, нормотворчості обох держав. Він простежує, яким чином правові звичаї колоністів еволюціонували у сучасну правову систему США та Канади відповідно, яких змін та наслідків чого зазнавала змін правова культура двох держав. Дж. Ка-

¹ Фраза «peace, order, and good government» міститься у Конституційному акті 1867 р. (так само, як вона присутня у інших нормативно-правових актах Канади, а також Австралії та Нової Зеландії).

² Фраза «life, liberty, and the pursuit of happiness» міститься у Декларації про незалежність США 1776 р.

уфман стверджує, що Колоніальна Америка формувалась на достатньо широкій, часто однобокій трактовці закону (або взагалі за відсутності закону як такого), суперечки за право власності (його трактовку), кордони земельних наділів і т.д. були перманентними та широко розповсюдженими, тому американці ще до створення США звикли захищати свої права та власність у фізичному та юридичному сенсі. Американський фронтір як явище Дж. Кауфман наводить як приклад своєї гіпотези, стверджуючи, фронтір був уособленням права сили та спроб утвердити своє право власності, мінімізувавши контакти з законом та владою як такою, що в свою чергу призвело до надпотужного почуття індивідуалізму американців [10, р. 155–156].

Канада, на думку Дж. Кауфмана, чітко контрастувала в цьому плані зі Сполученими Штатами: повага та ставлення до закону, влади як такої як у англomовній, так і франкомовній частині Канади було відповідним. В цьому, на нашу думку, Дж. Кауфман підтримує С. Ліпсета та характеристику канадської ідентичності більш лояльної державній владі як «мир, порядок та хороше управління», на відміну від більш індивідуалістичної американської «життя, свобода та прагнення щастя».

Висновок. Таким чином, процеси демократизації, модернізації та глобалізації є тим бекграундом, які впливають та будуть чинити вплив в майбутньому на всі без виключення аспекти внутрішньодержавних процесів в США та Канаді. Ми пересвідчилися, що під час попередніх крос-національних порівнянь національного питання в США та Канаді, науковці використовували різні підходи та методологію. Ми свідомо навели тут праці, які хоч і справили помітний вплив на розвиток крос-національного порівняння США та Канади, проте були написані в різні часи: від сер. XX ст. до поч. XXI ст. Спроби порівняльного аналізу політичних процесів та інститутів, етнодержавної політики США та Канади згаданими дослідниками наштовхують на висновок, що Американська війна за незалежність вкупі з набором ціннісних орієнтирів іммігрантів до США та Канади справили визначальний вплив на формування та трансформацію існуючих політичних систем цих держав, їх політичної культури, ставлення до багатокультурності, міграції та расової дискримінації.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Євтух В. Етнічність: енциклопедичний довідник. – Київ, 2012. – 396 с.
2. A Fall to Cheer. The Economist. 2012. – URL: <http://www.economist.com/node/21548963> (Accessed: 10.08.2017).
3. Baer D., Grabb E., Johnston W. The Values of Canadians and Americans: A Rejoinder // Social Forces, 1990, № 1 (69), P. 273–277.
4. Baer D., Grabb E., Johnston W. National character, regional culture, and the values of Canadians and Americans // Canadian Review of Sociology & Anthropology, 1993, № 1 (30), P. 13–36.
5. Grabb E., Curtis J., Baer D. Defining Moments and Recurring Myths: Comparing Canadians and Americans after the American Revolution // Canadian Review of Sociology & Anthropology, 2000, № 4 (37), P. 373–419.
6. Grabb E., Baer D., Curtis J. The Origins of American Individualism: Reconsidering the Historical Evidence. Canadian Journal of Sociology. 1999. № 4 (24). P. 511–533.
7. Grabb E. G., Curtis J. E. Regions Apart: The Four Societies of Canada and the United States. – Oxford University Press, 2005. – 348 p.
8. Hartz L. The Founding of New Societies: Studies in the History of the United States, Latin America, South Africa, Canada, and Australia. – New York, 1964. – 336 p.
9. Hartz L. The Liberal Tradition in America: An Interpretation of American Political Thought Since the Revolution. – Harcourt, Brace, 1955. – 350 p.
10. Kaufman J. The Origins of Canadian and American Political Differences. – Cambridge, Mass: Harvard University Press, 2009 – 382 p.
11. Lewis J. D. Review of The Liberal Tradition in America: An Interpretation of American Political Thought since the Revolution // The American Political Science Review, 1955, № 4 (49), P. 1155–1157.

12. Lipset S. M. *American Exceptionalism: A Double-edged Sword*. – New York, NY: W.W. Norton, 1997. – 356 p.
13. Lipset S. M. *Continental Divide: The Values and Institutions of the United States and Canada*. – New York, NY: Routledge, 1990. – 356 p.
14. Lipset S. M. *Historical Traditions and National Characteristics: A Comparative Analysis of Canada and the United States* // *The Canadian Journal of Sociology*, 1986, № 2 (11), P. 113–155.
15. Lipset S. M. *The First New Nation: The United States in Historical and Comparative Perspective*. – New York, NY: Basic Books, 1963, – 393 p.
16. Quirk P.J. *The Origins of Canadian and American Political Differences* // *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique*, 2011, № 1 (44), P. 247–248.
17. Reitz J.G., Breton R. *The Illusion of Difference: Realities of Ethnicity in Canada and the United States*. – Howe Institute, 1994. – 156 p.
18. *The Illusion of Difference: Realities of Ethnicity in Canada and the United States* (review by J. Yinger) // *Social Forces*. 1995, № 3 (73), P. 1182–1183.
19. *The Illusion of Difference: Realities of Ethnicity in Canada and the United States* (review by C. Levitt) // *Canadian Journal of Sociology*, 1996, № 4 (21), P. 582.
20. *What Is Democracy? – Democracy's Third Wave*. – URL: <http://www.4uth.gov.ua/usa/english/politics/whatsdem/whatdm13.htm> (Accessed: 09.08.2017).

REFERENCES:

1. Yevtukh V. *Etnichnist: entsyklopedychnyi dovidnyk* [Ethnicity: encyclopedic Handbook]. – Kyiv, 2012. – 396 c.
2. *A Fall to Cheer*. *The Economist*. 2012. – URL: <http://www.economist.com/node/21548963> (Accessed: 10.08.2017).
3. Baer D., Grabb E., Johnston W. *The Values of Canadians and Americans: A Rejoinder* // *Social Forces*, 1990, № 1 (69), P. 273–277.
4. Baer D., Grabb E., Johnston W. *National character, regional culture, and the values of Canadians and Americans* // *Canadian Review of Sociology & Anthropology*, 1993, № 1 (30), P. 13–36.
5. Grabb E., Curtis J., Baer D. *Defining Moments and Recurring Myths: Comparing Canadians and Americans after the American Revolution* // *Canadian Review of Sociology & Anthropology*, 2000, № 4 (37), P. 373–419.
6. Grabb E., Baer D., Curtis J. *The Origins of American Individualism: Reconsidering the Historical Evidence*. *Canadian Journal of Sociology*. 1999. № 4 (24). P. 511–533.
7. Grabb E. G., Curtis J. E. *Regions Apart: The Four Societies of Canada and the United States*. – Oxford University Press, 2005. – 348 p.
8. Hartz L. *The Founding of New Societies: Studies in the History of the United States, Latin America, South Africa, Canada, and Australia*. – New York, 1964. – 336 p.
9. Hartz L. *The Liberal Tradition in America: An Interpretation of American Political Thought Since the Revolution*. – Harcourt, Brace, 1955. – 350 p.
10. Kaufman J. *The Origins of Canadian and American Political Differences*. – Cambridge, Mass: Harvard University Press, 2009 – 382 p.
11. Lewis J. D. *Review of The Liberal Tradition in America: An Interpretation of American Political Thought since the Revolution* // *The American Political Science Review*, 1955, № 4 (49), P. 1155–1157.
12. Lipset S. M. *American Exceptionalism: A Double-edged Sword*. – New York, NY: W.W. Norton, 1997. – 356 p.
13. Lipset S. M. *Continental Divide: The Values and Institutions of the United States and Canada*. – New York, NY: Routledge, 1990. – 356 p.
14. Lipset S. M. *Historical Traditions and National Characteristics: A Comparative Analysis of Canada and the United States* // *The Canadian Journal of Sociology*, 1986, № 2 (11), P. 113–155.
15. Lipset S. M. *The First New Nation: The United States in Historical and Comparative Perspective*. – New York, NY: Basic Books, 1963, – 393 p.
16. Quirk P.J. *The Origins of Canadian and American Political Differences* // *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique*, 2011, № 1 (44), P. 247–248.

17. Reitz J.G., Breton R. The Illusion of Difference: Realities of Ethnicity in Canada and the United States. – Howe Institute, 1994. – 156 p.
18. The Illusion of Difference: Realities of Ethnicity in Canada and the United States (review by J. Yinger) // Social Forces. 1995, № 3 (73), P. 1182–1183.
19. The Illusion of Difference: Realities of Ethnicity in Canada and the United States (review by C. Levitt) // Canadian Journal of Sociology, 1996, № 4 (21), P. 582.
20. What Is Democracy? – Democracy's Third Wave. – URL: <http://www.4uth.gov.ua/usa/english/politics/whatsdem/whatdm13.htm> (Accessed: 09.08.2017).

Козачук О. А., кандидат политических наук, ассистент, докторант кафедры международных отношений Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича (Черновцы, Украина), E-mail: o.kozachuk@chnu.edu.ua

Степень научной разработки проблемы кросс-национального сравнения США и Канады.

Аннотация. Прирост населения за счет миграции, географическая обособленность, наличие коренных народов несут свой отпечаток на формирование общих черт в политических системах США и Канады. Однако есть немало других факторов, которые способствовали эволюции этих государств в те структуры, какими мы их знаем сегодня. Несмотря на экономическую мощь, политический вес, место на геополитической, геоэкономической и геокультурной картах мира, США и Канада не являются изолированными образованиями и находятся под действием процессов демократизации, модернизации и глобализации. Американская война за независимость вместе с набором ценностных ориентиров иммигрантов в США и Канаду, оказали определяющее влияние на формирование и трансформацию существующих политических систем этих государств, их политической культуры, отношение к многокультурности, миграции и расовой дискриминации.

Ключевые слова: кросс-национальное сравнение, сравнительная политология, национальный вопрос, демократизация, модернизация, глобализация, Американская война за независимость, иммиграция.

Kozachuk O., PhD in political sciences, assistant, doctoral candidate of the Department of international relations Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Chernivtsi, Ukraine), E-mail: o.kozachuk@chnu.edu.ua

Cross-national Comparison of the United States and Canada: The Scientific Development Degree of the Problem.

Abstract. Before comparing either the problems of interethnic development in the U.S. and Canada, the national issue, the role and place of political institutions in interethnic processes, the degree of influence of political institutions on the process of interethnic interaction, it is necessary to clearly outline what is the basis for comparison between these two states. Geographic neighborhoods or a relatively large number of common pages in history do not yet make states ideal candidates for cross-national comparison.

Our primary goal is to analyze the previous scientific developments in the field of cross-national comparison between the U.S. and Canada. Proceeding from the stated goal, we can formulate the following tasks: outline the fundamental world processes that have an impact on shaping the vision of today's problems in the U.S. and Canada; analyze the main approaches of American and Canadian researchers to the cross-national comparison of the United States and Canada; and determine the main results of their research.

One should agree, that population growth due to migration, geographical isolation, the presence of indigenous peoples influenced the formation of common features in the political systems of the United States and Canada. However, there are many other factors that contributed to the evolution of these states in the structures we know them today. Despite the economic power and political weight, the United States and Canada are not isolated entities and are the subjects of democratization, modernization and globalization processes. The American Revolutionary War along with the set of immigrants' moral values that had guided them to the United States and Canada, has had a decisive influence on the formation and transformation of the existing political systems of these states, their political culture, the attitude to multiculturalism, migration and racial discrimination.

Keywords: cross-national comparison, comparative politics, national issue, democratization, modernization, globalization, American Revolutionary War, immigration

Свищо Ю. Ю.,
аспірант кафедри філософії
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова
(Київ, Україна), E-mail: yurii.svyshcho@gmail.com

ПРИНЦИП ФЕДЕРАЛІЗМУ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІБЕРАЛЬНІЙ ДУМЦІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

***Анотація.** В статті показано, що федералізм не варто розглядати як невід'ємний принцип української політичної традиції. Навпаки, його поширення в суспільно-політичній думці було зумовлене рівнем та своєрідністю національної свідомості української інтелігенції, яка, розуміючи неспроможність українців відродити власну державу, намагалася розробити найбільш відповідні суспільно-політичним обставинам політичні програми та принципи. Поряд з вказаним виявлено, що незважаючи на наднаціональний характер лібералізму, принцип федералізму не можна вважати його невід'ємним елементом, оскільки він не передбачає градації цінностей внутрішньої і зовнішньої політики, у підсумку чого, свобода особистості водночас віщує свободу спільноти, яка постає результатом солідаризації, історично змінних інтересів людей.*

***Ключові слова:** федералізм, лібералізм, держава, національний рух, самодержавство.*

Постановка проблеми. Повернення в український інтелектуальний дискурс теми федералізму зумовлено тими політичними спекуляціями, які супроводжують державотворчі та націєтворчі процеси в Україні. Так, ряд відомих політиків, намагаючись трансформувати притаманну радянському минулому партійну діяльність у політику утвердження групових інтересів, повертають в суспільно-політичну свідомість концепти та політичні принципи, які були сформовані у інтелектуальному середовищі XIX ст., некритично, а часто навіть згубно для розвитку української державності, екстраполюючи їх на умови сучасного соціокультурного буття. В цьому контексті, показовим прикладом може стати наукова діяльність В. Медведчука, який у 2012–2014 рр. опублікував серію статей, спрямованих показати, що принцип федералізму є невід'ємною складовою української політичної традиції та наріжним каменем суспільно-політичної думки XIX–XX ст., а тому вкрай неправомірно був знецінений у період незалежності України. Говорячи про «ідеї федералізму, – пише В. Медведчук, – слід наголосити, що принципово неправильно нав'язувати їх суспільству як сучасний винахід уявних «антиукраїнських сил». Адже, якщо це так, то такий «винахід», з одного боку, жодним чином не можна вважати сучасним, оскільки його теоретичні витоки на українському ґрунті сягають XIX століття, а з іншого – до таких «антиукраїнських сил» ми повинні будемо зарахувати таких національних авторитетів, як М. Костомаров, М. Драгоманов, С. Подолинський, О. Ейхельман, М. Грушевський і навіть такого яскравого представника процесу державотворчого відродження національних ідей та національного руху в Україні наприкінці XX століття, як В. Чорновіл» [15, с. 6].

Незважаючи на позірну раціональність зауважень В. Медведчука, все ж не варто вважати його зауваження цілком правомірним. У своїх висновках, він намагається радше віднайти світоглядні підвалини особистих політичних амбіцій, ніж показати істинну сутність української політичної традиції. Водночас, ця, та інші менш гучні заяви, набувають неабиякого значення для деконсолідації українського суспільства, у свідомості якого, у підсумку перманентно наростаючого невдоволення низьким рівнем життя, вказана ідея перетворюється у своєрідний «рятівний човен», який забезпечить суспільний добробут.

Аналіз досліджень та публікацій. Вивчення ролі та значення принципу федералізму в українській суспільно-політичній думці, вже неодноразово ставало

об'єктом наукового вивчення. В даному контексті варто згадати насамперед праці вже згаданих В. Медведчуком національних авторитетів, й передусім М. Костомарова, який не тільки у загальновідомій «Книзі буття українського народу» [8], а й історичних працях [10], обґрунтовував необхідність федералізації Російської імперії, оскільки, на думку мислителя, тільки таким чином слов'янські народи зможуть реалізувати своє право на самостійне державне життя. До подібних висновків приходить мислитель і у роботі «Дві руські народності». Як не дивно, але експлікуючи істотні відмінності у характері двох народів (українців та росіян), М. Костомаров, водночас доводить, що українці («південноруське плем'я») «довело свою нездатність до державного життя» [9, с. 76]. Між тим, у літературних творах, більш чітко проявляється думка вченого щодо необхідності сепарації українських земель, потреба якої виростала на тлі обґрунтованої мислителем відмінності народних характерів двох народів, і, зокрема, ненависного усім українцям та самому М. Костомарову самодержавства. Подібні думки, за виключенням, хіба що звеличення федералізму, зустрічаємо й у творах В. Антоновича, який розвиваючи думку про відсутність «державного інстинкту» [1, с. 158] в українців, обстоював теорію «вільної федерації». В межах останньої, кожний народ повинен мати змогу зберігати та розвивати власну культуру, мову, побут та етнографічні особливості. Дещо згодом вказані ідеї отримали свій розвиток у творчості Д. Багалія, М. Дашкевича, Л. Голубовського, Н. Молчановського, В. Ляскоронського та ін. Звичайно, у творчості цих мислителів, поняття «федералізм» змінилося більш нейтральною категорією «обласництво» [16, с. 14–15], що, на наш погляд, докорінно не змінювало суті справи.

У працях усіх, згаданих нами мислителів, федералізм розглядається як закономірний результат історичного розвитку українського народу, який у наслідок перериву «національної екзистенції» (І. Лисяк-Рудницький) втратив свій політичний провід, а з ним і «державний інстинкт» (В. Антонович). На дещо іншій концептуальній основі принцип федералізму розвиває М. Драгоманов, закладаючи тим самим основи політизації українського національного руху. Його вчення постало на концептуальному тлі західноєвропейського лібералізму та соціалізму, що й зумовило його розрив із представниками Старої Громади, оскільки їхня діяльність була зведена до аполітичного культурницького руху, спрямованого на відродження (а якщо бути точними то формування української етнічної культури).

Обґрунтований М. Драгомановим принцип федералізму неодноразово ставав предметом наукового вивчення. Так, через одинадцять років після смерті вченого, І. Франко, втілюючи принципи конкретно-історичного підходу до оцінки діяльності історичної особи, пише статтю «Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова», в якій робить спробу «усесторонньої, об'єктивної оцінки значення його ідей. Особливо у нас, у Галичині, де, – як підкреслює І. Франко, – його особистий вплив мав найбільше значення, настав час довести до того, аби це ім'я перестало бути, з одного боку, синонімом усякої політичної та соціальної деструкції, а з другого боку – якоюсь нетикальною догмою, виразом найвищої мудрості, що не зносить критик, випередила свій вік і без ніяких поправок може служити путевідою звіздою для необмеженого числа дальший поколінь» [23, с. 423]. Не менш плідними, на наш погляд, стали й присвячені політичній спадщині М. Драгоманова есе І. Лисяка-Рудницького [12]. Серед сучасних дослідників творчої спадщини М. Драгоманова варто згадати передусім І. Гирича [2], О. Гриніва [3], М. Томенка [20], П. Федченка [22], О. Скакун [18] та ін. Ці мислителі запропонували ґрунтовне висвітлення концептуальних принципів суспільно-політичного вчення мислителя, в тому числі й федералізму, який, як, наприклад, доводить І. Лисяк-Рудницький, постає закономірним результатом ліберального осереддя світогляду мислителя [11, с. 301].

Зважаючи на те, наявні в сучасному інтелектуальному дискурсі оцінки ролі

та значення принципу федералізму видаються сумнівними, **метою** нашого дослідження є, з одного боку, вивчення творчої спадщини М. Драгоманова в контексті тогочасних соціокультурних умов, з метою виявлення витоків принципу федералізму у його вченні, а з іншого, – ключових принципів та національних інтенцій українського лібералізму другої половини XIX – початку XX століття.

Основна частина. Перш ніж говорити про своєрідність політичних поглядів українських лібералів половини XIX – початку XX ст., варто зацентувати увагу на базових принципах класичного європейського лібералізму. Його зародження пов'язане із творчістю Т. Гоббса, однак своє концептуальне оформлення ліберальна теорія отримає у працях Дж. Локка та А. Сміт, які заклали світоглядний фундамент ліберальної теорії держави, визначивши водночас роль та функції останньої в житті суспільства. Так, на відміну від Т. Гоббса, Дж. Локк у центр своєї політичної філософії ставить людину, оскільки держава, на думку мислителя, – це тільки засіб, за допомогою якого досягається мир і благополуччя кожної конкретної людини. Держава, на думку мислителя, постала у результаті суспільної угоди, тобто стала результатом волевиявлення вільних та рівних індивідів, які, намагаючись максимально реалізувати власну свободу, були змушені об'єднатися в єдине ціле під захистом ними ж установленого загального закону і створили судову інстанцію, уповноважену залагоджувати конфлікти між ними і карати злочинців.

Добровільно прийнявши рішення будувати державу, народ гранично точно визначив обсяг тих прав і повноважень, які надавалися їй. Інакше кажучи, за Дж. Локком, створена у результаті суспільної угоди держава не перетворюється у всепоглинаючого Левіафана, оскільки люди віддають державі лише частину своєї природної свободи заради захисту їхнього природного права на власність та життя. «Влада суспільства або створеного людьми законодавчого органу, – підкреслює Дж. Локк, – ніколи не може сягати далі, ніж це необхідно для загального блага; ця влада зобов'язана охороняти власність кожного, не допускаючи тих трьох незручностей..., які робили природний стан настільки небезпечним і ненадійним. І хто б не володів законодавчою або верховною владою в будь-якій державі, він зобов'язаний правити відповідно до встановлених постійних законів, проголошених народом і відомим народу, а не шляхом імпровізованих указів; правити за допомогою неупереджених і справедливих суддів, які повинні вирішувати суперечки за допомогою цих законів, і застосовувати силу співтовариства в країні тільки при виконанні таких законів... І все це повинно здійснюватися ні для якої іншої мети, але тільки в інтересах миру, безпеки і громадського блага народу» [14].

Акцентуючи увагу на ключовій ролі закону в житті суспільства, Дж. Локк, свідомо чи несвідомо, окреслює соціальні та адміністративні рамки розвинутої ним теорії громадянського співжиття, яке, як не дивно, обмежується тільки міською спільнотою та буржуазією, життя яких визначається законом. Натомість сільське населення, як стверджував свого часу Х. Ортега-і-Гассет, характеризується органічним включенням в природне середовища, у підсумку чого хлібороб «ще живе, як рослина. Його буття, коли він думає, відчуває і бажає, зберігає ту дрімлотну апатію, в якій живе рослина» [17]. Тобто, на відміну від міського населення, життя якого організовується у відповідності із встановленими раціональними законами, сільське населення підкоряється природному закону та «од віку» встановленому звичаєвому праву. Вказане зауваження іспанського мислителя є вкрай важливим в контексті нашого дослідження, оскільки на його тлі можна зрозуміти своєрідність українського політичного світогляду та, безпосередньо, пануючий тривалий час в українській суспільно-політичній думці принцип федералізму.

Повертаючись до окреслення основних положень класичного лібералізму, не можна оминати увагою ліберальну концепцію А. Сміта. Подібно Дж. Локку, він обстоював максимальну свободу особистості, яка мала виразний економічний

контекст. Фактично, у А. Сміта розглядалася свобода життєдіяльності у контексті економічної практики. Очевидно, що таке тлумачення свободи сформувалося у підсумку поступового звільнення буржуазії з-під обмежень феодального суспільства, водночас відповідаючи наведеному вище зауваженню щодо своєрідності закону та звичаєвого права, яке істотно обмежує економічну свободу людини. На думку А. Сміта, «системи, які, віддаючи перевагу сільському господарству перед усіма іншими сферами діяльності, накладають, з метою посприяти його розвитку, обмеження на виробництво й зовнішню торгівлю, діють усупереч самій меті, яку вони обстоюють, і опосередковано позбавляють стимулів розвитку саме ті галузі промисловості, розвиток яких намагалися заохотити» [19, с. 648].

Зауважимо, що пануюча в інтелектуальному дискурсі віра у державофобію лібералів сформувалася саме на тлі вкрай некритичної інтерпретації політичних поглядів А. Сміта, який більш радикально, у порівнянні з Дж. Локком, обґрунтовував необхідність обмеження функцій держави в економічній сфері. «Державний діяч, – зауважує А. Сміт, – що намагатиметься вказувати приватним особам, як саме вони мають застосувати свої капітали, не тільки обтяжить себе найнепотрібнішим клопотом, а й узурпує собі владу, якої не можна безпечно доручити не те що жодному індивіду, а й жодній раді або сенатові і яка ніде не буде такою згубною, як у руках людини, що має досить зарозумілості й безумства, щоб вважати себе здатною здійснювати її» [19, с. 647].

Висунута А. Смітом вимога щодо обмеження функцій держави в суспільстві зумовлена передусім вкрай негативним ставленням мислителя до монархічних держав премодерної доби, оскільки вони істотно обмежували свободу життєдіяльності буржуазії. Дещо інше ставлення мислителя до тих новітніх форм державності, які, забезпечуючи свободу економічної діяльності, водночас здатні захищати «суспільство від насильства та втручання інших незалежних суспільств; по-друге, обов'язок якомога краще захищати кожного члена суспільства від несправедливості та утисків з боку будь-якого іншого члена суспільства, або обов'язок утвердити неситне дотримання правосуддя» [19, с. 647].

На основі зроблених зауважень, маємо всі підстави стверджувати, що в основі класичного лібералізму, держава розглядається як засіб, за допомогою якого забезпечується захист індивідів, їх власності, та що особливо важливо, їхня свобода. Водночас, в світогляді раннього лібералізму, відсутні будь-які соціалістичні та націоналістичні інтенції. Це, на наш погляд, було зумовлено тим, що зародження лібералізму відбулося в буржуазному середовищі «старих націй» (Г. Сетон-Вотсон). Започаткована тут індустріалізація, супроводжувалася докорінними змінами соціокультурного буття, які виявилися у формуванні національних мов та національних культур, прилучення до яких відбувалося завдяки освіті й без виразного етніциду інших народів. Інакше кажучи, ліберальна доктрина, з притаманним для неї індивідуалізмом, постала як злободенна потреба у розширенні прав та можливостей представників «третього стану».

Докорінно відмінні тенденції спостерігалися на теренах Російської імперії та безпосередньо України. У період проникнення сюди ідей просвітництва та лібералізму, яке відбулося за Катерини II, суспільно-політичні та економічні відносини були вкрай примітивними: станова нерівність, кріпацтво та самодержавство, поєднувалися з виразним етнонаціональними утисками, що стосувалися як привілейованих, так і непривілейованих верств українського населення. Поступово, запровадженні імператрицею реформи, зумовили русифікацію української шляхти, що в результаті зумовило «неісторичність української нації» (І. Лисяк-Рудницький). Водночас, під тиском тих же протоліберальних реформ Катерини II, свідомо українська громадськість знайомиться із ліберальними тенденціями, які започатковувалися у Західній

Європі під впливом Просвітництва. Звичайно, це знайомство не сприяло розвитку «третього стану», між тим воно формувало підвалини для початку боротьби української козацької шляхти, спочатку за власні вольності та привілеї, а згодом і громадянські права.

Соціальна визначеність українського просвітництва, переважно дворянською верствою, призвела до того, що наші патріоти, а вони ж ліберали, кінця XVIII – початку XIX ст. мислили не етнічними, а історично-правними, їх головне прагнення було звернене на повернення «Малоросії» тих прав і вольностей, які були гарантовані Переяславською угодою [13, с. 206]. Інакше кажучи, найбільш свідомі представники українського руху, борючись за свободу, вбачали її тільки у козацьких вольностях, які частіше за все супроводжувалися із вірою у необхідність збереження станового суспільства. Як наслідок, у цьому середовищі розвивалися ідеї автономізму, які не мали нічого спільного із лібералізацією суспільних відносин.

Дещо інші тенденції, як зауважує І. Лисяк-Рудницький, спостерігалися у середовищі цілком лояльного до імперської влади слобідського дворянства. Перебуваючи під впливом західноєвропейського просвітництва, воно намагалось практично реалізувати хоча б окремі його положення, тим самим започатковуючи діяльність спрямовану на розвиток освіти та піднесення життєвого рівня, в тому числі й простонароддя. Підсумком цієї діяльності стає заснування у 1805 р. Харківського університету, який стає першим осередком модерного національного відродження в Україні, одним із найяскравіших представників якого був М. Костомаров.

Зауважимо, що започаткована в стінах Харківського університету та позбавлена будь-яких політичних вимог та прагнень етнографічна діяльність, була цілком закономірним результатом не тільки впливу німецької філософії (й передусім творчості Й. Гердера, Г. Гегеля, Й. Шада та ін.), а й лояльності раннього українського руху до Російської імперії. Адже, як слушно зауважує І. Лисяк-Рудницький, «чинність Переяславської умови не поширювалася на Слобожанщину, яка ніколи не входила до складу держави війська Запорозького... Слобожанщина від самого початку належала до Московського царства» [13, с. 206]. Відповідно, місцева інтелігенція, незважаючи на своє українське походження, великою мірою була помосковлена [23, с. 424], у підсумку чого, як стверджував І. Франко, їй значно ближчими були політичні програми на кшталт федералізму, оскільки вони могли повною мірою забезпечити вільний розвиток української культури. Не менш важливе значення в світогляді тогочасного українського національного проводу посідала й проблема соціального гноблення, й передусім кріпацтва. Місцева інтелігенція, відзначає І. Лисяк-Рудницький, «почувала своє покликання в служінні справі емансипації селянства, яке тільки в 1961 році було визволене від кріпацтва, та у праці над піднесенням його соціального та культурного стану» [12, с. 179].

В середовищі охарактеризованої нами народницької інтелігенції сформувався світогляд М. Драгоманова, якого сьогодні вважають провісником лібералізму в Україні. Така, оцінка є цілком правомірною, оскільки подібно до провідних тогочасних лібералів, та на відміну від український націоналістів, у своїх працях М. Драгоманов доводив, що «для кожної особи недоторканість її індивідуальних прав набагато істотніша, ніж право її впливати навіть прямо, а особливо опосередковано, на хід державних справ» [4]. Подібні думки наскрізно пронизують праці «Передне слово до громади» та «Лібералізм і земство в Росії», яскраво засвідчуючи, що для мислителя свобода і гідність людини є найвищими цінностями. Інакше кажучи, так само як і західноєвропейському лібералізму, ключовим принципом політичної філософії мислителя був пріоритет особистості над державою.

На наш погляд, саме ліберальне осереддя політичної філософії М. Драгоманова, породило один із найбільш відомих та найбільш критикованих аспектів його суспільно-політичних поглядів – федералізм, який частіше за все поєднувався із анархізмом. М. Драгоманов вважав, що суспільство має дійти до того, «щоб спілки людські, великі й малі, склалися з таких вільних людей, котрі по поволі походилися б для вільної праці й помочі у власні товариства, – це, – пише мислитель, – й єсть та ціль, до котрої добиваються люде і котра зовсім не подібна до теперішніх держав, своїх, чи чужих, виборних чи невиборних. Ціль ця зветься безначальство: своя воля кожному й вільне громадянство й товариство людей і товариств» [4, с. 115].

Наведене нами зауваження є вкрай важливим, адже воно виявляє інтенції драгоманівською федералізму, який був спрямований передусім на обмеження самодержавства та централізованої влади в Російській імперії, як єдино можливого шляху не тільки для соціального, а й національного звільнення українського народу. Вказане зауваження тісно в'яжеться із наступними словами мислителя: «Ми, звичайно, не будемо заперечувати і права кожної з ... національностей на повне відділення від державних рамок Росії. Тільки не завадило б пам'ятати, що всі нинішні держави дуже дражливі у питанні сепаратизмів, і що вони набагато більш противляться відділенню провінції, ніж свободі їхніх жителів і навіть їхній деякій автономії, так що для здійснення права на відділення якої-небудь частини теперішніх держав потрібна дуже велика сила. А тому тут питання не стільки в праві, скільки в здійсненні сепаратизму» [6, с. 866]. В продовження свої думки, мислитель зазначає: «своє держава... була і досі єсть для людей спілкою задля оборони себе від чужих і задля впорядкування своїх справ на своїй землі по своїй волі... Але повстання проти Австрії і Росії, таке як робили за свою державну спільність італійці за поміччю Франції – для нас річ неможлива... далеко можливніше для українців добитись в тих державах, під котрими вони тепер, усякої громадської волі за поміччю других пород, котрі теж піддані тим державам» [5, с. 102].

Виходячи із зроблених зауважень, маємо всі підстави стверджувати, що принцип федералізму у творчій спадщині М. Драгоманова, став закономірним результатом тієї політичної та соціокультурної ситуації, в якій перебувало українське суспільство у другій половині XIX ст. Будучи глибоким прихильним тих ліберальних принципів, які зароджувалися на Заході, М. Драгоманов намагався окреслити умови, за яких українці зможуть отримати свободу та право на вільний розвиток. На тому ж світоглядному тлі формувалися у думки мислителя про те, що українці – це не якась «гуртова одиниця» як стверджував Д. Донцов, а кожна конкретна людина, звільнення якої відбувається у результаті децентралізації влади, яка може відбутися і без здобуття державної незалежності.

Як не дивно, але подібною була ситуація й з іншими представниками тогочасного українського лібералізму. Так, приміром, Б. Кістяківський, тривалий час розробляючи правові аспекти лібералізації суспільно-політичних відносин, в тому числі й Російській імперії, не оминув своєю увагою українське питання. Зокрема, на відміну від ряду представників російського лібералізму, мислитель неодноразово наголошує на тому, що асиміляційна політика російського уряду, у єдності із спільністю релігійного життя, не призвели до культурної єдності українського та російського народів. «Залишається визнати, – писав він, – що народу українському властива особлива воля чи якась містична сила, що спонукає його відстоювати свою самобутню національну індивідуальність. Ця воля і виявляється у окремих представників українського народу у різній формі – та в одних з більшою, в інших з меншою силою. Визнавши це, ми, звичайно, не роз'яснюємо цю культурно-історичну загадку, а лише інакше формулюємо її. Отже, якщо прагнення України до своєї самобутньої культури є Божою справою,

то жодні земні сили його не поборють. ...Всякий істинно культурний рух є вияв Духу Божого у людині і тому він святий, а насилля над ним є гріх» [21, с. 146].

Визнання права українського народу на самобутній розвиток культурної своєрідності, у свідомості Б. Кістяковського тривало поєднувалося із наднаціональними ліберальними принципами, реалізація яких могла і мала забезпечити вільний і всесторонній розвиток кожної особистості та солідарних інтересів людей [7]. Між тим, після проголошення Центральною Радою створення Української Народної Республіки, Б. Кістяківський переїжджає з Москви до Києва, де активно включається у розбудову української державності.

Висновки. Зважаючи на сказане, маємо всі підстави стверджувати, що федералізм не варто розглядати як невід’ємний принцип української політичної традиції. Навпаки, його поширення у українській суспільно-політичній думці було зумовлене рівнем та своєрідністю національної свідомості української інтелігенції, яка, розуміючи неспроможність українців на відродження власної держави, намагалася розробити найбільш відповідні суспільно-політичним обставинам політичні програми та принципи. На цьому тлі показано, що незважаючи на наднаціональний характер лібералізму, принцип федералізму не можна вважати його невід’ємним елементом, оскільки він не має градації цінностей внутрішньої і зовнішньої політики, у підсумку чого, свобода особистості водночас передбачає свободу спільноти, яка постає результатом солідаризації, історично змінних інтересів людей.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Антонович В. Моя сповідь : вибрані іст. та публіцист. твори. – К. : Либідь, 1995. – URL: <http://litopys.org.ua/anton/ant.htm> (Дата звернення 8.08.2017)
2. Гирич І. Михайло Драгоманов – політизатор української історичної пам’яті. – URL: <http://www.i-hyrych.name/Vyklad/HistMemory/Drahomanov.html> (Дата звернення 8.08.2017)
3. Гринів О. Українська націологія: XIX – початок XX століття. Історичні нариси. – Львів: Світ, 2005. – 288 с.
4. Драгоманов М. «Переднє слово» [до «Громади» 1878 р.]. – URL: <http://litopys.org.ua/drag/drag11.htm> (Дата звернення 8.08.2017)
5. Драгоманов М. П. Чудацькі думки про українську народну справу // Драгоманов М. Вибрані праці : [За виданням: Драгоманов М. Вибране – К.: Либідь, 1991. – 688 с.]. – URL: <http://litopys.org.ua/drag/drag19.htm> (Дата звернення 8.08.2017)
6. Драгоманов М.П. К вопросу о национальностях в России (1889) // Собрание политических сочинений. Т. 2. – Париж, 1906. – С. 864–869.
7. Кістяковский Б. А. Государство правовое и социалистическое. – URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KOMPLEKS/KURS_1/kurs/10/20_1.htm (Дата звернення 8.08.2017)
8. Костомаров М. І. Закон Божий (Книга буття українського народу). – К.: Вид-во «Либідь», 1991. – 40 с.
9. Костомаров Н. Две русские народности // Основа, СПб., 1861, №3, С. 33–80.
10. Костомаров Н. И. Исторические произведения. Автобиография; Сост. и авт. В. Замлинский. – К.: Изд-во при КГУ, 1989. – 735 с.
11. Лисяк-Рудницький І. Драгоманов як політичний теоретик // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : в 2 т / [пер. з англ. М. Базік, У. Гавришків, Я. Грицака та ін.]. – Т.1. – К.: Основи, 1994. – С. 299–347.
12. Лисяк-Рудницький І. Інтелектуальні початки нової України // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : в 2 т / [пер. з англ. М. Базік, У. Гавришків, Я. Грицака та ін.]. – Т.1. – К.: Основи, 1994. – С. 173–191.
13. Лисяк-Рудницький І. Каразин і початки українського національного відродження // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : в 2 т / [пер. з англ. М. Базік, У. Гавришків, Я. Грицака та ін.]. – Т.1. – К.: Основи, 1994. – С. 203–220.
14. Локк Дж. Два трактата о правлении. – URL: <http://grachev62.narod.ru/lock/content.html> (Дата звернення 8.08.2017)
15. Медведчук В. Український вибір: федералізм як концепт і модель суспільно-

державного розвитку // Публічне право, 2012, № 3 (7), С. 6–14

16. Морозов Д. О. Теорії федералізму в східнослов'янській історіографії другої половини XIX ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06; Миколаїв. держ. ун-т ім. В.О. Сухомлинського. – Миколаїв, 2010. – 20 с.

17. Ортега-і-Гасет Х. Бунт мас // Ортега-і-Гасет, Х. Вибрані твори. – К.: Основи, 1994. – (424 с.). – С. 15–139. – URL: http://www.ae-lib.org.ua/texts/ortega-y-gaset__masa__ua.htm (Дата звернення 8.08.2017)

18. Скакун О. Ф. М. П. Драгоманов как политический мыслитель. – Харьков: Основа, 1993. – 138 с.

19. Сміт А. Система природної свободи // Лібералізм. Ліберальна традиція політичного мислення від Джона Локка до Джона Роулза: антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий; Наукове товариство ім. Вячеслава Липинського. – 2-ге вид., перероб. – К.: Простір; К.: Смолоскип, 2009. – С. 644–648.

20. Томенко М. Ліберальна ідея в Україні // Українська державність у XX ст. (Історико-політологічний аналіз). – К.: Політична думка, 1996. – URL: <http://litopys.org.ua/ukrghx/r04.htm> (Дата звернення 8.08.2017)

21. Українець (Кистяковский Б. А.) К вопросу о самостоятельной украинской культуре // Русская мысль, 1911, №5, С. 131–146.

22. Федченко П. М. Михайло Драгоманов : життя і творчість. – К.: Дніпро, 1991. – 362 с.

23. Франко І. Зібрання творів: у 50-ти тт.. – К.: Наукова думка, 1976-1986. – Т. 45. – 575 с.

REFERENCES:

1. Antonovych V. Moia spovid : vybrani ist. ta publitsyst. tvory [My confession : selected historical and publicist. works]. – K.: Lybid, 1995. – URL: <http://litopys.org.ua/anton/ant.htm> (Accessed 8.08.2017)

2. Hyrych I. Mykhailo Drahomanov – polityzator ukraïnskoi istorichnoi pamiaty [Mykhailo Drahomanov – patinator Ukrainian historical memory]. – URL: <http://www.i-hyrych.name/Vyklad/HistMemory/Drahomanov.html> (Accessed 8.08.2017)

3. Hryniv O. Ukraïnska natsiolohiia: XIX – pochatok XX stolittia. Istorychni narysy [Ukrainian natiology: XIX – beginning of XX century. Historical essays]. – Lviv: Svit, 2005. – 288 s.

4. Drahomanov M. «Perednie slovo» [do «Hromady» 1878 p.] [«Front word» [to «Bulk» 1878 p.]. – URL: <http://litopys.org.ua/drag/drag11.htm> (Accessed 8.08.2017)

5. Drahomanov M. P. Chudatski dumky pro ukraïnsku narodnu spravu [Oddity thoughts on the Ukrainian national] // Drahomanov M. Vybrani pratsi : [Za vydanniam: Drahomanov M. Vybrane – K.: Lybid, 1991. – 688 s.]. – URL: <http://litopys.org.ua/drag/drag19.htm> (Accessed 8.08.2017)

6. Dragomanov M. P. K voprosu o natsional'nostyakh v Rossii (1889) [To the question of nationalities in Russia (1889)] // Sobranie politicheskikh sochineniy. T. 2. – Parizh, 1906. – S. 864–869.

7. Kistyakovskiy B. A. Gosudarstvo pravovoe i sotsialisticheskoe [State legal and socialist]. – URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KOMPLEKS/KURS_1/kurs/10/20_1.htm (Accessed 8.08.2017)

8. Kostomarov M. I. Zakon Bozhyi (Knyha buttia ukraïnskoho narodu) [The Law of God (Book of Genesis of the Ukrainian people)]. – K.: Vyd-vo «Lybid», 1991. – 40 s.

9. Kostomarov N. Dve russkie narodnosti [Two Russian nationalities] // Osнова, SPb., 1861, №3, S. 33–80.

10. Kostomarov N. I. Istoricheskie proizvedeniya. Avtobiografiya [The historical works. Autobiography]; Sost. i avt. V. Zamlinskiy. – K.: Izd-vo pri KGU, 1989. – 735 s.

11. Lysiak-Rudnytskyi I. Drahomanov yak politychnyi teoretyk [Drahomanov as a political theorist] // Lysiak-Rudnytskyi I. Istorychni ese : v 2 t / [per. z anhl. M. Bazik, U. Havryshkiv, Ya. Hrytsaka ta in.]. – T.1. – K.: Osнови, 1994. – S. 299–347.

12. Lysiak-Rudnytskyi I. Intelktualni pochatky novoi Ukraïny [Intellectual beginning of the new Ukraine] // Lysiak-Rudnytskyi I. Istorychni ese : v 2 t / [per. z anhl. M. Bazik, U. Havryshkiv, Ya. Hrytsaka ta in.]. – T.1. – K.: Osнови, 1994. – S. 173–191.

13. Lysiak-Rudnytskyi I. Karazyn i pochatky ukraïnskoho natsionalnoho vidrozhennia [Karasin and start the Ukrainian national revival] // Lysiak-Rudnytskyi I. Istorychni ese : v 2 t /

[per. z anhl. M. Bazik, U. Havryshkiv, Ya. Hrytsaka ta in.]. – T.1. – K.: Osnovy, 1994. – S. 203–220.

14. Lokk Dzh. Dva traktata o pravlenii [Two treatise on government]. – URL: <http://grachev62.narod.ru/lock/content.html> (Accessed 8.08.2017)

15. Medvedchuk V. Ukrainyskyi vybir: federalizm yak kontsept i model suspilno-derzhavnoho rozvytku [Ukrainian choice: federalism as a concept and model of public development] // Publichne pravo, 2012, № 3 (7), S. 6–14

16. Morozov D. O. Teorii federalizmu v skhidnoslovianskii istoriografii druhoi polovyny XIX st.[Theory of federalism in the East Slavic historiography of the second half of the XIX century.] : avtoref. dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.06; Mykolaiv. derzh. un-t im. V.O. Sukhomlynskoho. – Mykolaiv, 2010. – 20 c.

17. Ortega-i-Gaset Kh. Bunt mas [Revolt of the masses] // Ortega-i-Gaset, Kh. Vibrani tvoriv. – K.: Osnovi, 1994. – (424 s.). – S. 15–139. – URL: http://www.ae-lib.org.ua/texts/ortega-y-gaset_masa_ua.htm (Accessed 8.08.2017)

18. Skakun O. F. M. P. Dragomanov kak politicheskii myslitel' [Drahomanov as a political thinker]. – Khar'kov: Osnova, 1993. – 138 s.

19. Smit A. Systema pryrodnoi svobody [The System of natural liberty] // Liberalizm. Liberalna tradytsiia politychnoho myslennia vid Dzhona Lokka do Dzhona Roulza: antolohiia / uporiad. O. Protsenko, V. Lisovyi ; Naukove tovarystvo im. Viacheslava Lypynskoho. – 2-he vyd., pererob. – K. : Prostir ; K. : Smoloskyp, 2009. – S. 644–648.

20. Tomenko M. Liberalna ideia v Ukraini [The liberal idea in Ukraine // Ukrainian statehood in the twentieth century. (Istorko-politological analysis)] // Ukrainka derzhavnist u KhKh st. (Istorko-politohichnyi analiz). – K.: Politychna dumka, 1996. – URL: <http://litopys.org.ua/ukrxx/r04.htm> (Accessed 8.08.2017)

21. Ukrainets (Kistakovskiy B. A.) K voprosu o samostoyatel'noy ukrainskoy kul'ture [On the issue of an independent Ukrainian culture] // Russkaya mysl', 1911, №5, S. 131–146.

22. Fedchenko P. M. Mykhailo Drahomanov : zhyttia i tvorchist [Mykhailo Drahomanov : life and work]. – K. : Dnipro, 1991. – 362 s.

23. Franko I. Zbirannia tvoriv: u 50-ty tt. [Collected works]. – K.: Naukova dumka, 1976–1986. – T. 45. – 575 s.

Свищо Ю. Ю., аспирант кафедры философии Национального педагогического университета имени М. П. Драгоманова (Киев, Украина), E-mail: yurii.svyshcho@gmail.com

Принцип федерализма в украинской либеральной мысли второй половины XIX – начала XX века

Аннотация. В статье показано, что федерализм не стоит позиционировать как неотъемлемый принцип украинской политической традиции. Напротив, его распространение в общественно-политической мысли было обусловлено уровнем и своеобразием национального сознания украинской интеллигенции, которая, понимая несостоятельность украинцев возродить собственное государство, пыталась разработать наиболее подходящие общественно-политическим обстоятельствам программы и принципы. Наряду с указанным обнаружено, что несмотря на наднациональный характер либерализма, принцип федерализма нельзя считать его неотъемлемым элементом, поскольку он не предусматривает градации ценностей внутренней и внешней политики, в следствии чего, свобода личности одновременно предвещает свободу сообщества, которое, в свою очередь возникает как результатом солидаризации, исторически переменных интересов людей.

Ключевые слова: федерализм, либерализм, государство, национальное движение, самодержавие.

Svishchio Yu., postgraduate student, National Pedagogical Dragomanov University (Kiev, Ukraine), E-mail: yurii.svyshcho@gmail.com

The principle of federalism in the Ukrainian liberal thought of the second half of the XIX – the beginning of the XIX century

Abstract. The article demonstrates that the principle of federalism should not be regarded as an inalienable principle of the Ukrainian political tradition. On the contrary, its distribution in the Ukrainian socio-political thought and public consciousness was conditioned by the level

and peculiarity of the national consciousness of the Ukrainian intellectuals, who, understanding the inability of Ukrainians to revive their own state, tried to develop the political programs and principles that were most appropriate to socio-political circumstances. Against this background, it is shown that, despite the super national nature of liberalism, the principle of federalism can not be considered its integral part, since it does not foresee the grading of the values of domestic and foreign policy, and in the end, freedom of the individual at the same time foretells the freedom of the community, which is the result of solidarity of historically changing interests of people.

Keywords: *federalism, liberalism, state, national movement, autocracy.*

УДК 332.143

Петров А. М.,
здобувач кафедри політології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна), E-mail: visnukdnu@i.ua

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЩОДО ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Анотація. Дослідження сутності державної регіональної політики країн Євросоюзу та інших економічно розвинутих країн світу.

Проведено аналіз концепцій регіональної політики країн Євросоюзу та досліджено процеси її еволюційного розвитку. Здійснено аналіз основних принципів моделі регіональної політики Євросоюзу. Виявлено ефективні методи реалізації регіональної політики в економічно розвинутих країнах у сучасних умовах та механізми програмного підходу і планування: програмний підхід Структурного Фонду Європейського Союзу; германську систему Спільного Вирішення Завдань; Французькі Контракти Планування між державою і регіонами.

На підставі проведеного дослідження сформульовано рекомендації щодо формування нової моделі регіональної політики України.

Ключові слова: регіон, депресивний регіон, старопромисловий регіон, слаборозвинутий регіон, регіональна політика, принципи регіональної політики.

Постановка проблеми. В умовах вибору Україною європейського шляху розвитку та посилення глобальної кризи, що ускладнює виконання задач регіонального розвитку, особливого значення набуває формування нової моделі регіональної політики. Вимогою часу є наповнення якісно новим змістом категорії «розвиток регіону» та застосування інноваційних підходів до його досягнення. Орієнтація процесів розвитку не тільки на задоволення потреб, а й на поліпшення екологічного та природно-ресурсного потенціалу, гармонізація розвитку всіх систем регіону та їх складових, які органічно поєднують не тільки соціально-економічні, а і весь спектр чинників життєдіяльності, вимагає використання інноваційно орієнтованої методології – розробки спільних і споріднених політик, стратегій і планів розвитку [1]. Впровадження української регіональної політики потребує вивчення та втілення в життя досвіду застосування механізмів планування та програмного методу і, перш за все, тих, що склалися в європейських країнах, діяльність яких забезпечила безсумнівні досягнення у розвитку своїх територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій відповідного кола питань свідчить про певну увагу, що приділяється вітчизняними науковцями пріоритетним напрямам регіональної політики Європейського Союзу, інституційному механізму реалізації регіональної політики в країнах Європи. З цього приводу З. Варналій зазначає, що «...доцільним уявляється проведення аналізу та оцінювання політики щодо регіонального розвитку розвинених країн та ЄС, визначення основних засад формування та реалізації регіональної політики...» [2, с. 40]. Теоретичному осмисленню, дослідженню історії та методології глобальних регіональних процесів присвячено увагу Чужикова В. І. [3]. Пріоритетні напрями регіональної

політики розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні проаналізовано Кошій О. В. та Ворончак І. О. [4]. Мрінською О. висвітлено особливості регіональної політики щодо старопромислових регіонів [5], Мамоною В. В. досліджено проблемні питання державного регулювання розвитку депресивних територій [6], аналізу нових підходів до розвитку регіонів Європи присвячено увагу широкого кола вчених, серед яких О. Д. Богорад, О. М. Тевелєв, В. М. Падалка, М. В. Підмогильний, Т. В. Мірзодаєва [7; 8]. Кіш Є. відмічає не тільки значення внутрішніх і зовнішніх факторів та процесів глобалізації в просторовому розвитку, але і стратегічні імперативи регіональної політики Європейського Союзу для України [9].

Невирішені раніше питання. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, потребує подальшого поглиблення процес узагальнення функцій інституцій Євросоюзу щодо реалізації регіональної політики.

Метою статті є висвітлення та аналіз досвіду формування регіональної економічної політики країн Євросоюзу, з урахуванням особливостей їх соціально-економічного розвитку та державного устрою; розроблення на цій основі рекомендацій щодо формування ефективної регіональної політики України.

Виклад основного матеріалу. Головні напрямки регіональної політики західноєвропейських держав переважно пов'язані з долею проблемних регіонів: депресивних, старопромислових, слаборозвинених. Регіональна політика в цих країнах зорієнтована на зменшення розриву між соціально-економічними показниками розвитку регіонів спільноти, ліквідацію відставання розвитку «депресивних» європейських територій (як правило, це периферійні зони, віддалені сільські та гірські території). Мета регіональної політики – зменшити наявні регіональні диспропорції та запобігти виникненню регіональних дисбалансів у Євросоюзу. Спільна регіональна політика Євросоюзу є складовою європейської структурної політики та має назву – політика «згуртування». На першому етапі формування регіональної політики Євросоюзу, фінансова підтримка держав та регіонів полягала у зменшенні внесків до Європейського фонду регіонального розвитку для слабших країн [10]. Але ці заходи не надали можливості концентрувати ресурси саме в депресивних регіонах. У 1986 р. був прийнятий Єдиний європейський акт і в Договорі про ЄС було додано розділ «Економічне і соціальне об'єднання». Відповідні статті (130a-130e) визначили, що Співтовариство намагається усунути «найважливіші регіональні дисбаланси через участь у розвитку та структурному реформуванні регіонів із недостатнім розвитком та в конверсії промислових регіонів, що занепадають» [11]. Надання допомоги таким регіонам передбачалось здійснювати через «структурні фонди» і скеровувалася вона, здебільшого, на забезпечення зайнятості населення, освіту, а також на розвиток аграрних районів. Європейська регіональна політика не підміняє собою національну регіональну політику країн-членів Євросоюзу. Кожна держава – член Євросоюзу власними силами має розв'язувати проблеми національного регіонального розвитку: сприяти ліквідації соціально-економічних диспропорцій на регіональному рівні; розвивати інфраструктуру та сприяти підтримці інвестицій, спрямованих на створення нових робочих місць (насамперед, на периферійних територіях). Спільна регіональна політика Євросоюзу координує формування національної політики країн, що входять до її складу, а також впливає на різні політики соціально-економічного спрямування у межах Євросоюзу, надаючи їм «регіонального виміру». Координатором європейської регіональної політики є Комітет регіонів, який складається з представників регіональних та місцевих органів влади. Комітет регіонів відіграє важливу роль у передбаченні тенденцій та розробці стратегії регіонального розвитку; вносить свої пропозиції та корективи у структурну політику Євросоюзу, залучаючи регіональні й місцеві органи влади в процес ухвалення рішень на загальноєвропейському рівні.

Доцільно виділити три основні принципи моделі регіональної політики та політики співробітництва Євросоюзу. В Західній Європі широке розповсюдження отримали механізми програмного підходу і планування. До них доцільно віднести: програмний підхід Структурного Фонду, що сприяє розвитку економічної та соціальної інтеграції всередині Європейського Союзу; германську систему Спільного Вирішення Завдань, створену для вдосконалення регіональних економічних структур, яка є результатом узгодження між федеральним урядом і землями; Французькі Контракти Планування між державою і регіонами. Всі вищевказані організації мають різні цілі і механізми, але вони мають спільну особливість: вони організують участь різних елементів управління в регіональному розвитку та об'єднують їхні зусилля. Система програмного підходу Структурного Фонду ґрунтується на активному просуванні до соціально-економічної інтеграції в ЄС за допомогою зниження відмінностей у розвитку регіонів всередині країн-членів і між ними. Концентрація ресурсів на найменш благополучних регіонах Стратегічний підхід: концентрація зусиль на конкурентоспроможності (з 2000 року – «Лісабонський порядок денний», з 2010 року – затверджена нова стратегія економічного розвитку на 10 років «Європа 2020») Просування належного врядування Основні принципи моделі регіональної політики Головним принципом в області розподілу відповідальності за розробку та впровадження програм Структурного Фонду є принцип субсидіарності [12]. Актуальність питання вдосконалення сучасних управлінських структур обґрунтовує доцільність детального дослідження досвіду впровадження регіональної політики в Німеччині та Франції. Статті 30 і 28 Основного Закону Німеччини встановлюють головну відповідальність за регіональну політику за землями і районами. Для виконання землями і районами з максимальною ефективністю своїх обов'язків певну роль має відігравати федеральний рівень. Діє національний інструмент у вигляді конституційного механізму узгодження між землями і федеральним рівнем в області регіонального розвитку – спільне завдання з метою вдосконалення регіональних економічних структур, що надає землям повну, обмежену лише загальнонаціональними правилами, відповідальність в області здійснення регіональної політики розвитку. На це спрямована розробка концепцій інтегрованого регіонального розвитку, що передбачає участь усіх відповідних органів влади регіону та є гнучкими інструментами регіональної політики, які сприяють розвитку та більш ефективному встановленню пріоритетів цілей. У Франції планові контракти між державою і регіонами є децентралізованим елементом національної соціально-економічної системи планування та являють собою контрактні угоди на кілька років між державою і регіональною владою, будучи засобом оптимізації розподілу відповідальності за регіональне планування між різними органами державної влади. Ці контракти відрізнялися від інших двох зазначених вище систем тим, що вони здійснювалися паралельно з деконцентрацією відносно представників держави в регіонах і децентралізацією відносно регіональних властей. Вони внесли в дії регіональних префектів потужний регіональний елемент, а також сформували і зміцнили нову роль регіональних влад, забезпечили засіб формального узгодження між ними. Подібна контрактизація відносин між державою і регіонами означала перехід від підпорядкування до взаємозалежності в певних межах. Механізм планування та програмного методу, який вже функціонує в Україні у вигляді цільових програм розвитку регіонів, слід розвивати й удосконалювати з урахуванням європейського досвіду. У створенні подібних систем європейський досвід вказує на наявність певних умов і факторів, які підтверджують їх успіх. Серед них доцільно виділити наступні. Умовою для введення будь-якого механізму перерозподілу, що дає можливість спрямувати кошти на розвиток менш розвинених регіонів, є наявність пакту про солідарність між більш забезпеченими і менш забезпеченими регіонами. Особливого значення

набуває чіткий розподіл відповідальності для забезпечення ефективності регіональної політики. Заслугує на увагу механізм розмежування ролей кожної організації або групи організацій, особливо на етапах створення і реалізації планів у формі інструкцій, які розробляються вищими рівнями влади з регламентацією дій. Важливе місце в загальній системі управління мають гарантії звітності щодо використання вкладених коштів. Правомірно використовувати гнучкий інструмент, всередині якого доцільно розробляти програми у регіонах зі своїми специфічними особливостями, задовольняючи як загальнодержавні, так і регіональні пріоритети. Слід відмітити, що в українських умовах на функціонування програмних механізмів у значній мірі впливають проблеми соціально-економічного розвитку регіонів, які носять масштабний характер. У перспективі можливо, що Україна, як і інші країни, буде одночасно впроваджувати макро-, мікро- і координаційну політику для їх вирішення. Проведене дослідження надає можливість стверджувати, що країни Євросоюзу мають одну з найефективніших у світі моделей регіональної політики. Вони активно використовують наукові розробки у практиці регіонального розвитку, мають значний досвід регіональної політики. Протягом останніх 50-ти років в країнах Євросоюзу суттєво вдосконалено важелі щодо підтримки депресивних і стимулювання високорозвинених регіонів з метою підвищення їх конкурентоспроможності. Характерним для регіональної політики Євросоюзу є посилення місцевої ініціативи, надання переваг регіональним інвестиціям в системі регіональних стимулів, зосередження уваги на капітальних вкладеннях і зайнятості. Знайшов реалізацію той факт, що використання інструментів регіональної політики залежить від потенціалу регіонів, територіальних відмінностей їх розвитку, особливостей регіональних проблем, ступеня децентралізації державного управління та рівня автономії регіонів. Принципи та форми регіональної економічної політики Євросоюзу неможливо механічно запозичити для їх реалізації в сучасних умовах в Україні. Це пов'язано із великим розривом у рівнях соціально-економічного розвитку країн, їх фінансовими можливостями, традиціями у сфері регіонального розвитку, різними науковими підходами. Для України важливо використати досвід регіональної політики тих країн, що пройшли перехідний етап в розвитку економіки і на межі XX–XXI століть стали членами Євросоюзу. Такою державою, наприклад, є Польща. Її досвід у сфері регіональної політики свідчить про високу ефективність запровадження європейських моделей. Однак у цій країні спостерігаються суттєві відмінності національної регіональної політики від регіональної політики Євросоюзу. У повному обсязі цією країною було застосовано лише принципи регіональної політики Євросоюзу і окремі стандарти. Всі інші ключові елементи – стратегічне планування, воєводські контракти, агенції регіонального розвитку, програми підтримки депресивних територій були значно модифіковані відповідно до потреб, умов та фінансових можливостей країни.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

1. Досвід країн, які нещодавно стали членами Євросоюзу, у реформуванні регіональної політики, а також наслідки запровадження стандартів Євросоюзу у цій сфері можуть бути використані в Україні. Одним із найбільш ефективних напрямів регіональної політики в Україні, виходячи з досвіду Євросоюзу, є стимулювання внутрішнього розвитку регіонів на основі використання місцевих умов і ресурсів. Саме втілення в життя прикладу функціонування програмних механізмів у країнах-членах ЄС може стати предметом подальших досліджень. 2. В основі формування ефективної регіональної політики України доцільно врахувати основні принципи моделі регіональної політики Євросоюзу, а саме: стратегічний підхід, який передбачає об'єднання зусиль для створення та впровадження інновацій, сприяння ефективному використанню джерел енергії, зниження рівня бідності за рахунок розширення взаємодії регіонів.

3. Доречними для застосовування в практиці проведення регіональної політики в Україні та розробці її окремих складових є механізм перерозподілу фінансових ресурсів європейських країн за допомогою Європейського фонду регіонального розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Доповідь Роналда Холла на Міжнародному форумі «Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні» 26.11.2013 р. – URL: <http://surdp.eu/International-forumvideo-26-11-2013>. (Дата звернення 21.08.2017)
2. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / за ред. С. Варналія – К.: НІСД, 2007. – 768 с.
3. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: [монографія]. – К.: КНЕУ, 2008. – с. 184.
4. Кошій О. В., Ворончак І. О. Пріоритетні напрями регіональної політики розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні // Наука й економіка: науково-теоретичний журнал, 2013, № 4(32), Т.1, С. 260–268.
5. Мрінська О. Особливості регіональної політики щодо старопромислових регіонів у Великобританії (Мерсайд) та Україні (Луганська область) // Управління сучасним містом, 2002, № 10–12, – С. 40–49.
6. Мамонова В. В. Світовий досвід державного регулювання депресивних територій // Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. – Вип. 1 (20). – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2008. – С. 245–251.
7. Богорад О. Д., Тевелєв О. М., Падалка В. М., Підмогильний М. В. Регіональна економіка : [Словн.-довідн.] – К.: НДІСЕП, 2004.
8. Мірзодаєва Т. В. Теоретико-методологічні підходи до дослідження просторового розвитку регіону // Регіональна економіка, 2004, № 2, С. 124.
9. Кіш Є. Регіональна політика Європейського Союзу: стратегічні імперативи для України // Регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України. – К. : Логос, 2000.
10. Структурні фонди та Фонд гуртування – URL: http://europa.dovidka.com.ua/s.html#_Structural_Funds_and. (Дата звернення 21.08.2017)
11. Єдиний Європейський Акт – URL: http://uaei.org/files/ua/legalacts/Single_european_act_ukr.doc. (Дата звернення 21.08.2017)
12. Никитюк Т. Л. Структурні фонди Євросоюзу: механізм фінансування регіонального розвитку – URL: http://limej.ru/index.php/home/223-stat/61791_Regional_naya_politika_stranchlenov_ES.html. (Дата звернення 21.08.2017)

REFERENCES:

1. Dopovid Ronalda Kholla na Mizhnarodnomu forumi «Rehionalnyi rozvytok ta derzhavna rehionalna polityka v Ukraini» 26.11.2013 r. [The report of Ronald Hall at the International forum «Regional development and state regional policy in Ukraine» 26.11.2013] – URL: <http://surdp.eu/International-forumvideo-26-11-2013>. (Accessed 21.08.2017)
2. Derzhavna rehionalna polityka Ukrainy: osoblyvosti ta stratehichni priorytety: monohrafiia [State regional policy of Ukraine: features and strategic priorities: monograph] / za red. S. Varnaliia – K.: NISD, 2007. – 768 s.
3. Chuzhykov V. I. Hlobalna rehionalistyka: istoriia ta suchasna metodolohiia: [monohrafiia] [The global regionalism: history and modern methodology [monograph]]. – K.: KNEU, 2008. – s. 184.
4. Koshchii O. V., Voronchak I. O. Priorytetni napriamy rehionalnoi polityky rozvytku sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu v Ukrainy [Priority directions of the regional development policy social responsibility of business in Ukraine] // Nauka y ekonomika: naukovy-teoretychnyi zhurnal, 2013, № 4(32), T.1, S. 260–268.
5. Mrinska O. Osoblyvosti rehionalnoi polityky shchodo staropromyslovykh rehioniv u Velykobrytanii (Mersisaid) ta Ukraini (Luhanska oblast) [Features of regional policy in relation to old industrial regions in the UK (Merseyside) and Ukraine (Lugansk region)] // Upravlinnia suchasnym mistom, 2002, № 10–12, – S. 40–49.
6. Mamonova V. V. Svitovi dosvid derzhavnogo rehuliuвання depresyvykh terytorii // Teorii ta praktyka derzhavnogo upravlinnia: zb. nauk. pr [The World experience of state regulation of depressive regions]. – Vyp. 1 (20). – X.: Vyd-vo KharPI NADU «Mahistr», 2008. – S. 245–251.
7. Bohorad O. D., Teveliev O. M., Padalka V. M., Pidmohylnyi M. V. Rehionalna

ekonomika : [Slovn.-dovidn.] [Regional economy] – K.: NDISEP, 2004.

8. Mirzodaieva T. V. Teoretyko-metodolohichni pidkhody do doslidzhennia prostorovoho rozvytku rehionu [Theoretical and methodological approaches to the study of the spatial development of the region] // Rehionalna ekonomika, 2004, № 2, S. 124.

9. Kish Ye. Rehionalna polityka Yevropeiskoho Soiuzu: stratehichni imperatyvy dlia Ukrainy [Regional policy of the European Union: strategic imperatives for Ukraine] // Rehionalna polityka v krainakh Yevropy. Uroky dlia Ukrainy. – K. : Lohos, 2000.

10. Strukturni fondy ta Fond hurtuvannia [Structural funds, cohesion Fund] – URL: http://europa.dovidka.com.ua/s.html#_Structural_Funds_and_ (Accessed 21.08.2017)

11. Yedynyi Yevropeiskyi Akt [The single European Act] – URL: http://uaei.org/files/ua/legalacts/Single_european_act_ukr.doc. (Accessed 21.08.2017)

12. Nykytiuk T. L. Strukturni fondy Yevrosoiuzu: mekhanizm finansuvannia rehionalnoho rozvytku [Structural funds of the European Union: the mechanism of financing regional development] – URL: http://limej.ru/index.php/home/223-stat/61791_Regional_naya_politika_stranchlenov_ES.html. (Accessed 21.08.2017)

Петров А. М., соискатель кафедры политологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченка (Киев, Украина), E-mail: visnukdnu@i.ua

Европейский опыт формирования региональной политики.

Аннотация. Исследование сущности государственной региональной политики стран Евросоюза и других экономически развитых стран мира. Проведен анализ концепций региональной политики стран Евросоюза, исследованы процессы ее эволюционного развития. Осуществлен анализ основных принципов модели региональной политики Евросоюза. Определены эффективные методы реализации региональной политики в экономически развитых странах в современных условиях и механізми програмного походу и планирования: программный подход Структурного фонда Евросоюза, Немецкую систему Совместного Выполнения Заданий, Французские контракты планирования между государством и регионами.

На основе проведенного исследования сформулированы рекомендации по формированию новой модели региональной политики Украины.

Ключевые слова: регион, депрессивный регион, старопромышленный регион, слабо развитый регион, региональная политика, принципы региональной политики.

Petrov A., applicant at the Department of Political Science, Kyiv National Taras Shevchenko University (Kiev, Ukraine), E-mail: visnukdnu@i.ua

The european experience of regional policy.

Abstract. Essence of public regional economic policy of the European Union Countries and other economically developed countries of the world has been considered. The analysis of concepts of a regional policy has been carried out, the processes of its evolutionary development in the European Union Countries have been investigated. The effective methods of realization of regional economic policy in economically developed countries in modern conditions have been defined. The recommendations about formation of new regional policy of Ukraine have been formulated on the basis of the conducted research.

Keywords: region, depressive region, old industrial region, poorly developed region, regional policy, principles of regional policy.

З М І С Т

ПОЛІТОЛОГІЯ

Кушнарьов І. В.	Політична корупція в умовах неоавторитаризму держав Центральної Азії (приклад Казахстану, Киргизстану та Таджикистану)	4
Манчуленко О. Г.	Глобальний вплив президентських виборів США: аспект безпеки	17
Мироненко Т. О.	До питання ефективності політичних рішень в умовах демократичних трансформацій	23
Литвин В. С.	Природа, спосіб обрання і легітимність інституту президента як атрибути напівпрезиденталізму: порівняння та узагальнення на прикладі країн Європи	30
Карп'як О. М.	Політико-інституційні детермінанти формування легітимного виборчого процесу	46
Чоловська О. П.	Теоретико-методологічні особливості та компоненти порівняльного аналізу функціонування виборчих систем на місцевому рівні	54
Постовойтенко А. С.	Нормативно-правові підстави розвитку інституту місцевого самоврядування в Україні на сучасному етапі	62
Намонюк Ч. І., Пхіденко М. О.	Втрата ядерного статусу як зовнішньополітичний прорахунок України	70
Козачук О. О.	Ступінь наукової розробки проблеми крос-національного порівняння США та Канади	79
Свищо Ю. Ю.	Принцип федералізму в українській ліберальній думці другої половини XIX – початку XX століття	87
Петров А. М.	Європейський досвід щодо формування регіональної політики	96

СО Д Е Р Ж А Н И Е

ПОЛИТОЛОГИЯ

Кушнарев И. В.	Политическая коррупция в условиях неоавторитаризма государств Центральной Азии (пример Казахстана, Киргистана и Таджикистана)	4
Манчуленко О.	Глобальное влияние президентских выборов США: аспект безопасности	17
Мироненко Т. О.	К вопросу эффективности политических решений в условиях демократических трансформаций	23

Литвин В. С.	Природа, способ избрания и легитимность института президента как атрибуты полупрезидентализма: сравнение и обобщение на примере стран Европы	30
Карпьяк А. М.	Политико-институциональные детерминанты формирования легитимного избирательного процесса	46
Чоловская А. П.	Теоретико-методологические особенности и компоненты сравнительного анализа функционирования избирательных систем на местном уровне	54
Постовойтенко А. С.	Нормативно-правовые основы для развития института местного самоуправления в Украине на современном этапе	62
Намонюк Ч. И., Пхіденко М. О.	Утрата ядерного статуса как внешнеполитический просчет Украины	70
Козачук О. А.	Степень научной разработки проблемы кросс-национального сравнения США и Канады	79
Свищо Ю. Ю.	Принцип федерализма в украинской либеральной мысли второй половины XIX – начала XX века	87
Петров А. М.	Европейский опыт формирования региональной политики	96

C O N T E N T

POLITICAL SCIENCES

Kushnarev I. V.	Political corruption in the conditions of neo-authoritarian regimes of Central Asia (the example of Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan)	4
Manchulenko O.	The global impact of United States presidential elections: security aspect	17
Mironenko T.	To the question of the effectiveness of policy decisions in the context of democratic transformations	23
Lytvyn V.	Nature, method of election and legitimacy of the institution of president's as attributes of semi-presidentialism: comparison and generalization on the example of European countries	30
Karpiak O.	Political and institutional determinants of the formation of a legitimate electoral process	46
Cholovska O.	Theoretical and methodological features and components of comparative analysis of electoral systems' functioning at the local level	56
Postovoytenko A.	Regulatory and legal grounds for the development of the institution of local self-government in Ukraine at the present stage	64

Namoniuk Ch. I., Pkhidenko M. O.	The loss of nuclear status as Ukraine's foreign policy miscount	71
Kozachuk O.	Cross-national comparison of the United States and Canada: the scientific development degree of the problem	80
Svishchio Yu.	The principle of federalism in the Ukrainian liberal thought of the second half of the XIX – the beginning of the XIX century	88
Petrov A.	The european experience of regional policy	98

ISSN 2312 2714

ВІСНИК ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія

ФІЛОСОФІЯ. СОЦІОЛОГІЯ. ПОЛІТОЛОГІЯ

Заснований у 1993 р.

Підсерія: Політологія

Видається українською, російською та англійською мовами

Свідоцтво про державну реєстрацію (перереєстрацію)
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 21265 – 11065Р від 27 лютого 2015 року

Підписано до друку 14.07.2017. Формат 70x108 1/16. Папір друкарський.
Друк плоский. Гарнітура Times New Romans.
Ум. друк. арк. 15,75. Ум. фарбовідб. 15,75. Обл.-вид. арк. 18,00.
Тираж 300 прим. Вид. № 1771. Зам. №

Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4
(04631)7-19-72

e-mail: vidavn_ndu@mail.ru

Свідоцтво про внесення до Державного Реєстру
ДК № 2137 від 29.03.2005 р.

ISSN 2312-2714

9 772312 271003

01702